

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԲՆԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

**2007 – 2011թթ.
ՆԱԽԱՐԱՐԱԿԱՆ ԶԵԿՈՒՅՑ**

ԵՐԵՎԱՆ 2011

«2007-2011թթ. Նախարարական զեկույցը» պատրաստվել է ՀՀ բնապահպանության նախարարության աշխատանքային խմբի կողմից

«2007-2011թթ. Նախարարական զեկույցը» տպագրվել է ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագրի հայաստանյան գրասենյակի ֆինանսական աջակցությամբ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ բնապահպանության նախարար Արամ Հարությունյանի ուղերձը	4
Նախաբան	7
1. ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ.	
ԲՆԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐ	8
1.1 Բնապահպանության ոլորտը կանոնակարգող օրենսդրության և ինստիտուցիոնալ հարցեր	8
1.2 Տնտեսական մեխանիզմներ.....	10
1.3 Իրազեկում, մասնակցություն, էկոլոգիական կրթություն ու դաստիարակություն	23
1.3.1 Իրազեկում և հասարակության մասնակցություն.....	23
1.3.2 Էկոլոգիական կրթություն ու դաստիարակություն	24
1.4 Բնապահպանական մոնիտորինգ	26
1.5 Տեսչական վերահսկողություն	32
1.6 Միջազգային համագործակցություն.....	35
2. ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	43
2.1 Բնական ռեսուրսների պահպանություն.....	43
2.1.1 Կենսաբանական և լանդշաֆտային բազմազանություն. ԲՀՊՏ	43
2.1.2 Ջրային ռեսուրսներ	50
2.1.3 Հողային ռեսուրսներ	58
2.1.4 Լեռնահանքային արդյունաբերության ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա.....	60
2.1.5 Մթնոլորտ	62
2.2 Վտանգավոր թափոնների ու քիմիական նյութերի կառավարում	63
3 ԳԼՈՒԲԱԼ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ	67
3.1 Կլիմայի փոփոխություն.....	67
3.2 Օզոնային շերտի պահպանություն.....	69
3.3 Պայքար անապատացման դեմ.....	70
4 ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԵՐԱԿԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐ	73
4.1 Սևանա լճի հիմնախնդիրը	73
4.2 Անտառների պահպանություն.....	76
4.3 Հանքարդյունաբերության հետ կապված բնապահպանական խնդիրներ.....	78
4.4 Դեպի կանաչ էկոնոմիկա.....	79
4.4.1 Կանաչ տեխնոլոգիաների ներդրում.....	81
4.4.2 Օրգանական գյուղատնտեսություն	85
4.4.3 Բիզնեսում բնապահպանական կառավարման համապատասխան սխեմաների (ենթակառուցվածքների) ներդրում.....	89
5. 2007-2011թթ. ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԶԵՌՔԲԵՐՈՒՄՆԵՐ	92
Հապավումներ.....	93
Հավելվածներ	94

Հարգելի ընթերցող

Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարի կողմից համակարգի գործունեությունն ընդհանրացնող ու ներկայացնող սույն գեկույցը ներառում է ոլորտի արդի վիճակը, 2007-2011թթ. ընթացքում իրականացված գործունեությունը, գերակա խնդիրներն ու զարգացման միտումները: Ջեկույցը հավակնում է ընդհանրացնել կատարված աշխատանքները, գնահատել ձեռքբերումներն ու բացահայտել

հեռանկարին միտված հնարավորությունները: Դրանում ներկայացված են նաև Բելգրադից Աստանա ժամանակահատվածի գործողությունների արդյունքում ձևավորված իրողությունները:

Հաշվետու ժամանակաշրջանը առանձնանում է մի քանի առանցքային կողմերով. որպես հայաստանյան ներքին զարգացումների հիմնական ձեռքբերում՝ այն պայմանականորեն կարելի է անվանել «ազգային պարկերի ստեղծման» ժամանակաշրջան՝ նկատի ունենալով այդ ընթացքում գործող երկու ազգային պարկերի կողքին երկու նոր՝ «Արփի լիճ» և «Արևիկ» ազգային պարկերի ստեղծումը: Շարունակվել և արդյունավետ կարող են գնահատվել բնապահպանական թիվ 1 գերակա խնդրի՝ Սևանա լճի հիմնախնդրի լուծման ուղղությամբ ներդրված ջանքերն ու արձանագրված արդյունքները: Այս ուղղությամբ կատարված աշխատանքները տեսանելի ու հասանելի են ոչ միայն մասնագիտական ոլորտին, այլ նաև հանրությանը, որը, Սևանա լճի հիմնախնդրի լուծման ուղղությամբ հետևողականորեն կատարվող քայլերի շնորհիվ, լավատեսորեն է նայում ոչ միայն ներկային, այլ նաև ապագային:

Բելգրադի դեկլարացիան խրախուսում է ազգային ծրագրերում ամրագրված գործողությունների իրականացմամբ դեպի գլոբալ խնդիրներ գնալու գործելաոճը, էկոլոգիական գնահատումների ու հաշվետվողականության մեխանիզմների կիրարկումը, անդրսահմանային համագործակցության զարգացումը, տարածաշրջանային համագործակցության ընդլայնմամբ էկոլոգիական խնդիրների միջազգայնացումն ու ստանդարտացումը:

Այդ իսկ նպատակով՝ որպես համաշխարհային հանրության անդամ, Հայաստանը 2007-2011թթ. իր ներդրումն է կատարել, որպեսզի ՄԱԿ-ի՝ Շրջակա միջավայրի ծրագրի գործունեության շրջանակներում վերանայվեն

Գլոբալ բնապահպանական կառավարման (ԳԲԿ) որոշակի սկզբունքներ՝ այն առավել գործնական դարձնելու, միջազգային համաձայնագրերի արդյունավետության բարձրացմանը նպատակաուղղելու, կրկնողություններից խուսափելու շահագրգռվածությամբ:

Կայուն զարգացման ուղղությամբ երկրում ակտիվացել է ՀՀ վարչապետի գլխավորած «Կայուն զարգացման ազգային խորհրդի» գործունեությունը, իրականացվում է երկրի կայուն զարգացումն ապահովող 2009-2012թթ. միջոցառումների ծրագիրը: Երկիրը պատրաստվում է մասնակցել 2012թ. Ռիո դե Ժանեյրո քաղաքում կայանալիք կայուն զարգացման վեհաժողովին, արդեն իսկ ՀՀ կառավարության որոշմամբ ստեղծվել է «2012թ. կայանալիք Կայուն զարգացմանը նվիրված համաշխարհային գագաթաժողովին Հայաստանի Հանրապետության մասնակցության հետ կապված նախապատրաստական աշխատանքները համակարգող ազգային հանձնաժողով»:

Ակտիվացել է համագործակցությունը Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամի (ԳԷՀ) հետ: Մշակվել ու ԳԷՀ է ներկայացվել ԳԷՀ-5-ի շրջանակներում ֆինանսավորվելիք ծրագրային առաջարկների ազգային փաթեթ. Հայաստանը, ի թիվս 21 երկրի, միացել է նաև ԳԷՀ-ի Փոքր դրամաշնորհների ծրագրին, ինչը հնարավորություն է տվել ակտիվացնել ու հզորացնել համայնքներն ու բնապահպանական ուղղվածության հասարակական կազմակերպությունները:

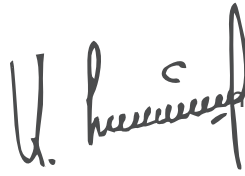
Հաշվետու ժամանակաշրջանում մշակվել և ՀՀ կառավարության կողմից 2008թ հավանության է արժանացել ևս մեկ՝ «Շրջակա միջավայրի պահպանության գործողությունների երկրորդ ազգային ծրագիր» ռազմավարական փաստաթուղթը:

2010թ. սկիզբ է առել ՀՀ-ԵՄ համագործակցության զարգացման նոր փուլ: Սկսվել է բանակցային գործընթաց՝ կապված «ՀՀ-ԵՄ ստոցացման համաձայնագրի» ստորագրման հետ:

Հայաստանը իր ներդրումն ունի նաև ՄԱԿ-ի ԵՏՀ Բնապահպանական քաղաքականության կոմիտեի աշխատանքներում: Աստանայում կազմակերպվող Եվրոպայի տարածաշրջանի բնապահպանության նախարարների 7-րդ կոնֆերանսին ՀՀ-ի պատշաճ մասնակցությունն ապահովելու նպատակով 2011թ. ստեղծվել է հատուկ հանձնաժողով, որի օրակարգում ընդգրկված են նաև Նախարարական 7-րդ կոնֆերանսին Բնապահպանական քաղաքականության կոմիտեի կողմից նախապատրաստված հիմնական փաստաթղթերի՝ «Ջրային ռեսուրսների և դրանց հետ կապված էկոհամակարգերի կայուն կառավարում» ու «Բնապահպանական պահանջների ներգրավումը տնտեսական զարգացման ծրագրերում» («Կանաչ տնտեսություն») քննարկումն ու դրանց վերաբերյալ երկրի դիրքորոշման ձևավորումը:

2007-2011թթ. ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացվել են բնապահպանական ևս 4 միջազգային համաձայնագիր:

Հարգելի ընթերցող, սույն զեկույցը համընկնում է Հայաստանի Հանրապետության համար հորելյանական՝ անկախության 20-ամյակի հետ: Մեպտեմբերի 21-ը Հայաստանի Հանրապետության անկախության օրն է: Զեկույցը որոշակի առումով ամփոփում է նաև անկախության ժամանակաշրջանում ՀՀ բնապահպանության ոլորտի լիազորված մարմնի 20-ամյա գործունեությունը: Կառավարչական, գիտական, մասնագիտական և հանրության մասնակցությամբ ամրագրված հաջողությունները թույլ են տալիս առավել լավատեսորեն նայելու ապագային, առավել բարձր խնդիրներ թիրախավորելու և հասնելու դրանց լուծումներին:

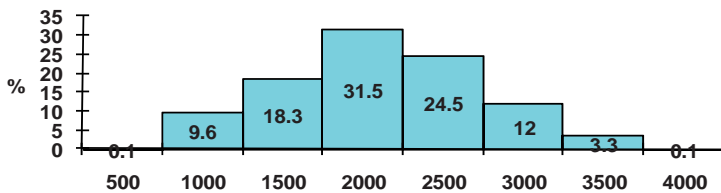
Արամ Հարությունյան
ՀՀ բնապահպանության նախարար

ՆԱԽԱՐԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության տարածքը գտնվում է Հայկական լեռնաշխարհի հյուսիս-արևելյան հատվածում՝ Կովկասի և Առաջավոր Ասիայի սահմանագծում: Հայաստանի Հանրապետության սահմանակից պետություններն են Վրաստանը՝ հյուսիսից, Ադրբեջանը՝ արևելքից, Թուրքիան՝ արևմուտքից և հարավ-արևմուտքից, Իրանը՝ հարավից:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքը կազմում է 29.743 կմ²: Հյուսիսից հարավ-արևելք տարածքի առավելագույն ձգվածությունը 360 կմ է, արևմուտքից արևելք՝ 200 կմ: Երկրի տարածքի 4.8 %-ը կազմում է լճերի, հիմնականում՝ Սևանա լճի մակերեսը:

Հայաստանի տարածքի բաշխվածությունն ըստ բարձրության

Հայաստանը լեռնային երկիր է: Այն ունի բարդ երկրաբանական կազմություն և բազմաձև ռելիեֆ: Երկրի տարածքի 76.5 %-ը գտնվում է ծովի մակերևույթից 1000-2500 մ բարձրության վրա, ընդ որում՝ ամենացածր բարձրությունը ծովի մակարդակից՝ 375 մ, գտնվում է հյուսիս-արևելքում, իսկ ամենաբարձր կետը՝ Արագած լեռան գագաթը, ունի 4095 մ բարձրություն: Տարբեր բարձրությունների առկայությունը կարևոր գործոն է կլիմայի ու լանդշաֆտների ուղղաձիգ գոտիականության ձևավորման համար: Հայաստանի տարածքում բարձր է սեյսմիկությունը, ակտիվ են արտածին պրոցեսները, որոնք նպաստում են սողանքների առաջացմանն ու էրոզիայի զարգացմանը:

Արագածի գագաթը (4095 մ)

1. ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ. ԲՆԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐ

1.1 Բնապահպանության ոլորտը կանոնակարգող օրենսդրություն և ինստիտուցիոնալ հարցեր

Օրենսդրություն

Հայաստանի Հանրապետությունում բնապահպանության ոլորտը կանոնակարգող օրենքների ամբողջական ցանկը բերված է Հավելված 1-ում:

2007-2011 թվականներին Հայաստանի Հանրապետությունն ընդունել է բնապահպանության ոլորտը կանոնակարգող մի շարք օրենքներ, այդ թվում՝ «Որսի և որսորդական տնտեսության վարման մասին» ՀՀ օրենքը, ինչպես նաև՝ երկրի զարգացմանը համապատասխան և օրենսդրության կատարելագործմանն ուղղված փոփոխություններ ու լրացումներ շուրջ 15 օրենքում:

2007-2011 թվականների ընթացքում, բացի հիշատակված օրենքներից, ընդունվել է նաև բնապահպանության ոլորտը կանոնակարգող թվով 227 այլ իրավական ակտ, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ու վարչապետի 196 որոշումներ և ՀՀ բնապահպանության նախարարի հրամանով հաստատված և պետական գրանցում ստացած 31 գերատեսչական ակտ:

2008 թվականին ՀՀ կառավարության հավանությանն է արժանացել Հայաստանի Հանրապետության շրջակա միջավայրի պահպանության գործողությունների երկրորդ ազգային ծրագիրը, որը նախատեսված է իրագործել 2008-2012 թվականների ընթացքում:

Ինստիտուցիոնալ

Նախարարության կառավարման արդյունավետությունը բարձրացնելու, ինչպես նաև՝ նախարարության կառուցվածքային և առանձնացված ստորաբաժանումների միջև քաղաքականության ձևավորման և քաղաքականության իրականացման գործառույթները հստակ բաշխելու նպատակով 2010 թվականին ՀՀ բնապահպանության նախարարությունում կատարվեցին ինստիտուցիոնալ բարեփոխումներ, որի արդյունքում ձևավորվեցին նոր վարչություններ և բաժիններ, վերակազմակերպվեցին հները, մասնավորապես.

1. Շրջակա միջավայրի պահպանության վարչությունը բաժանման ձևով վերակազմակերպվեց կենսաբազմազանության քաղաքականության բաժնի, ջրային ռեսուրսների քաղաքականության բաժնի և մթնոլորտային օդի քաղաքականության բաժնի:
2. Նորմատիվամեթոդական վարչության օրենսդրության բաժինը միաձուլվեց իրավաբանական վարչությանը, իսկ ստանդարտների և տեխնիկական կանոնակարգերի բաժինը միացվեց Էկոնոմիկայի վարչությանը և բաժանման ձևով վերակազմակերպվեց բնապահպանական ռազմավարա-

կան ծրագրերի ու մոնիտորինգի վարչության և գնումների գործընթացի իրականացման բաժնի:

3. Ընդերքի, հողերի պահպանության և երկրաբանական մոնիտորինգի վարչությունը վերանվանվեց ընդերքի և հողերի պահպանության քաղաքականության վարչության:
4. Վտանգավոր նյութերի և թափոնների կառավարման վարչությունը վերակազմակերպվեց վտանգավոր նյութերի և թափոնների քաղաքականության բաժնի:
5. Քարտուղարությունն առանձնացման ձևով վերակազմակերպվեց՝ ստեղծելով տնտեսական բաժին:
6. Նախարարությունում ստեղծվեց նոր կառուցվածքային ստորաբաժանում՝ ներքին աուդիտի բաժին:
7. Նախարարության աշխատակազմում ստեղծվեց նոր առանձնացված ստորաբաժանում՝ թափոնների և մթնոլորտ արտանետումների կառավարման գործակալություն:

2007 թվականից հետո ՀՀ բնապահպանության նախարարության ենթակայությամբ գործող պետական ոչ առևտրային ընկերությունների քանակը ևս փոփոխվել է: 2007 թվականի դրությամբ՝ նախարարության ենթակայությամբ գործում էին հետևյալ 12 ՊՈԱԿ-ները.

1. «Հանրապետական երկրաբանական ֆոնդ» ՊՈԱԿ
2. «Սևան» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ

3. «Դիլիջան ազգային պարկ» ՊՈԱԿ
4. «Արգելոցապարկային համալիր» ՊՈԱԿ
5. «Շիկահող» պետական արգելոց» ՊՈԱԿ
6. «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոց» ՊՈԱԿ
7. «Թափոնների ուսումնասիրության կենտրոն» ՊՈԱԿ
8. «Տեղեկատվական վերլուծական կենտրոն» ՊՈԱԿ
9. «Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիտորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ
10. «Հայաստանի հիդրոոլերևութաբանության և մոնիտորինգի պետական ծառայություն» ՊՈԱԿ
11. «Բնության թանգարան» ՊՈԱԿ
12. «Բնապահպանական փորձաքննություն» ՊՈԱԿ

2008 թվականին Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2008 թվականի մայիսի 15-ի N 653-Ն որոշմամբ ՀՀ էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարությանը վերապահվեց «Ընդերքն օգտակար հանածոների շահագործման նպատակով ուսումնասիրության և արդյունահանման համար տրամադրելու (կոնցեսիայի) մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով լիազոր մարմնի իրավասությունները՝ բացառությամբ օրենքի, VII. Շրջակա միջավայրի պահպանությունը՝ բաժնի 59, 60, 61, 62 և 65-րդ հոդվածներով սահմանված իրավասությունների:

Արդյունքում «Հանրապետական երկրաբանական ֆոնդ» ՊՈԱԿ-ն անցավ ՀՀ էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարության ենթակայությանը:

«Հայաստանի հիդրոտեղեկությունների և մոնիտորինգի պետական ծառայություն» ՊՈԱԿ-ը, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2008 թվականի մայիսի 15-ի թիվ 532-Ն որոշմամբ, հանձնվել է ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարության ենթակայությանը:

Այժմ նախարարության ենթակայությամբ գործում են 13 ՊՈԱԿ և 1 պետական հիմնարկ.

1. «Արևիկ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ
2. «Սևան» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ
3. «Դիլիջան» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ
4. «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ
5. «Արգելոցապարկային համալիր» ՊՈԱԿ
6. «Շիկահող» պետական արգելոց» ՊՈԱԿ
7. «Խոսրովի անտառ» պետական արգելոց» ՊՈԱԿ

8. «Թափոնների ուսումնասիրության կենտրոն» ՊՈԱԿ
9. «Տեղեկատվական վերլուծական կենտրոն» ՊՈԱԿ
10. «Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիտորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ
11. «Բնության թանգարան» ՊՈԱԿ
12. «Բնապահպանական փորձաքննություն» ՊՈԱԿ
13. «Հիդրոտեղեկության պետական մոնիտորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ
14. «Բնապահպանական ծրագրերի իրականացման գրասենյակ» ՊՈԱԿ

Մրանցից «Արևիկ» ազգային պարկ» և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ-ների ստեղծումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ Հայաստանի Հանրապետությունում շարունակվում է պահպանվող նոր տարածքների ձևավորման գործընթացը:

1.2. Տնտեսական մեխանիզմներ

Հայաստանում շրջակա միջավայրի վրա բացասական ներգործությունները նվազեցնելու և բնական ռեսուրսների արդյունավետ (կայուն) օգտագործումը ապահովելու (կարգավորիչ դեր), ինչպես նաև՝ բնապահպանական ներդրումների և պետական բյուջեի համալրման համար ֆինանսական ռեսուրսների գեներացիա (դրամական հոսքերի ավելացում) ապահովելու (ֆինակալ դեր) նպատակներով գործող «Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների մասին» ՀՀ

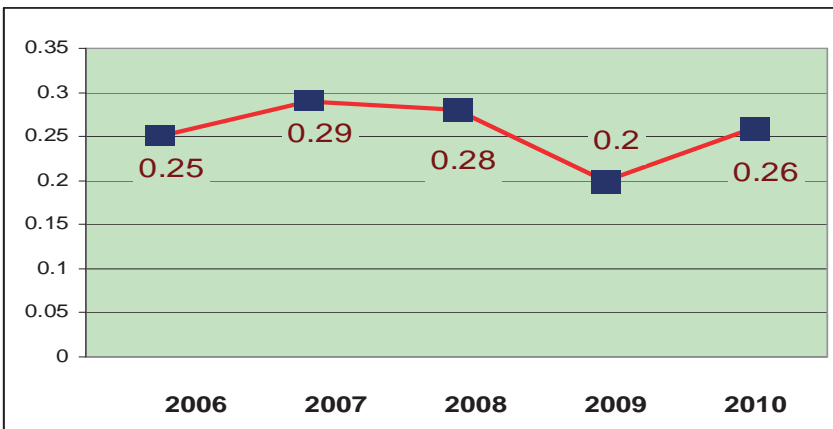
օրենքի և այդ օրենքի կիրարկումն ապահովող ենթաօրենսդրական ակտերի կիրարկման միջոցով շարունակել է գործել տնտեսական մեխանիզմների (լծակների) որոշակի համակարգ, որի շնորհիվ զգալիորեն ավելացել են վերը նշված տնտեսական մեխանիզմների կիրառման արդյունքում հանրապետության պետական բյուջե մուտքագրվող եկամուտները, ինչպես նաև՝ առանձին դեպքերում նվազել են շրջակա միջավայրի աղտոտման ծավալները:

Տեսչական վերահսկողական աշխատանքների արդյունավետության բարձրացման և երկրի տնտեսության զարգացմանը զուգընթաց՝ զգալիորեն ավելացել և ավելանում են բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների գծով պետական բյուջեի մուտքերը՝ նպաստավոր պայմաններ, հենք ստեղծելով հանրապետությունում

բնապահպանական հիմնախնդիրների լուծմանը նպատակաուղղված ծրագրերի և միջոցառումների ֆինանսավորման համար:

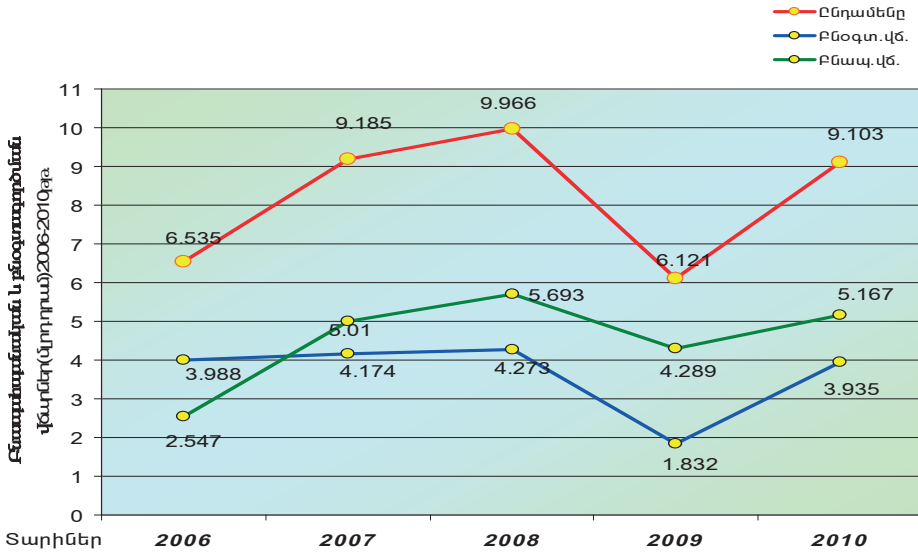
Վերջին 12 տարվա ընթացքում դրանց ծավալներն աճել են ավելի քան 15 անգամ՝ 1998թ. 608.0 մլն դրամից 2010 թվականին հավասարվելով 9102.5 մլն դրամի:

Բնօգտագործման և բնապահպանական վճարների տեսակարար կշիռը (%-ով) ՀՀ համախառն ներքին արդյունքի նկատմամբ

Այդքանով հանդերձ՝ բնօգտագործման և բնապահպանական վճարների տեսակարար կշիռը (%-ով) ՀՀ համախառն ներքին արդյունքի նկատմամբ շարունակում է մնալ բավականին ցածր՝ հաշվի առնելով, որ այն բնորոշում է տնտեսության գործունեության արդյունքում շրջակա միջավայրի մաշվածության (վնասի) դիմաց գանձվող փոխհատուցման գումարների չափը: Ըստ փորձագետների գնահա-

տականի՝ Հայաստանի նման զարգացման աստիճան ունեցող երկրներում տնտեսության գործունեության արդյունքում յուրաքանչյուր տարի շրջակա միջավայրին պատճառվում է 8.0-10.0 տոկոս ՀՆԱ-ին համապատասխանող վնաս կամ մաշվածություն, այսինքն՝ փոխհատուցման գումարները զիջում են փաստացի պատճառվող վնասն ավելի քան 32-40 անգամ:

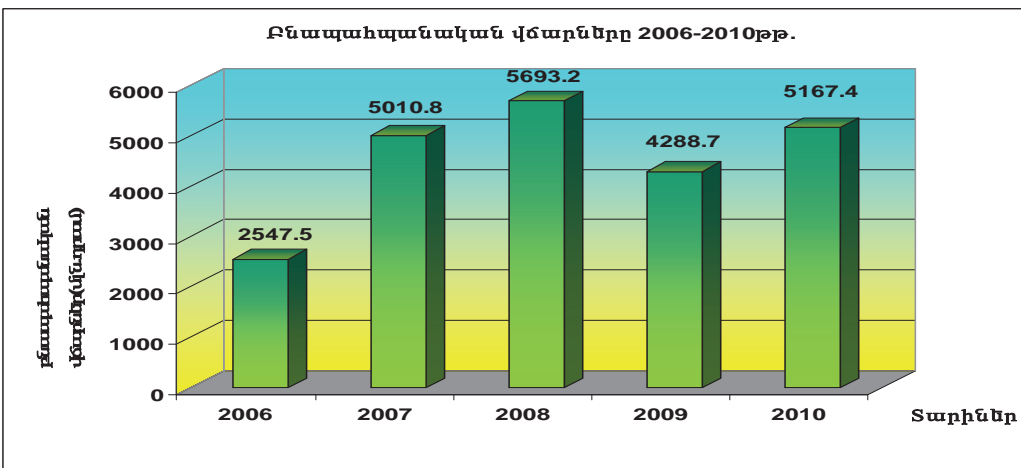

Բնօգտագործման և բնապահպանական վճարների գծով պետական բյուջեի մուտքերի 2006-2010թթ. դինամիկան

ա. Աղյուսակներ կրճատմանը նպաստակառուցված տնտեսական գործիքներ (բնապահպանական վճարներ)

Բնապահպանական վճարների համակարգը Հայաստանում գործում է 1993 թվականից: Վճարները գանձվում

են շրջակա միջավայր վնասակար նյութերի արտանետման, շրջակա միջավայրում արտադրության և սպառման թափոնների տեղադրման, շրջակա միջավայրին վնաս պատճառող ապրանքների արտադրության և ներմուծման համար:

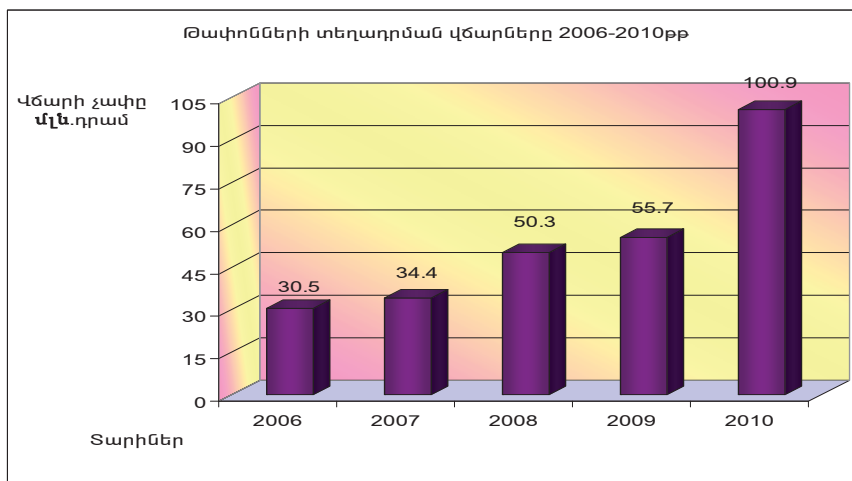
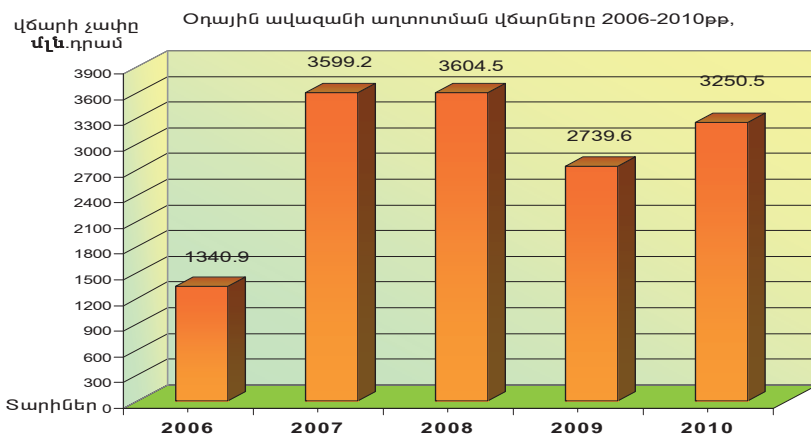

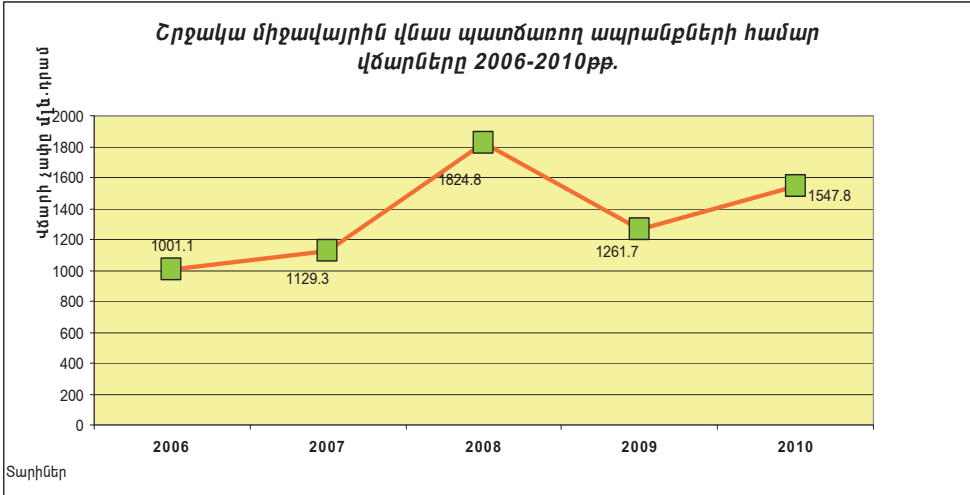
Բնապահպանական վճարների գծով 2008-2010թթ. ժամանակահատվածում ՀՀ պետական բյուջեի մուտքերի գանձման ծավալների տատանումները պայմանավորված են եղել ֆինանսատնտեսական ճգնաժամով:

2008 թվականի տարեկան տվյալներով խնդրո առարկա վճարների գծով փաստացի մուտքերը կազմել են 5.6 մլրդ դրամ կամ ավելի քան 2.23 անգամ գերազանցել 2006 թվականի տարեկան փաստացի ցուցանիշը, որն էլ հիմնականում պայմանավորված է եղել «Բնապահպանական վճարների

դրույքաչափերի մասին» ՀՀ նոր օրենքի (2007թ.) կիրարկման հետ:

Ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հետ պայմանավորված՝ 2009 թվականին բնապահպանական վճարների ծավալների գանձման մակարդակի զգալի նվազումը 2010 թվականին գրեթե վերականգնվել է, և ինչպես վկայում են 2011 թվականի 1-ին կիսամյակի փաստացի ցուցանիշները՝ դրանք միտում ունեն գերազանցելու 2008 թվականին գրանցված գանձման ամենաբարձր մակարդակը:

Ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը ազդեցություն չի ունեցել ջրային ավազան վնասակար նյութերի արտանետման և թափոնների տեղադրման բնապահպանական վճարների գանձումների ծավալի վրա, այդ պարագայում, ի տարբերություն մյուս վնասատեսակների, դիտվել է գանձման ծավալների աճ՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ դրանց ծավալների մակարդակը հիմնականում պայմանավորված է բնակչությանը մատուցվող կոմունալ ծառայությունների ծավալով: Մյուս կողմից՝ «Բնապահպանական վճարների դրույքաչափերի մասին» ՀՀ նոր օրենքի կիրարկման արդյունքում բարձրացել է այդ վնասատեսակների վճարման օբյեկտ հանդիսացող փաստացի ծավալների հաշվառման մակարդակը:

Չնայած արձանագրված որոշակի առաջընթացին՝ խնդրո առարկա համակարգի գծով առկա են նաև հիմնախնդիրներ: Բնապահպանական վճարների արդիականացման գործընթացին Հայաստանում խանգարում են ներքոհիշյալ հիմնահարցերը.

1. Համապատասխան ուսումնասիրությունների չիրականացնելու և կամ բացակայության հետևանքով գնահատված չեն շրջակա միջավայրի աղտոտման հետևանքով պատճառված և պատճառվող վնասների իրական չափերը, որի արդյունքում բնապահպանական վճարների դրույքաչափերը չեն համապատասխանում, համարժեք չեն այդ չափերին:

Բնապահպանական վճարների գործող դրույքաչափերի հիմքում դրված են.

- ա) խորհրդային ժամանակահատվածում կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում մշակված փոխհատուցման ցուցանիշները կամ չափորոշիչները, որոնք չեն համապատասխանում այսօրվա պահանջներին,
- բ) չունեն անհրաժեշտ հիմնավորվածություն, քանի որ արտադրված են տեսական կամ համեմատական հաշվարկների վրա:

Շրջակա միջավայրի աղտոտման համար բնապահպանական վճարների

դրույքաչափերի համադրումն այլ երկրներում գործող համապատասխան վճարների դրույքաչափերի հետ վկայում է այն մասին, որ Հայաստանում

նում գործող դրույքաչափերը բավականին ցածր են, մասնավորապես՝ հիմնական աղտոտիչների գծով: Բերվում են մի քանի օրինակներ.

Ծծմբային անհիդրիդի (SO₂)–ի գծով՝

Երկիրը	Օդային ավազան 1 տոննայի արտանետման համար բնապահպանական վճարի դրույքաչափը			
	չափաքանակի սահմաններում		չափաքանակից ավելի դեպքերում (եվրո)	
	ՀՀ դրամով	եվրո	մինչև 5 անգամ գերազանցող ծավալի համար	5-ից ավելի անգամ գերազանցող ծավալի համար
Հայաստան	1800	3.4	17	34
Կանադա		8.35		
Ավստրալիա		10.0		
Արևելյան Եվրոպայի երկրների (Չեխիա, Լատվիա, Լիտվա, Լեհաստան, Սլովակիա) միջինը		33.75		
Սերբիա		57.5		
Լեհաստան		110.0		
Բելառուս		120.0		
Շվեդիա		1535.0		

Ազոտի օքսիդների (NOx) –ի գծով

Երկիրը	Օդային ավազան 1 տոննայի արտանետման համար բնապահպանական վճարի դրույքաչափը			
	չափաքանակի սահմաններում		չափաքանակից ավելի դեպքերում (ԱՄՆ դոլար)	
	ՀՀ դրամով	ԱՄՆ դոլարով	մինչև 5 անգամ գերազանցող ծավալի համար	5-ից ավելի անգամ գերազանցող ծավալի համար
Հայաստան	14800	39.4	196.8	394.0

Արևելյան Եվրոպայի երկրների (Չեխիա, Լատվիա, Լիտվա, Լեհաստան, Սլովակիա) միջինը		55		
Բելառուս		480		
Շվեդիա		5900		

Անկախացման առաջին տարիներին տնտեսության զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ սահմանված բնապահպանական վճարների՝ բավականին ցածր դրույքաչափերը չեն համապատասխանում ռեսուրսի/վնասի իրական տնտեսական արժեքին և այդ պատճառով բավարար չափով չեն ազդում տնտեսվարող սուբյեկտների բնապահպանական վարքագծի վրա:

Բնապահպանական վճարների՝ համեմատաբար ցածր դրույքաչափերը հնարավորություն չեն ընձեռում ավելի արդյունավետ օգտագործել դրանք Հայաստանում՝ որպես շրջակա միջավայրի վրա բացասական ներգործությունները նվազեցնելու և բնական ռեսուրսների արդյունավետ (կայուն) օգտագործումն ապահովող կարգավորիչ գործիք: Ցածր դրույքաչափերը շրջակա միջավայրն աղտոտող ձեռնարկություններին չեն խթանում աղտոտման կրճատմանն ուղղված քայլեր ձեռնարկելու համար: Գործնականում բնապահպանական վճարների վճարումը տնտեսապես ավելի շահավետ է, քան ավելի մեծ ծախսեր պահանջող էկոլոգիապես անվտանգ նոր («կանաչ») տեխնոլոգի-

աների և սարքավորումների ձեռքբերումը և ներդրումը:

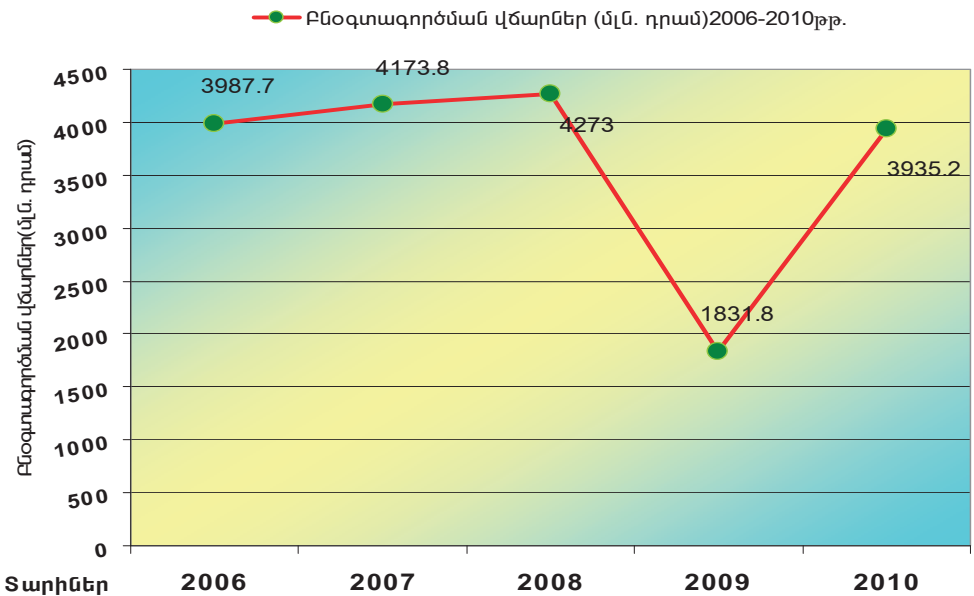
Աղտոտման ծավալների հետագա ավելացումը հանգեցնում է անկանխատեսելի բնապահպանական հիմնախնդիրների, որոնց լուծումը տարեցտարի պահանջում և պահանջելու է ավելի մեծ ծավալի ֆինանսական ներդրումներ, որոնք՝ որպես բնապահպանական ներդրումների և պետական բյուջեի համալրման համար ֆինանսական ռեսուրսների գեներացիա (դրամական հոսքերի ավելացում) ապահովող ֆիսկալ գործիք, նույնիսկ ներկայումս չեն կարող ապահովվել բնապահպանական վճարներով:

Մյուս կողմից՝ անկախացման առաջին տարիներին, տնտեսության զարգացման նպատակով որոշ ոլորտների համար նպաստավոր պայմանների ստեղծման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ սահմանված բնապահպանական վճարների վճարման գծով արտոնությունների հետագա կիրառումը խիստ դիսկալյին է, քանի որ գործնականում դրանք առաջացնում են բնական ռեսուրսների ոչ բանական (ողջամիտ) օգտագործում: Մասնավորապես՝ նմանատիպ արտոնությունների շարքին կամ օրինակներին կարելի է դասել՝

- ա) Զրամատակարար-ջրահեռաց-
նող ընկերություններին բնա-
պահպանական վճարների
վճարման գծով արտոնություն-
ներ տրամադրելու պրակտի-
կան,
- բ) Հանքարդյունահանող ձեռ-
նարկությունների կողմից թա-
փոնակուտակիչներում տեղա-
դրվող թափոնների համար
բնապահպանական վճարների
չվճարումը՝ պայմանավորված
սահմանված Ց-ական դրույքա-
չափով:

**բ. Բնական ռեսուրսների արդյու-
նավետ օգտագործմանը նպաստա-
կատու դրված վճարներ**

Հայաստանում բնօգտագործման
վճարների համակարգը նույնպես գոր-
ծում է 1993 թվականից: Վճարները
գանձվում են ջրօգտագործման, օգ-
տակար հանածոների պաշարների
արդյունահանման/մարման, կենսա-
պաշարների օգտագործման համար:

2006-2010թթ. ժամանակահատ-
վածում բնօգտագործման վճարների
գանձման ծավալների էական փոփո-
խություններ տեղի չեն ունեցել: Ֆի-
նանսատնտեսական ճգնաժամով
պայմանավորված՝ 2009 թվականին
դրանց ծավալների գանձման մակար-
դակի զգալի նվազումը 2010 թվակա-
նին գրեթե վերականգնվել է, և ինչ-
պես վկայում են 2011 թվականի 1-ին
կիսամյակի փաստացի ցուցանիշները՝

դրանք միտում ունեն գերազանցելու
2008 թվականին գրանցված գանձման
ամենաբարձր մակարդակը:

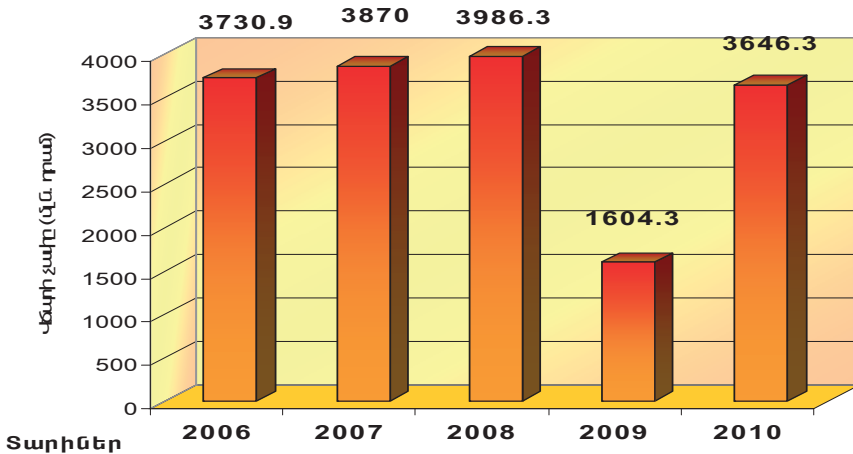
Հաշվետու ժամանակահատվա-
ծում ընդերքօգտագործման վճարների
գանձման ծավալների տատանումնե-
րը պայմանավորված են եղել ֆինան-
սատնտեսական ճգնաժամի հետևան-
քով լեռնահանքային արդյունաբերու-
թյան և շինարարության ծավալների
զգալի նվազման, ինչպես նաև՝ ազնիվ

և գունավոր մետաղների (հատկապես՝ մոլիբդենի) միջազգային գների մակարդակի անկման հետ, որը հանգեցրել է դրանց հիման վրա հաշվարկվող բնօգտագործման վճարների ծավալների զգալի պակասեցմանը:

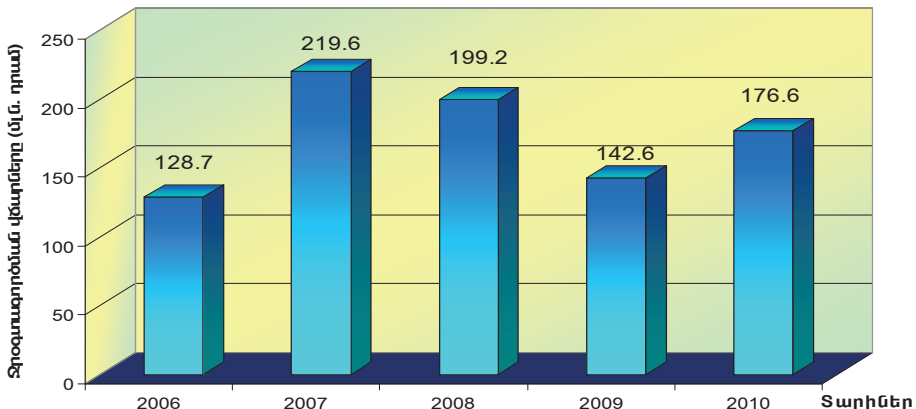
Քննարկվող ժամանակահատվածում ջրօգտագործման վճարների գանձման ծավալների ոչ էական տատանումները նույնպես պայմանավորված են եղել ֆինանսատնտեսական ճգնաժամով:

Հաշվետու ժամանակահատվածում կենսատեսուրսների օգտագործման վճարների գանձման ծավալները զգալի փոփոխությունների չեն ենթարկվել: 2010 թվականին 2007 թվականի համեմատ նույնիսկ գրանցվել է ավելի քան 33.0 տոկոսի աճ, որը հիննականում պայմանավորված է եղել խեցգետնի արդյունագործական որսի ծավալների աճով:

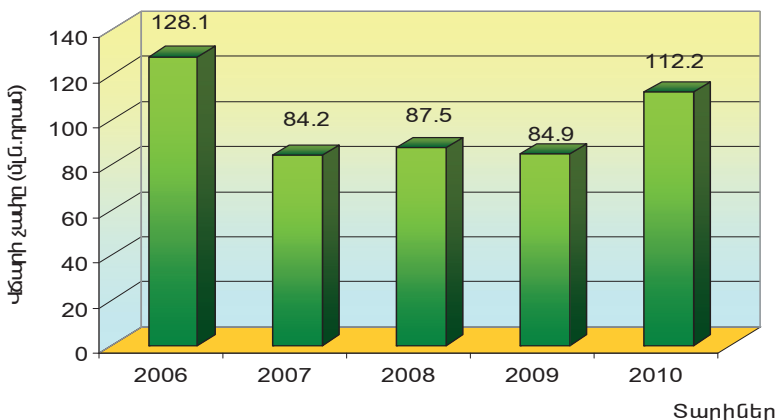
■ Ընդերքօգտագործման վճարներ (մլն. դրամ) 2006-2010թթ.

■ Ջրօգտագործման համար վճարները (մլն. դրամ) 2006-2010թթ.

■ Կենսառեսուրսների օգտագործման վճարներ (մլն.դրամ) 2006-2010թթ

Խնդրո առարկա համակարգի գծով առկա հիմնախնդիրները գրեթե համընկնում են բնապահպանական վճարների մասով ներկայացված հիմնախնդիրների հետ: Առանձին դեպքերում (հատկապես՝ ջրօգտագործման)

ռեսուրսների օգտագործման համար սահմանված 0-ական կամ ցածր դրույքաչափերը չեն նպաստում բնական ռեսուրսների արդյունավետ կամ բանական օգտագործմանը:

գ. Բնապահպանական վճարների հասցեական օգտագործում

Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների գծով պետական բյուջեի մուտքերը նպաստավոր պայմաններ/հենք են ստեղծում հանրապետությունում բնապահպանական հիմնախնդիրների լուծմանը նպաստակատուղված ծրագրերի և միջոցառումների ֆինանսավորման ծավալների ավելացման համար:

Սակայն պետք է փաստել, որ պետության ընդհանուր ֆինանսական աղբյուրների միջոցների սահմանափակության պայմաններում բյուջետային ծախսային գերակայություններում բնապահպանական միջոցառումները շարունակում են պակաս գերակա համարվել: Արդյունքում՝ շրջակա միջավայրի պահպանության միջոցառումների վրա կատարվող ծախսերի ՀՆԱ-ի նկատմամբ ցուցանիշով Հայաստանը զբաղեցնում է ԱԵԿԿԱ երկրների մասով ամենավերջին տեղերից մեկը:

	2008թ.	2009թ.	2010թ.
ՀՀ պետական բյուջեով շրջակա միջավայրի պաշտպանությանը նպատակաուղղվող հատկացումներ (մլրդ դրամ)	3.0	3.9	4.9
Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների գծով պետական բյուջե փաստա-	6.12	9.97	9.10

ցի մուտքագրված մուտքեր (մլրդ դրամ) (աղբյուր՝ ՀՀ պետբյուջեի կատարման տարեկան հաշվետվություն)			
Վճարների հասցեական օգտագործման ցուցանիշը (տոկոս)	49.0	39.1	53.8

ՀՀ պետական բյուջեի՝ շրջակա միջավայրի պաշտպանությանը նպատակատղիվող հատկացումների տեսակարար կշիռը (% -ով)՝ ՀՀ համախառն ներքին արդյունքի նկատմամբ

	2008թ.	2009թ.	2010թ.
ՀՀ ՀՆԱ (մլրդ դրամ)	3568.2	3102.8	3461.9
ՀՀ պետական բյուջեով շրջակա միջավայրի պաշտպանությանը նպատակատղիվող հատկացումներ (մլրդ դրամ)	3.0	3.9	4.9
ՀՀ պետական բյուջեի շրջակա միջավայրի պաշտպանությանը նպատակատղիվող հատկացումների տեսակարար կշիռը (%-ով)՝ ՀՀ համախառն ներքին արդյունքի նկատմամբ	0.08	0.12	0.14

Դրական կարող է գնահատվել այն փաստը, որ ՀՀ պետական բյուջեի՝ շրջակա միջավայրի պաշտպանությանը նպատակատղիվող հատկացումների տեսակարար կշիռը թեև աննշան, բայց աճի միտում ունի:

Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների հասցեական օգտագործման առկա հիմնախնդիրների լուծումը Հայաստանում իրականացվում է մի քանի ուղղություններով.

Առաջին ուղղություն

Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների գծով հավաքավոր գումարների օգտագործումը հասցեական դարձնելու նպատակով «ՀՀ բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքում կատարված համապատաս-

խան լրացումով ամրագրվել է, որ «Բնապահպանական ծրագրերի գծով յուրաքանչյուր տարվա պետական բյուջեով նախատեսվող ծախսերը չեն կարող պակաս լինել, քան այդ տարվան նախորդող երկրորդ բյուջետային տարվա բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների գծով փաստացի մուտքերի հանրագումարը»: Օրենքն ուժի մեջ է մտել 2011 թվականից:

Երկրորդ ուղղություն

Ընդլայնվել է «Ընկերությունների կողմից վճարվող բնապահպանական վճարների նպատակային օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի կիրարկման շրջանակը, արդյունքում՝ խոշոր լեռնամետալուրգիական ընկերություննե-

րի կողմից վճարվող բնապահպանական վճարները հատկացվում են ազդակիր համայնքներին՝ բնապահպանական և առողջապահական միջոցառումների ֆինանսավորման համար:

ՀՀ 2004-2010թթ. պետական բյուջեի կատարման շրջանակներում բնապահպանական ծրագրերի իրականացման համար հատկացված սուբվենցիաների գումարը 2004 թվականի 131.4 հազ. դրամից աճել է և 2011 թվականին հասել 165.7 մլն դրամի, ընդ որում՝ 2011 թվականից բնապահպանական ծրագրեր իրականացնելու համար համապատասխան սուբվենցիաներ ստանալու իրավունքից օգտվում է 26 համայնք:

Երրորդ ուղղություն

Հաշվի առնելով միջազգային փորձը՝ Հայաստանում բնապահպանական ներդրումային/նպատակային ծրագրերի նախագծերի իրականացման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցներ կուտակելու համար ստեղծվել և գործում է բնապահպանական ֆոնդերի համապատասխան համակարգ, մասնավորապես.

- 2004 թվականին ՀՀ կառավարության 10.06.2004թ. N 891-Ն որոշմամբ ստեղծված Անտառների վերականգնման և զարգացման հիմնադրամը, որի հիմնական նպատակն է աջակցել ՀՀ անտառների վերականգնման գործընթացին և բարենպաստ պայմաններ ստեղծել ՀՀ անտառների զարգացման համար:
- 2005 թվականից գործում է շրջակա միջավայրի պահպանության դրամագլուխը, որտեղ իրականացվում է համապատասխան

երաշխիքային գումարների կուտակումը՝ ընդերքի շահագործման հետևանքով խախտված տարածքների ռեկուլտիվացիայի, հարթեցման, կանաչապատման, ծառատնկման և կառուցապատման աշխատանքների իրականացման համար: 01.05.2010 թվականի դրությամբ՝ արդեն իսկ հավաքագրվել է ավելի քան **350.0 մլն դրամ:**

- 2005 թվականից գործում է «Բնապահպանական նպատակային ֆոնդ» արտաբյուջետային հաշիվը: 2005-2010թթ. արդյունքներով՝ Հայաստանի Հանրապետության իրավաբանական ու ֆիզիկական անձանց կողմից կամավոր մուծումների, նվիրատվությունների և հանգանակությունների տեսքով ֆոնդին է փոխանցվել ընդհանուր հանրագումարով ավելի քան **260.0 մլն դրամ**, որոնց հաշվին իրականացվել են մի շարք կարևոր բնապահպանական ծրագրեր և միջոցառումներ:
- ՀՀ կառավարության 2011 թվականի ապրիլի 28-ի N 517-Ն որոշմամբ՝ ստեղծվել է Սևանա լճի վերականգնման, պահպանման և զարգացման հիմնադրամը, որի նպատակն է աջակցել Սևանա լճի՝ որպես Հայաստանի Հանրապետության քաղցրահամ ջրերի ռազմավարական շտեմարանի վերականգնմանը, վերարտադրությանը, պահպանմանը, բնականոն զարգացմանը և օգտագործմանը, ջրի մաքրության ապահովման համար անհրաժեշտ միջոցների ձեռքբերմանը:

Պետական կամ բյուջետային միջոցներով բնապահպանական ծախսերի տեսակարար կշիռը բարձրացնելու հնարավորությունները Հայաստանում դեռևս խիստ սահմանափակ են:

Բնագավառի ֆինանսավորման ծավալների ավելացման հարցում զգալի դեր կարող է խաղալ մասնավոր, ներառյալ՝ ֆինանսական սեկտորը, որի մասնակցությունը բնապահպանական հիմնախնդիրների ֆինանսավորմանը ներկայումս խիստ անբավարար է կամ ոչ էական:

1. Մասնավոր սեկտորի մասնակցությունը բնապահպանական հիմնախնդիրների ֆինանսավորման գործընթացին ներկայումս իրականացվում է երկու տարբերակով կամ խողովակներով.

- պետական բյուջե վճարվող բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների մասով (չնայած՝ դրանց մի մասը, ցա-

դ. Կանաչ արտադրության խթանում

Չնայած գործող օրենսդրությունը պարունակում է բնապահպանական նպատակները խթանող դրույթներ, սակայն դրանք չունեն գործնականում կիրարկման համապատասխան մեխանիզմներ և հիմնականում դեկլարատիվ բնույթ ունեն, և կարելի է փաստել, որ դրանք չեն գործում:

Հայաստանում կանաչ էկոնոմիկայի ներդրման օրենսդրական և մեթոդաբանական հիմքերի կատարելագործման շրջանակներում պարտադիր պետք է իրականացվեն գործողություններ հետևյալ ուղղություններով.

վոր, չի վերադառնում բնապահպանություն),

- ներդրումներ ձեռնարկություններում կամ կազմակերպություններում աղտոտման ծավալների նվազման և բնապահպանական այլ նպատակներով:

2. Ֆինանսական սեկտորի մասնակցությունը խիստ սահմանափակ է՝ պայմանավորված.

ա) առաջին հերթին՝ բնապահպանական ծրագրերի կամ նախագծերի ֆինանսական տեսանկյունից ոչ գրավիչ լինելու հետ,

բ) մյուս կողմից՝ բնապահպանության ոլորտը կարգավորող իրավական դաշտի անկատարությամբ:

Մասնակցությունը սահմանափակված է նաև համապատասխան (մասնավորապես՝ բնապահպանական ապահովագրական համակարգի ներդրման համար անհրաժեշտ) իրավական դաշտի բացակայության պատճառով:

ա. Բնապահպանական տեսակետից նախընտրելի տեխնոլոգիաների ներդրման համար պետության կողմից նպաստավոր միջավայրի ստեղծման քաղաքականության մշակման,

բ. «Կանաչ» տեխնոլոգիաների ներդրման խթանմանը նպատակաուղղված համապատասխան տնտեսական և ֆինանսական մեխանիզմների սահմանման:

Այս գործընթացում դեռևս բավարար կերպով չեն օգտագործվում քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների աջակցության, ինչպես նաև հանրային և մասնավոր համագործակցության հնարավորությունները:

1.3 Իրազեկում, մասնակցություն, էկոլոգիական կրթություն ու դաստիարակություն

1.3.1 Իրազեկում և հասարակության մասնակցություն

Բնապահպանության նախարարությունը ձեռնարկել է մի շարք քայլեր բնապահպանական խնդիրների վերաբերյալ հանրության իրազեկումը բարձրացնելու նպատակով:

Նախարարության կազմում գործում է հասարակայնության հետ կապերի բաժինը, որի հիմնական խնդիրն է նախարարության տեղեկատվական քաղաքականության ձևավորումն ու իրականացումը: Բաժինն ապահովում է զանգվածային լրատվամիջոցների հետ կապը, կազմակերպում նախարարության ստորաբաժանումների դեկավարների հանդիպումը լրագրողների հետ, արձագանքում մամուլի հրապարակումներին:

Նախարարության կազմում է նաև «Տեղեկատվական վերլուծական կենտրոնը», որի կողմից իրականացվել են մի շարք միջոցառումներ՝ ուղղված տեղեկատվության տրամադրման, մատչելիության և թափանցիկության բարձրացմանը: Կենտրոնն ապահովում է ՀՀ բնապահպանության նախարարության ինտերնետային կայքի սպասարկումը: Կայքը գործում է 3 լեզվով: Կայքի այցելուն կարող է ծանոթանալ նախարարության կողմից իրականացվող ծրագրերին, բնապահպանական օրենսդրությանը, շրջակա միջավայրի մոնիտորինգի տվյալներին, տեսչական աշխատանքներին, թափուր հաստիքների համալրման նպատակով անցկացվելիք մրցույթներին, ինչպես նաև՝ նախարարության տարեկան հաշվետվություններին ու զեկույցներին: Կայքում տեղադրվում են նաև

հայտարարություններ բնապահպանական փորձաքննության ներկայացված նախագծերի, ծրագրերի հասարակական լսումներ անցկացնելու վերաբերյալ:

2008 թվականից կայքում տեղադրվում են նաև իրավական ակտերի նախագծերը՝ շահագրգիռ կողմերի դիտողություններն ու առաջարկությունները ստանալու ակնկալիքով:

Ստեղծված է արտանետումների նորմավորման նախագծերի էլեկտրոնային ներկայացման և ՄԹԱ թույլտվությունների էլեկտրոնային ստացման հնարավորություն:

Մշակվել և ներդրվել են տվյալների բազաներ «Անշարժ աղբյուրներից մթնոլորտ արտանետված վնասակար նյութերի մասին», «Ջրօգտագործման մասին» և «Թափոնների մասին» տարեկան հաշվետվությունների հիման վրա:

Քաղաքացիների հարցադրումներին արագ արձագանք ապահովելու համար նախարարությունում 2007 թվականից գործում է «Թեժ գիծ» ծառայություն:

Նախարարության հետ քաղաքացիների շփումը դյուրին դարձնելու նպատակով գործում է Ինֆոկենտրոնը, որի աշխատակիցը նախարարություն դիմած քաղաքացիներին տրամադրում է պահանջված տեղեկությունը, ուղղորդում նրանց մուտքը նախարարություն: Ինֆոկենտրոնը տարեկան սպասարկում է շուրջ 2700 մարդու:

Հանրության համար ստեղծված է նախարարությանը էլեկտրոնային նամակ գրելու, ինչպես նաև՝ նամակի ընթացքին հետևելու հնարավորություն:

Հասարակայնության մասնակցության ու իրազեկության հարցում որոշակի դեր ունեն Հայաստանի Հանրապետությունում գործող 15 «Բնապահպանական տեղեկատվության հասարակական կենտրոնները» (Օրհուս-կենտրոնները): Օրհուս-կենտրոնները կարևոր դեր ունեն էկոլոգիական տեղեկատվության տարածման, հասարակության իրազեկության բարձրացման, ինչպես նաև՝ բնապահպանական խնդիրների առնչությամբ ընդունվող որոշումներին հասարակության մասնակցության ապահովման դեր: Օրհուս-կենտրոնները համագործակցության գործիք են պետության ու հասարակության միջև:

Տեղեկատվության և իրազեկման որոշակի միջոցներ են նաև հանրային լուսմները: Շահագրգիռ հասարակական կազմակերպությունները, քաղաքացիները ակտիվորեն մասնակցում են հանրային լուսմներին, որոնց արդյունքների վերաբերյալ տեղեկատվու-

թյունը հրապարակվում է զանգվածային լրատվության միջոցներով, Օրհուս-կենտրոնների էլեկտրոնային կայքերում և այլն:

ՀՀ բնապահպանության նախարարության և հանրության համագործակցության ակտիվացման նպատակով 2009 թվականի հունվարին ՀՀ բնապահպանության նախարարի հրամանով ստեղծված նախարարին կից կոլեգիայի կազմում ընդգրկվել են նաև ներկայացուցիչներ բնապահպանական հասարակական կազմակերպություններից, գիտական հիմնարկներից:

Դա հնարավորություն է տալիս նախարարության քաղաքականությունը մշակելիս հաշվի առնել նաև հանրության լայն շերտերի տեսակետները:

Առկա են դեպքեր, երբ կառավարությունը, հաշվի առնելով հասարակական կազմակերպությունների ներկայացրած լրացուցիչ փաստարկները, փոփոխություններ է կատարել իր ընդունած որոշումների մեջ կամ միջոցներ ձեռնարկել բարձրացրած բնապահպանական խնդիրները լուծելու համար:

1.3.2 Էկոլոգիական կրթություն և դաստիարակություն

Բնապահպանական կրթություն և դաստիարակություն: ՀՀ բնապահպանության նախարարության կողմից մշակվել և ՀՀ կառավարության 12.11.09թ. թիվ 47 արձանագրային որոշմամբ հաստատվել է «Բնապահպանական կրթության, դաստիարակության և իրազեկման ամբողջական և միասնական ազգային համակարգի ստեղծման հայեցակարգը», որի նպատակն է ստեղծել նախադրյալներ Հայաստանի Հանրապետությունում

բնապահպանական կրթության և դաստիարակության որակի բարելավման, հասարակության էկոլոգիական գիտակցության ու մտածելակերպի կայացման և էկոլոգիական խնդիրների մասին իրազեկության մակարդակի բարձրացման համար: Բնապահպանական կրթության, դաստիարակության և իրազեկման ազգային համակարգը կրթական տարբեր մակարդակներում իրականացվող գործողությունների ամբողջություն է, որը

հասարակության էկոլոգիական գիտակցության, գիտելիքների և պատասխանատվության բարձրացման միջոցով բնակչության համար ստեղծում է էկոլոգիապես անվտանգ և առողջ շրջակա միջավայր: Չնայած այդ բնագավառում հանրապետությունում առկա ձեռքբերումներին, միանշանակ հասունացել է նշված ազգային համակարգի ստեղծման անհրաժեշտությունը՝ համապատասխան նորմատիվաիրավական, նյութատեխնիկական, տեղեկատվական, մեթոդական և ֆինանսական ապահովմամբ: 2010թ. նոյեմբերի 25-ին ընդունվեց «Բնապահպանական կրթության, դաստիարակության և իրազեկման ամբողջական ու միասնական ազգային համակարգի ստեղծման հայեցակարգից բխող՝ 2011-2015 թվականների միջոցա-

ռոմների ծրագիրը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության թիվ 1551-Ն որոշումը, որի նպատակն է բնապահպանական կրթության, դաստիարակության և իրազեկման հայեցակարգից բխող հիմնախնդիրների լուծմանն ուղղված միջոցառումների իրականացման միջոցով նպաստել բնապահպանական կրթության, դաստիարակության և իրազեկման ամբողջական և միասնական ազգային համակարգի կայացմանը, մասնավորապես՝ նորմատիվաիրավական, նյութատեխնիկական, տեղեկատվական, մեթոդական բազայի կատարելագործմանը, բնապահպանական կրթության և դաստիարակության որակի բարելավմանը, էկոլոգիական հիմնախնդիրների մասին իրազեկության մակարդակի բարձրացմանը:

ՀՀ բնապահպանության նախարար Ա. Հարությունյանը բնապահպանի օրվան նվիրված կալճանկարի մասնակից դպրոցականների հետ

1.4 Բնապահպանական մոնիտորինգ

Շրջակա միջավայրի՝ մակերևութային ջրերի, մթնոլորտային օդի, մթնոլորտային տեղումների աղտոտվածության որոշումն ու գնահատումը Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվում են «Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիտորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից:

«Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիտորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի լաբորատորիաները հազեցված են նորագույն սարքավորումներով, հիմնականում համապատասխանում են միջազգային ստանդարտների պահանջներին: 2008թ. սկսած՝ Հայէկոմոնիտորինգի կենտրոնական լաբորատորիան ամեն տարի իրականացնում է միջազգային ստուգաճշտում Ֆինլանդիայի, ապա Սլովակիայի ջրերի ազգային ռեֆերենտ լաբորատորիայում՝ ստանալով համապատասխան սերտիֆիկատներ: EMEP-ի ծրագրի շրջանակներում Հայէկոմոնիտորինգի կենտրոնական լաբորատորիան և միջազգային 1-ին կարգի կայանը, սկսած 2008 թվականից, յուրաքանչյուր տարի իրականացնում են միջազգային ստուգաճշտում, որոնց արդյունքներով ընդգրկվել են լավագույնների շարքում:

«Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիտորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի՝ հանրապետության էկոլոգիական վիճակի մասին տեղեկատվությունը ներկայացնում է ամենամսյա և տարեկան տեղեկանքների տեսքով, 10 քաղաքի համար կազմվում են օդում աղտոտիչների կոնցենտրացիոն բաշխման շաբաթական և ամսական քարտեզներ, տրվում է մակերևու-

թային ջրերի որակի վերաբերյալ ամսական և տարեկան ամփոփ տեղեկատվություն (տեղադրվում են www.armmonitoring.am ինտերնետային կայքում): Բարձր և արտակարգ բարձր աղտոտվածությունների գրանցման դեպքում հաղորդագրերի տեսքով Հայէկոմոնիտորինգն ահազանգում է ՀՀ բնապահպանության նախարարությանը՝ համապատասխան լրացուցիչ միջոցառումների անցկացման համար:

«Եվրոպայում մեծ հեռավորությունների վրա օդի աղտոտիչների տարածման, դիտարկման և գնահատման համատեղ ծրագրի» (EMEP) շրջանակներում, Նորվեգիայի կառավարության աջակցությամբ, Ամբերդում ստեղծվել և 2008 թվականից գործում է օդի որակի և տեղումների քիմիական կազմի հսկողության առաջին մակարդակի միջազգային կայան:

Սկսած 2006 թվականից՝ Հայաստանը և Իրանը Արաքս գետի հայիրանական սահմանի երկայնքով իրականացնում են գետի ջրերի որակի համատեղ միջպետական մոնիտորինգ:

Մթնոլորտային օդի գետնամերձ շերտի որակի մոնիտորինգը կատարվում է Մեծ Բրիտանիայի օրինակով ստեղծված եռաշերտ հիբրիդային ցանցի միջոցով, որը ներառում է օդի որակի հսկման 3 տարբեր դիտացանց՝ ավտոմատ, ասպիրացիոն (ակտիվ նմուշառման) և պասսիվ նմուշառման: Օդի մոնիտորինգի 3 ցանցի դիտակայանների բաշխվածությունն ըստ բնակավայրերի ստորև բերվում է՝ աղյուսակների տեսքով:

Քաղաքը	Ակտիվ նմուշառման (ասպիրացիոն) եղանակ* (կայանների թիվը)	Պասսիվ նմուշառման եղանակ** (նմուշառիչների թիվը)	Ավտոմատ եղանակ*** (կայանների թիվը)
Երևան	7	42	4 (+2 կայան, 2011թ.)
Գյումրի	1	24	
Վանաձոր	3	24	(1 կայան, 2011թ.)
Հրազդան	1	12	
Այվերդի	3	18	1
Արարատ	1		
Վաղարշապատ		16	
Արովյան		12	
Սևան		10	
Կապան		20	
Քաջարան		8	
Ծաղկաձոր		14	1
Ամբերդ	1 միջազգային կայան		1 միջազգային կայան
Ընդամենը	17	200	7(+3, 2011թ.)

- * այս մեթոդով որոշվում է փոշու, ծծմբի երկօքսիդի, ազոտի երկօքսիդի, ամոնիակի և գետնամերձ օզոնի պարունակությունը,
- ** որոշվում է ծծմբի երկօքսիդի և ազոտի երկօքսիդի պարունակությունը,
- *** որոշվում է ածխածնի մոնօքսիդի, ծծմբի երկօքսիդի, ազոտի օքսիդների և գետնամերձ օզոնի պարունակությունը:

Կենտրոնի կողմից կատարվում է հանրապետության մակերևութային ջրերի՝ մեծ և միջին մեծության 39 գետի, 6 ջրամբարի և Սևանա լճի ջրաքիմիական ռեժիմային դիտարկումներ 131 դիտակետում՝ տարվա ընթացքում գետերի ակունքներում և ջրամբարներում 7 անգամ, գետերի մյուս հատվածներում 12 անգամ հաճախականու-

թյամբ: Վերցված փորձանմուշներում որոշվում է 45-65-ական ցուցանիշ (ջրաքիմիական հիմնական բաղադրիչներ, ծանր մետաղներ, քլորօրգանական պեստիցիդներ և այլն):

Ստորև աղյուսակի տեսքով տրվում է վերջին տարիներին ջրի մոնիտորինգի աշխատանքային ցուցանիշները (տե՛ս նաև քարտեզը):

Գե-տա-վա-զանի ան-վա-նումը	Դիտարկվող ջրային օբյեկտներ	Դի-տա-կե-տե-րի թիվը	Փորձանմուշների թիվը/ որոշված ցուցանիշների թիվը				
			2007թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2011թ. ծրագիր
1	2	3	4	5	6	7	8
Դեբեդ	Փամբակ, Դե-բեդ, Ձորագետ, Տաշիր, Մարցի-գետ, Ախթալա գետեր	13	143 6435	142 6390	147 6615	146 6570	146 6570
Աղստև	Աղստև, Գետիկ գետեր	6	30 1350	35 1575	72 3240	68 3060	68 3060
Ախու-րյան	Ախուրյան, Աշո-ցք, Կաչկաչուն գետեր, Ախու-րյանի և Արփի-նի ջրամբարներ	10	45 2025	65 2925	66 2970	70 3150	70 3150
Սևջուր	Սևջուր, Քա-սախ, Գեղարոտ, Հախվերդ գե-տեր, Ապարանի ջրամբար	12	101 4545	95 4275	107 4815	107 4815	107 4815
Հրազ-դան	Հրազդան, Մար-նարիկ, Գետառ գետեր, Երևա-նյան լիճ	10	104 4680	108 4860	108 4860	109 4905	109 4905
Արփա	Արփա, Եղեգիս գետեր, Կեչուտի ջրամբար	7	36 1620	65 2925	70 3150	62 2790	62 2790
Մեղ-րիգետ	-	2	12 540	22 990	24 1080	21 945	21 945
Ողջի	Ողջի, Արծվա-նիկ, Գեղի գետեր	8	48 2160	84 3780	85 3825	73 3285	73 3285
Որո-տան	Որոտան, Սիսի-ան, Գորիսգետ գետեր	8	53 2385	82 3690	90 4050	77 3465	77 3465
Արաքս	-	6	47 2115	51 2295	54 2430	55 2475	55 2475

Ազատի ջրամբար	-	1	6 270	7 315	7 315	7 315	7 315
Վեղի	-	2	11 495	13 585	17 765	13 585	13 585
Սևանա լճի ավազան	Սևանա լիճ թափվող 10 գետ, Արփա-Սևան թունել, Սևանա լիճ	1917 Սևանա լիճ	289 13005	325 14625	340 15300	355 15975	355 15975

Կենտրոնի մոնիտորինգային աշխատանքների վերջին տարիների տվյալներով՝ ՀՀ շրջակա միջավայրի էկոլոգիական վիճակը հետևյալն է.

Մթնոլորտային օդի մոնիտորինգային միջինացված տվյալներով որոշված նյութերից թույլատրելի նորմաներից գերազանցումներ դիտվում են.

Քաղաքը	Փոշի (ՍԹ-Մ ₁₀ մթն. օր.- 0,15 մգ/մ ³)	Ծմբի երկօքսիդ (ՍԹ-Մ ₁₀ մթն. օր.- 0,05 մգ/մ ³)	Ազոտի երկօքսիդ (ՍԹ-Մ ₁₀ մթն. օր.- 0,04 մգ/մ ³)	Ազոտի օքսիդ (ՍԹ-Մ ₁₀ մթն. օր.- 0,06 մգ/մ ³)	Օզոն (ՍԹ-Մ ₁₀ մթն. օր.- 0,03 մգ/մ ³)	Ածխածնի մոնօքսիդ (ՍԹ-Մ ₁₀ մթն. օր.- 3 մգ/մ ³)
Երևան	1.7	չի գեր.	1.7-1.8	1.7-1.8*	1.7-1,8	չի գեր.
Գյումրի	1.7	չի գեր.	չի գեր.	-	-	-
Վանաձոր	1.7	չի գեր.	1.3	-	-	-
Հրազդան	4.2	չի գեր.	չի գեր.	-	-	-
Ալավերդի	չի գեր.	4.5	չի գեր.	չի գեր.	-	-
Արարատ	2.4	չի գեր.	չի գեր.	-	-	-
Վաղարշապատ	-	չի գեր.	չի գեր.	-	-	-
Արովյան	-	չի գեր.	չի գեր.	-	-	-
Սևան	-	չի գեր.	չի գեր.	-	-	-
Կապան	-	չի գեր.	չի գեր.	-	-	-
Քաջարան	-	չի գեր.	չի գեր.	-	-	-
Ծաղկաձոր	-	չի գեր.	չի գեր.	-	-	-

* դիտվում է ոչ միշտ, միայն քաղաքի խիտ բնակեցված, ավտոտրանսպորտով լեցուն թաղամասերում (հիմնականում Կենտրոն համայնքում):

Օդի մոնիտորինգի վերջին տարիների տվյալներով՝ (2007-2011թթ. ժամանակահատվածում)՝ ՀՀ օդային ավազանի որակի էական փոփոխություններ չեն դիտվել:

Ջրաքիմիական մոնիտորինգի տվյալներով՝ հանրապետության գետերը խոշոր բնակավայրերից ներքև ընկած հատվածներում (Հրազդան գետը՝ Երևան քաղաքի, Դեբեդ գետը՝ Վանաձորի, Ողջի գետը՝ Կապանի) պարբերաբար աղտոտվում են նիտրիտ, ամոնիում իոններով, օրգանական նյութերով, երբեմն նաև քիչ քանակությամբ մանգանով և քրոմով, մեծ քաղաքների, տնտեսական, կոմունալ-կենցաղային հոսքաջրերի թափման հետևանքով, քաղաքներում անհրաժեշտ մաքրման կայանների բացակայության կամ ոչ լիարժեք աշխատանքի պատճառով:

Կախված հանրապետության երկրաքիմիական և աշխարհագրական առանձնահատկություններից՝ գետերում բարձր է պղնձի, վանադիումի, որոշ դեպքերում նաև սելենի ֆոնային պարունակությունը: Գետերի վարարումների շրջանում ջրում բարձրանում է նաև կախված մասնիկների, այրումինի, Ախուրյան գետավազանում՝ նաև երկաթի պարունակությունները, որոնք չեն կրում մարդածին բնույթ և բնական ազդեցությունների հետևանք են:

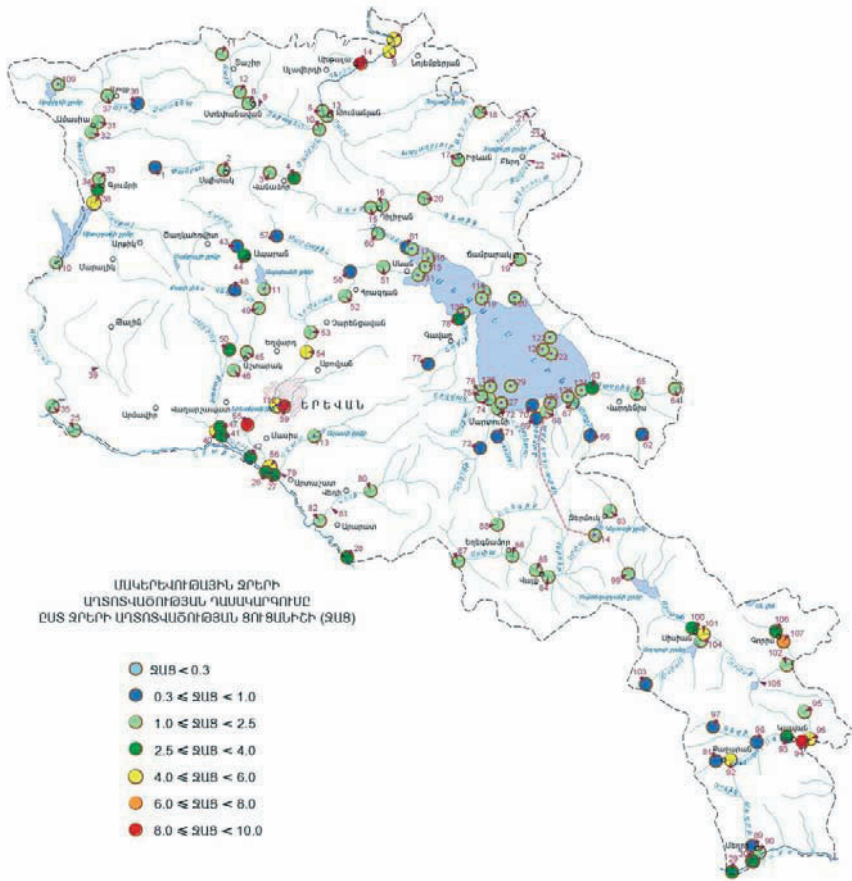
ՀՀ հանքարդյունաբերական տարածքներով հոսող գետերի ջրերը, օրինակ՝ Ախթալա, Ողջի գետերը, աղտոտված են ցինկով, պղնձով և մանգանով, երբեմն հասնելով բարձր աղտոտվածության սահմանների, հազվադեպ՝ արտակարգ բարձր աղտոտվածության որոշակի տարածաշրջանում: Դրանք չունեն անդրսահմանային ազդեցություն:

Պետծրագրով և միջազգային համագործակցության շրջանակներում համատեղ իրականացվող (Արաքս գետի հայ-իրանական և Դեբեդ գետի հայ-վրացական) ջրաքիմիական մոնիտորինգի արդյունքները ցույց են տվել, որ անդրսահմանային գետերի վրա Հայաստանի Հանրապետության կողմից մարդածին ճնշումը ցածր է կամ լիովին բացակայում է:

Ներկայումս ջրի մոնիտորինգի տվյալներով՝ ՀՀ տարածքում մակերևութային ջրերի էկոլոգիական և քիմիական վիճակը հիմնականում գնահատվում է «լավ» կամ «բավարար» որակների (տե՛ս քարտեզը): Քարտեզում ներկայացվում են մակերևութային ջրերի մոնիտորինգի դիտարկումները և, ըստ դիտարկումների, աղտոտվածության մակարդակները: Սլաքներով և համարներով նշված են ջրի նմուշառման դիտարկումները, գունավոր շրջանակներով տրված են ջրերի որակի դասերը տվյալ դիտարկումում:

2010թ. մակերևութային ջրերի պետծրագրով սահմանված 131 դիտարկումում կատարված մոնիտորինգային դիտարկումների արդյունքներում դիտվել է. 4 դիտարկումում՝ 7-րդ կարգի՝ արտակարգ կեղտոտ որակի, 1 դիտարկումում՝ 6-րդ կարգի՝ շատ կեղտոտ որակի, 10 դիտարկումում՝ 5-րդ կարգի՝ կեղտոտ որակի, 17 դիտարկումում՝ 4-րդ կարգի՝ աղտոտված որակի, 79 դիտարկումում՝ 3-րդ կարգի՝ միջին որակի, 19 դիտարկումում՝ 2-րդ կարգի՝ լավ որակի ջուր:

ՀՀ մակերևութային ջրերի մոնիթորինգի դիտարկումները և աղբյուրվածության մակարդակը 2010թ., ըստ ԹԿՊ-ի՝ լուծված թթվածնի պարունակության, նիտրիտ, ամոնիում իոններով, վանադիումով և պղնձով աղբյուրվածության համալիր գնահատման ցուցանիշի քարտեզ

1.5 Տեսչական վերահսկողություն

2007-2011թթ. ՀՀ բնապահպանության նախարարության աշխատակազմի բնապահպանական պետական տեսչության կողմից կատարած աշխատանքների հիմնական ցուցանիշները հետևյալն են.

		2007թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2011թ. 1-ին կիս.
1.	Ստուգված օբյեկտների թիվը, հատ	1849	1752	725	386	108
2.	Ստուգված օբյեկտներում հայտնաբերված խախտումների թիվը, հատ	1271	1216	522	489	222
3.	Կենսատեսուրսների ոլորտում հայտնաբերված բնախախտումների թիվը, հատ	568	481	436	456	204
4.	Ստուգումների և ստուգայցերի արդյունքում կազմված վարչական տուգանքների թիվը, հատ	1072	1099	663	807	406
4.	Վարչական տուգանքի գումարը, մլն դրամ	71.7	76.7	42.2	60.9	25.6
5.	Ստուգման արդյունքում հաշվարկված շրջակա միջավայրին պատճառված վնասի չափը, մլն դրամ	201.4	267.1	152.6	153.9	49.6
6.	Բնապահպանական պատժամիջոցներից պետություն գանձված գումարները, մլն դրամ	98.3	120.2	112.0	96.8	40.5
7.	Բնապահպանական և բնօգտագործման հաշվարկված վճարները, մլն դրամ	3299.7	3879.0	3379.5	4808.6	2930.9
9.	Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարներից պետություն մուտքերը, մլն դրամ	4106.4	4741.7	2349.7	4617.3	3039.2

2007-2011թթ. ՀՀ բնապահպանության նախարարության բնապահպանական պետական տեսչության

աշխատանքների կազմակերպման գործընթացը միտված է եղել հիմնականում տեսչական աշխատանքների

Էֆեկտիվության բարձրացմանը և կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցմանը, ինչպես նաև՝ դրանց հնարավորինս բացառմանը: Որպես գործողությունների թիրախ են ընտրվել տեսչական ստուգումների ժամանակ բացառապես ՀՀ օրենսդրությամբ առաջնորդվելու, ստուգումների ժամանակ օրենքի գերակայության պահպանման, հայտնաբերված իրավախախտումներին համարժեք պատասխանատվության միջոցների կիրառման, բնապահպանական պետական տեսուչների կողմից բնապահպանական օրենսդրության և դրան համապատասխան ընդունված իրավական ակտերի դրույթների կիրարկման վերաբերյալ ստուգվող օբյեկտների մոտ բացատրական աշխատանքների իրականացման, կոմպլեքս ստուգումների կազմակերպման, տեսուչների մասնագիտական գիտելիքների և կարողությունների պարբերաբար բարձրացման, ստուգումների անցկացման մասին հանձնարարագրերում ստուգման նպատակների և հարցերի շրջանակների հստակ ամրագրման սկզբունքները:

Ձեռնարկված միջոցառումներն արձանագրել են հետևյալ արդյունքները.

1. Բնապահպանական պետական տեսուչներին օժանդակելու նպատակով նախարարությունում մշակվել, ներդրվել և կիրարկվում են ստուգման արդյունքների ամփոփման միասնական փաստաթղթերի փաթեթ:
2. Ստուգումների հրապարակայնության թափանցիկության ապահովման նպատակով տեսչությունում, ՀՀ Կառավարության պահանջով, ներդրվել է ստուգման

ամբողջ գործընթացի կազմակերպման ինտերնետային տարբերակը, ինչը թույլ է տվել շահագրգիռ բոլոր մարմիններին և անձանց հետևելու ստուգումների ընթացքին:

3. Տնտեսվարող սուբյեկտների և տեսուչների շփումների նվազեցման, դրանով իսկ կոռուպցիոն ռիսկերի կրճատման նպատակով տեսչությունում տարվում են աշխատանքներ տնտեսվարող սուբյեկտների կողմից տեսչություններ կայացվող պարտադիր հաշվետվությունների ընդունման էլեկտրոնային տարբերակի ներդրման ուղղությամբ:
4. 2010-11թթ. բնապահպանական տեսչական ստուգումներն իրականացվել են հիմնականում բնապահպանական ռիսկեր ունեցող կազմակերպություններում, ինչի հաշվին բարձրացվել է ստուգումների նպատակայնությունը և արդյունավետությունը, 60%-ով կրճատվել է ստուգված օբյեկտների թիվը, ինչը կրճատմանը զուգահեռ տվել է նաև շոշափելի աղյուսներ, եթե 2009 թվականի 725 ստուգման և օպերատիվ աշխատանքների արդյունքում կիրառվել են 194.87 մլն դրամ ընդհանուր գումարով տույժեր, ապա 2010 թվականի 386 ստուգման արդյունքում կիրառվել են 214.78 մլն դրամ ընդհանուր գումարով տույժեր, այսինքն՝ 87%-ով ստուգման թվի կրճատումը բերել է աշխատանքի արդյունքների 1.5 անգամ աճի:
5. Կոմպլեքս և համալիր սկզբունքով ստուգումների կազմակերպման արդյունքում բարձրացել է

- բնապահպանական ստուգումների որակը, այսինքն՝ ստուգվող օբյեկտում միաժամանակ ստուգվել են նրա կողմից բնապահպանական օրենսդրության պահանջների կատարումը բոլոր ոլորտներում (մթնոլորտային օդի պահպանություն, ջրային ռեսուրսների օգտագործում և պահպանություն, հողային ռեսուրսների պահպանություն, վտանգավոր նյութերի և թափոնների տեղադրում, ընդերքի օգտագործում և պահպանություն, կենսատեսուրսների օգտագործում և ապօրինի տեղափոխում): Ընդհանուր առմամբ՝ ստուգված կազմակերպությունների 94.6%-ում հայտնաբերվել են բնապահպանական այս կամ այն կարգի խախտումներ (2009 թվին՝ 50%-ում), ստուգված կազմակերպությունների մոտ 85.8 %-ում (2009թ՝ 25%) կազմվել են վարչական տուգանքի ակտեր, իսկ 26.6%-ի (2009թ. 5%) համար հաշվարկվել են շրջակա միջավայրին պատճառված վնասներ: Նախորդ տարիների համեմատ՝ խիստ մեծացել են վարչական տուգանքներից ՀՀ պետական բյուջե մուտքագրված գումարները: 2010 թվականին այն կազմել է կիրառված գումարների 72%-ը:
6. Կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցմանն է ուղղված նաև ՀՀ բնապահպանության նախարարության կողմից մշակված և Կառավարության կողմից Ազգային ժողովի քննարկմանը ներկայացրած «Բնապահպանական օրենսդրության պահանջների կատարման նկատմամբ ինքնահսկում իրակա-

նացնելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը, ինչը շուտով կընդունվի ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից: Օրենքի նախագծի 19-րդ հոդվածով կարգավորվում են ինքնահսկման արդյունքների վերաբերյալ տեղեկատվության թափանցիկության ապահովման մեխանիզմները, իսկ 23-րդ հոդվածի 2-րդ մասով՝ բնապահպանական ոլորտի լիազոր մարմնի կողմից տվյալ կազմակերպությունում կատարվող ստուգումների հաճախականության սահմանափակումը՝ կազմակերպության կողմից բնապահպանական պարամետրերի նորմատիվների պահպանման պարագայում:

7. Նախարարությունում տեսուչների համար պարբերաբար կազմակերպվում են մասնագիտական դասընթացներ:
8. Տեսչության ղեկավարության՝ կառուցվածքային և տարածքային բաժիններ հաճախակի այցելությունների արդյունքում բարձրացել է աշխատակիցների զգոնությունը և պատասխանատվությունը:
9. Տեսչությունում տեղադրված ժամանակակից on line կապի ներդրման արդյունքում ապահովվել է տեսչության ղեկավարության և տարածքային պետերի հետ ամենօրյա շփումները և խնդիրների լուծման ուղղորդումները, ինչը հանգեցրել է նրանց աշխատանքային կարգապահության բարձրացման և աշխատանքների կատարողականի որակական ցուցանիշների աճի:

1.6 Միջազգային համագործակցություն

Բնապահպանության ոլորտում ՀՀ միջազգային համագործակցությունն իրականացնում է երկրի արտաքին քաղաքականության, ազգային առաջնային խնդիրների ու ստանձնած միջազգային պարտականությունների համաձայն:

Միջազգային համագործակցությունն իրականացվում է գլոբալ, տարածաշրջանային, ենթատարածաշրջանային մակարդակներով, ինչպես նաև առանձին երկրների հետ:

2007-2011թթ. ընթացքում շարունակվել և ընդլայնվել է համագործակցությունը գլոբալ և տարածաշրջանային միջազգային կազմակերպությունների (ՀԲ, ԳԷՀ, ՄԱԿ-ի ԶԾ, ՄԱԿ-ի ՇՄԾ, ՄԱԿ-ի ԱԶԿ, ՅՈՒՆԵՍԿՕ, ԵՄ, ՏՀԶԿ, ԵԱՀԿ, ՄԾՏՀԿ) և օտարերկրյա պետությունների հետ:

Գլոբալ մակարդակով համագործակցություն

Լինելով համաշխարհային հանրության անդամ՝ Հայաստանը 2007-2011 թթ. իր ներդրումն է կատարել այնպիսի խոշորագույն գործընթացներում, ինչպիսիք են.

- **ՄԱԿ-ի շրջակա միջավայրի ծրագրի** գործունեության շրջանակներում Հայաստանը կողմնակից է միջազգային բնապահպանական կառավարման (ՄԲԿ) վերանայմանը՝ համարելով, որ այն պետք է լինի ավելի

գործնական, ուղղված լինի բարձրացնելու միջազգային համաձայնագրերի արդյունավետությունը՝ խուսափելով կրկնություններից: ՄԲԿ-ով պետք է ավելի հստակ ապահովի դիֆերենցված մոտեցում, այսինքն՝ տարբերվեն մոտեցումներն առավել խոցելի տարածաշրջանների/երկրների նկատմամբ:

- **Կայուն զարգացման** ուղղությամբ երկրում ակտիվացել է ՀՀ վարչապետի գլխավորած Միավորված ազգերի կազմակերպության «Կայուն զարգացման ազգային խորհրդի» գործունեությունը, իրականացվում է երկրի կայուն զարգացումն ապահովող 2009-2012թթ. միջոցառումների ծրագիրը: Երկիրը պատրաստվում է մասնակցել 2012թ. Ռիո դե Ժանեյրո քաղաքում կայանալիք Կայուն զարգացման վեհաժողովին: ՀՀ կառավարության որոշմամբ ստեղծվել է «2012թ. կայանալիք Կայուն զարգացմանը նվիրված համաշխարհային գազաթափողովին Հայաստանի Հանրապետության մասնակցության հետ կապված նախապատրաստական աշխատանքները համակարգող ազգային հանձնաժողով»:

Բնապահպանության նախարար Ա. Հարությունյանը UNEP-ի կոնֆերանսում, Բնոննեզիա, Բալի

• **Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ**

Հայաստանի ներկայացուցիչը Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամի (ԳԷՀ) խորհրդում ներկայացված է այլընտրանքային անդամի կարգավիճակով, երկիրն ընդգրկված է Հայաստա-

նի Հանրապետություն, Ռուսաստանի Դաշնություն և Բելառուսի Հանրապետություն երկրների խմբում: Մշակվելու ԳԷՀ է ներկայացվել ծրագրային ազգային փաթեթ՝ ԳԷՀ-5-ի շրջանակներում ֆինանսավորվելու նպատակով:

Բնապահպանության նախարար Ա. Հարությունյանը ԳԷՀ-ի գործադիր տնօրեն Մ. Բարբուրի հետ, Երևանում

Հայաստանը, ի թիվս 21 երկրի, միացել է Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամի Փոքր դրամաշնորհների ծրագրին, ինչը հնարավորություն է տվել համայնքային և հասարակական կազմակերպություններին իրականացնել բնապահպանական ծրագրեր:

Հայաստանի մասնակցությունը գլոբալ նշանակության այլ գործընթացներին շարադրված է նաև «Գլոբալ բնապահպանական խնդիրներն ազգային համատեքստում» վերնագրի տակ:

Տարածաշրջանային համագործակցություն

Եվրոպական տարածաշրջանի մակարդակով համագործակցություն

- Վերջին տարիների ընթացքում ԵՄ հետ համագործակցության ընդլայնումը, ներառյալ բնապահպանության ոլորտում, Հայաստանի արտաքին քաղաքականության առաջնային ուղղություններից է: 2006թ. նոյեմբերին Բյոյուսելում ստորագրվել է Հայաստան-ԵՄ Գործողությունների ծրագիրը, որտեղ ընդգրկված են նաև բնապահպանական համագործակցության ուղղությունները: ԵՄ Արևելյան քաղաքականության շրջանակում Հայաստանը 2008 թ.-ից իրականացնում է գործողությունների ծրագիր, որում ընդգրկված են նաև բնապահպանական ոլորտի միջոցառումներ: 2005-2007թթ. Հայաստանում իրականացվել է լայնածավալ աշխատանք՝ կապված ՀՀ օրենսդրության մոտարկմանը ԵՄ օրենսդրությանը:

ԵՄ ջրային նախաձեռնության շրջանակում իրականացվել են ծրագրեր, որոնցով հիմք է ստեղծվել երկրում ջրային ռեսուրսների համապարփակ կառավարման ներդրման համար: ԵՄ բնապահպանության տարբեր ոլորտներում ձեռք բերած փորձի հետ ծանոթանալու հնարավորությունը Հայաստանի փորձագետները ստացան ԵՄ TAIXEY ծրագրի շնորհիվ: 2008-2009թթ. մասնագետների 2 խումբ ուսումնական այցերով այցելել է Չեխիա, Նիդերլանդների Թագավորություն:

2010թ. սկիզբ է առել ՀՀ-ԵՄ համագործակցության զարգացման նոր փուլ: Սկսվել է բանակցային գործընթաց՝ կապված «ՀՀ-ԵՄ ասոցացման համաձայնագրի» ստորագրման հետ: Նշված գործընթացի շրջանակներում 2010-2011թթ. համաձայնեցվել են Ասոցացման համաձայնագրի՝ «Բնապահպանություն» բաժնի բովանդակությունը ու հստակեցվել բնապահպանության ոլորտի ԵՄ հիմնական պահանջների կատարման ժամկետները:

- ՄԱԿ-ի Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողովի հետ համագործակցության բնապահպանական ոլորտի տարածաշրջանային ծրագրերը մեծ նշանակություն ունեն երկրի բնապահպանական քաղաքականության ձևավորման հարցում: Հայաստանը ՄԱԿ-ի ԵՏՀ 4 կոնվենցիայի անդամ է ու ակտիվ մասնակցում է նշված կոնվենցիաների իրականացմանը: Հայաստանի ներկայացուցիչները

կոնվենցիաների աշխատանքային խմբերի անդամներ են, ինչպես նաև՝ ընտրվել են այդ կոնվենցիաների իրականացման կոմիտեների կազմում: Հայաստանում կազմակերպվել են մի շարք տարածաշրջանային ու ազգային սեմինարներ՝ կապված ՄԱԿ-ի ԵՏՀ-ի կոնվենցիաների իրականացման ու ազգային հզորությունների ստեղծման հետ:

Հայաստանն իր ներդրումն ունի ՄԱԿ-ի ԵՏՀ բնապահպանական քաղաքականության կոմիտեի աշխատանքներում: Աստանայում կազմակերպվող Եվրոպայի տարածաշրջանի բնապահպանության նախարարների 7-րդ կոնֆերանսին ՀՀ-ի պատշաճ մասնակցությունն ապահովելու նպատակով 2011թ. ստեղծվել է հատուկ հանձնաժողով, որի օրակարգում ընդգրկված են նաև Նախարարական 7-րդ կոնֆերանսին Բնապահպանական քաղաքականության կոմիտեի կողմից նախապատրաստած հիմնական փաստաթղթերի՝ «Զրային ռեսուրսների և դրանց հետ կապված էկոհամակարգերի կայուն կառավարում» ու «Բնապահպանական պահանջների ներգրավումը տնտեսական զարգացման ծրագրերում» («Կանաչ տնտեսություն») քննարկումը ու դրանց վերաբերյալ երկրի դիրքորոշման ձևավորումը:

Սև ծովի տարածաշրջանի համագործակցություն

Հայաստանի Հանրապետությունը ՄԾՏՀ կազմակերպության 12 անդամ-պետություններից մեկն է, սա-

կայն երկրի մասնակցությունը կազմակերպության կողմից ծավալվող աշխատանքներին այդքան էլ արդյունավետ չէ: Դրա մասնակի պատճառն այն է, որ Կազմակերպության բնապահպանական հարցերով աշխատանքային խմբի գերակա խնդիրներն են Սև ծովի էկոհամակարգերի պահպանությունն ու ափամերձ տարածքների բնապահպանական հարցերը: Նշված տարածաշրջանի բնապահպանական ծրագրերին մասնակցության համար նոր հնարավորություններ են առաջանում ԵՄ Սև ծովյան սիներգիզմի նախաձեռնության շրջանակներում, որը մեկնարկվել է 2010թ. Բրյուսելում:

Համագործակցություն Կովկասի տարածաշրջանի մակարդակով

Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության կարևորագույն ուղղություններից է ենթատարածաշրջանային համագործակցության զարգացումը, և այդ պարագայում առանձնակի ուշադրություն է դարձվում բնապահպանական ոլորտին: Հարավային Կովկասի տարածաշրջանում բնապահպանական համագործակցությունն ընթացում է որոշակի խոչընդոտներով, որոնց պատճառն ինչպես տնտեսական, այնպես էլ քաղաքական հարցերն են: Գիտակցելով, որ քաղաքական խնդիրներից դուրս գտնվող շրջակա միջավայրի պահպանության գործունեությունը կարող է բարենպաստ դեր ունենալ տարածաշրջանում գործնական կապերի ընդլայնմանը, ՀՀ բնապահպանության նա-

խարարությունը հետևողականորեն անց է կացնում տարածաշրջանի բո-

լոր երկրների հետ համագործակցության քաղաքականություն:

Բնապահպանության նախարար Ա. Հարությունյանը «Կովկասի բնության հիմնադրամի» փնտրեն Դ. Մորիսոնի հետ

Տարածաշրջանի մակարդակով բնապահպանական համագործակցությունը հիմնականում իրականացվում է միջազգային ֆինանսավորմամբ իրագործվող տարածաշրջանային բնապահպանական ծրագրերի շրջանակներում: Կովկասյան երկրների բնապահպանական համագործակցության համակարգման հարցում կարևոր է Կովկասի տարածաշրջանի բնապահպանական կենտրոնի (ԿՏԲԿ) դերը:

2003 թվականից Երևանում գործում է ԿՏԲԿ-ի Հայաստանի մասնա-

ճյուղը, որը 2007-2011թթ. ընդլայնել է իր գործունեությունը բնապահպանական ծրագրերի իրականացման ուղղությամբ՝ ընդգրկելով նաև հասարակական սեկտորը: Ուշադրության է արժանի ԿՏԲԿ-ի՝ Շրջակա միջավայրի տեղական գործողությունների ծրագրերի (ՇՄՏԳԾ) մշակմանն ուղղված գործընթացը: Հայաստանի մարզային 5 քաղաքի համար տեղական իշխանությունների ու հասարակական կազմակերպությունների ակտիվ մասնակցությամբ մշակվել և մշակման փուլում են գտնվում ՇՄՏԳԾ-երը:

Համագործակցություն առանձին երկրների հետ

• Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետություն

2007թ. հաստատվել ու արդյունավետ զարգանում է համագործակցությունը ԳԴՀ InWent կազմակերպության հետ: Այդ համագործակցության շրջանակներում Հայաստանի մասնագետները հնարավորություն ստացան, Հայաստանում կազմակերպվող դասընթացների շնորհիվ, ծանոթանալ բնապահպանության ոլորտի՝ տարբեր ուղղություններով Գերմանիայի հարուստ փորձի հետ: In-Went կազմակերպությունը ՀՀ բնապահպանության նախարարության հետ համատեղ 2007թ. ի վեր կազմակերպել է 12 դասընթաց Հայաստանում. նաև Հայաստանի փորձագետների 3 խումբ ծանուցողական նպատակով այցելել է ԳԴՀ:

Հայաստանի մասնագետների գիտելիքների բարձրացման ուղղությամբ արդյունավետ համագործակցություն է ծավալվում նաև ԳԴՀ NABU կազմակերպության հետ:

ԳԴՀ բնապահպանական կազմակերպությունների հետ համագործակցությամբ Հայաստանում իրականացվել են բազմաթիվ ծրագրեր՝ նպատակաուղղված բնապահպանական խնդիրների լուծմանը:

• Իրանի Իսլամական Հանրապետություն

2005 թվականին ստեղծվել են հայ և իրանական փորձագետների համապատասխան աշխատանքային խմբեր՝ սահմանային Արաքս գետի աղտոտման պատճառների և հետևանքների ուսումնասիրման նպատակով: Միաժամանակյա նմուշառումները կատարվում են ամիսը մեկ անգամ՝ նպատակ ունենալով որոշել ջրի որակի պարամետրերը: Համատեղ և միաժամանակյա նմուշառումների արդյունքում գրանցված Արաքս գետի ջրի որակի տվյալները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ գետի ջրում վնասակար նյութերի աղտոտվածությունը համապատասխանում է դրանց սահմանային թույլատրելի կոնցենտրացիաներին:

ՀՀ բնապահպանության նախարար Ա. Հարությունյանը Իրանի Իսլամական Հանրապետության փոխնախագահ, բնապահպանության նախարար տիկին Ֆաթիմա Վայելզ Ջավադիի հետ

• Վրաստան

Վրաստանը առաջին երկիրն էր, որի հետ Հայաստանը կնքել է երկկողմ համաձայնագիր՝ բնապահպանության հարցերով համագործակցության վերաբերյալ (1997):

Բնապահպանության ոլորտում Հայաստանի և Վրաստանի միջև համագործակցությունը ծավալվում է նշված համաձայնագրի դրույթների համաձայն՝ տարածաշրջանային գործընթացներին ու համատեղ իրականացվող տարածաշրջանային ծրագրերին մասնակցությամբ: Համագործակցության գերակա խնդիրներ են բնական էկոհամակարգերի, մասնավորապես՝ կենսաբազմազանության առանձին տեսակների և միջանցքների պահպանումը, անդրսահմանային ջրային ռեսուրսների պահպանությու-

նը, անդրսահմանային ազգային պարկի ստեղծում Զավախքի հարթավայրում և այլն:

2008-ից քայլեր են ձեռնարկվում երկու պետության բնապահպանական տեսչությունների միջև համագործակցության զարգացման ուղղությամբ, մասնավորապես՝ սահմանամերձ տարածքներում:

• Բրազիլիա

Բրազիլիայի Հանրապետության կառավարությունը, 2011թ. վերլուծական լաբորատորիա հիմնելու նպատակով, Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարությանը նվիրաբերեց սարքավորումներ՝ շրջակա միջավայրում թունավոր նյութերի ուսումնասիրման համար:

Բնապահպանության նախարար Ա. Հարությունյանը ՀՀ-ում Բրազիլիայի արտակարգ և լիազոր դեսպան Կրիշնա Մարսելա Մարիա Նիկոլեմուսի հետ

Բացի վերոհիշյալ երկրներից, բնապահպանության ոլորտում ՀՀ գործընկերներ են ԱՄՆ-ը, Ճապոնիան, Ռուսաստանի Դաշնությունը, Չեխիան, Ֆրանսիան, Ռումինիան, Լեհաստանը, Չինաստանը: Քայլեր են ձեռնարկվում ընդլայնել համագործակցության աշխարհագրական սահմանները:

Հայաստանի մասնակցությունը բնապահպանական միջազգային կոնվենցիաներին

2007-2011թթ. ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացվել են հետևյալ բնապահպանական միջազգային համաձայնագրերը.

1. «Եվրոպայի վայրի բնության և բնական միջավայրի պահպանության մասին» կոնվենցիա (Բեռն, 1979թ.),
2. «Անհետացման եզրին գտնվող վայրի կենդանական ու բուսական աշխարհի տեսակների միջազգային առևտրի մասին» կոնվենցիա (Վաշինգտոն, 1973թ.),
3. «Վայրի կենդանիների միգրացվող տեսակների պահպանության մասին» կոնվենցիա (Բոնն, 1979թ.),
4. «Անդրսահմանային ենթատեքստում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման մա-

սին» կոնվենցիայի «Ռազմավարական էկոլոգիական գնահատման մասին» արձանագրություն (Կիև, 2003թ.):

Ներկա դրությամբ Հայաստանի Հանրապետությունը 22 բազմակողմ բնապահպանական միջազգային համաձայնագրի Կողմ երկիր է (Հավելված 2):

Վավերացման փուլում են գտնվում ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Մեծ հեռավորությունների վրա օդի անդրսահմանային աղտոտման մասին» կոնվենցիայի՝ Եվրոպայում մեծ հեռավորությունների վրա օդի աղտոտիչների տարածման դիտարկման և գնահատման համատեղ ծրագրի (ԵԴԳԾ) երկարաժամկետ ֆինանսավորման վերաբերյալ արձանագրությունը և «Անդրսահմանային ջրհոսքերի և միջազգային լճերի պահպանության և օգտագործման մասին» կոնվենցիայի «Ձուր և առողջություն» արձանագրությունը:

2007-2011թթ. շարունակվել է միջազգային դոնորների և առանձին երկրների աջակցությամբ բնապահպանական ծրագրերի իրականացումը: Որոշ ծրագրերի վերաբերյալ տեղեկատվությունը ընդգրկված է սույն զեկույցի բաժիններում: ՀՀ բնապահպանության նախարարության ներքո իրականացված, ընթացքի մեջ գտնվող և նախատեսվող ծրագրերի ցանկերը ներկայացված են Հավելված 3-ում, 4-ում, 5-ում և 6-ում:

2. ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

2.1 Բնական ռեսուրսների պահպանություն

2.1.1 Կենսաբանական և լանդշաֆտային բազմազանություն

Հայաստանի Հանրապետությունը փոքր լեռնային երկիր է, որը տեղաբաշխված է Եվրասիայի կովկասյան տարածաշրջանում: Կովկասն իր բացառիկ հարուստ կենսաբազմազանությամբ Բնության համաշխարհային հիմնադրամի կողմից (WWF) ընդգրկված է համամոլորակային նշանակություն ունեցող 200 էկոտարածաշրջանների ցանկում, իսկ Conservation International կազմակերպությունն այն ճանաչել է որպես վտանգված տարածք և ներառել 25 Առանցքային վտանգված տարածքների ցուցակի մեջ:

Հայաստանի լանդշաֆտային բազմազանությունը և ռելիեֆային առանձնահատկությունները որոշիչ գործոն են հանրապետության բուսական և կենդանական աշխարհի բազմազանության ձևավորման համար:

Ոչ արևադարձային շատ երկրների համեմատությամբ Հայաստանն աչքի է ընկնում կենսաբազմազանության յուրահատկությամբ և հարստությամբ: Մեր երկրի ոչ մեծ տարածքում (մոտ 30 հազ. կմ²) աճում են շուրջ 3600 տեսակի անողնավոր բույս, ավելի քան 4700 տեսակի սունկ, բնակվում են մոտ 520 տեսակի ողնաշարավոր և շուրջ 17000 տեսակի անողնաշար կենդանիներ, որոնցից շատերը համարվում են էնդեմիկներ: Այստեղ ներկայացված են Կովկասի բոլոր հիմնական բնական էկոհամակարգերը՝ բացառությամբ խոնավ մերձարևադարձայինների:

Հայաստանի տարածքն աչքի է ընկնում տեսակառաջացման ակտիվությամբ, և պատահական չէ, որ հանրապետության ֆլորան և ֆաունան հետազոտողները հաճախակի հայտնաբերում են գիտության համար նոր տեսակներ: Միայն վերջին 10 տարվա ընթացքում Հայաստանից նկարագրվել է գիտության համար 40-ից ավելի նոր տեսակներ, որոնք կարիք ունեն պահպանության:

Հայաստանն ազրոկենսաբազմազանության առաջացման գլոբալ նշանակության կենտրոն է, որի շնորհիվ այստեղ պահպանվել են բազմաթիվ մշակաբույսերի և մի շարք ընտանի կենդանիների վայրի ցեղակիցները: Երկրում հանդիպող շատ տեսակներ տնտեսապես արժեքավոր են և հայ ժողովրդի ավանդական տնտեսվարման կարևոր պաշար են:

Վերջին հարյուրամյակում ընդլայնվող մարդածին ազդեցության հետևանքով՝ Հայաստանի կենսաբազմազանությունը կրել է էական փոփոխություններ: Հասարակության զարգացմանը զուգընթաց՝ անընդհատ ընդլայնվել է կենսաբազմազանության բաղադրիչների և դրանց քանակական ծավալների ներգրավումը մարդու գործունեության տարբեր ոլորտներում: Հիմնականում այդ գործընթացն ընթացել է տարերայնորեն՝ առանց հաշվի առնելու կենսապաշարների վերարտադրության բնական հնարավորությունները և դրա ապահովման անհրաժեշտ նախապայմանները:

Օգտագործման այսպիսի մոտեցման արդյունքում աստիճանաբար տեղի է ունեցել էկոհամակարգերի դեգրադացիա և նույնիսկ տեսակների ոչնչացում, որն էլ հանգեցրել է կենսաբազմազանության ընդհանուր աղքատացման: Այս երևույթն առավել ակտիվ է ընթացել վերջին հարյուրամյակում՝ կապված արդյունաբերական, քաղաքաշինական, գյուղատնտեսական, տրանսպորտային, էներգետիկ և այլ նպատակներով նոր տարածքների յուրացման ու աղտոտվածության մեծացման հետ: Անտառների, արոտավայրերի, ջրային և այլ էկոհամակարգերի ինտենսիվ և անկայուն շահագործումը նվազեցրել է դրանց կողմից մատուցվող ծառայությունների ծավալը և փոփոխել որակը: Կլիմային գլոբալ փոփոխությունը և երկրում անապատացման գործընթացների ընդլայնումը իր հերթին ոչնչացրել է բուսական և կենդանական աշխարհի բնականոն զարգացման համար:

Կենսաբազմազանության պահպանության և կայուն օգտագործման ոլորտում հիմնախնդիրների լուծման համար Հայաստանում մշակվել են 3 հիմնական ռազմավարական փաստաթղթեր՝ «Շրջակա միջավայրի պահպանության գործողությունների երկրորդ ազգային ծրագիրը» (հավանության է արժանացել ՀՀ կառավարության կողմից 2008թ.), «Հայաստանի կենսաբազմազանության ռազմավարություն և գործողությունների ծրագիրը» (1999թ.) և «Հայաստանի բնության հատուկ պահպանվող տարածքների զարգացման պետական ռազմավարություն և գործողությունների ազգային ծրագիրը» (2002թ.):

Հիմք ընդունելով նշված ռազմավարական փաստաթղթերում ներառ-

ված գործողությունները, որոնց իրականացումը գործնականում մեծ կարևորություն ունի կենսաբազմազանության կայուն կառավարման համար, 2007-2011թթ. ընթացքում կատարված աշխատանքները հիմնականում ուղղված են եղել ոլորտի օրենսդրության կատարելագործմանը, հազվագյուտ և անհետացող տեսակների պահպանության բարելավմանը, նոր բնության հատուկ պահպանվող տարածքների (ԲՀՊՏ) ստեղծմանը, ԲՀՊՏ-ների կառավարման բարելավմանը, միջազգային համագործակցության ընդլայնմանը և այլն:

ՀՀ կառավարության կողմից հաստատվել են ոլորտը կանոնակարգող մի շարք ենթաօրենսդրական ակտեր, որոնք սահմանում են բուսական և կենդանական աշխարհի հաշվառման, մոնիտորինգի ու կադաստրի վարման ու տվյալների տրամադրման, որսի իրականացման, որսորդական տնտեսությունների ստեղծման սկզբունքները, ինչպես նաև՝ ԲՀՊՏ-ների ստեղծման, մոնիտորինգի կազմակերպման ու իրականացման, կադաստրի վարման կարգերը և այլն:

Ֆլորայի և ֆաունայի գենոֆոնդի պահպանումը, տեսակների կորստի կանխարգելումը Հայաստանի բնապահպանական կարևոր հիմնախնդիրներից մեկն է: Կենսաբազմազանության պահպանությունն արդյունավետ կազմակերպելու նպատակով 2007-2010թթ. կատարվել է Հայաստանի բուսականության աշխարհի համալիր ուսումնասիրություն, միջազգային չափանիշներին համապատասխան տեսակների վիճակի գնահատում և ՀՀ Կարմիր գրքի վերահրատարակում: ՀՀ Կարմիր գրքում ընդգրկվել է 452 բուսական տեսակ (ընդհանուր

Ֆլորայի 12,5%-ը) և 308 կենդանական տեսակ (Ֆաունայի մոտ 2%), որոնց վիճակն առավել տագնապալի է: ՀՀ Կարմիր գիրքը 2010թ. հաստատվել է

ՀՀ կառավարության կողմից՝ դրանով էլ ստանալով իրավական կարգավիճակ:

Նմուշներ Հայաստանի բույսերի Կարմիր գրքից

Անհետացող և վտանգված տեսակների վիճակը գնահատելու և սպառնալիքները մեղմացնելու համար վերջին տարիների ընթացքում կատարվում է խոշոր կաթնասունների մոնիտորինգ «Շիկահող» և «Խոսրովի անտառ» պետարգելոցներում, ինչպես նաև՝ ձկնաշխարհի մոնիտորինգ՝ Սևանա լճում:

2010թ. Նագոյայում «Կենսաբազմազանության մասին» կոնվենցիայի կողմ երկրների 10-րդ կոնֆերանսում ընդունվեց Արձանագրություն՝ «Գենետիկական ռեսուրսների մատչելիու-

թյան և դրանց օգտագործումից ստացված օգուտների արդարացի բաշխման կարգավորման վերաբերյալ»: Այդ կապակցությամբ Հայաստանի առաջ նոր մարտահրավերներ են գոյացել, քանի որ, ունենալով հարուստ գենետիկական ռեսուրսներ, երկիրը պարտավոր է ակտիվորեն մասնակցել զարգացող գործընթացներին՝ վերը նշված արձանագրությանը համահունչ մշակելով և ներդնելով գենետիկական ռեսուրսների պահպանության ազգային մեխանիզմներ:

Չնայած վերջին տասնամյակների ընթացքում համեմատաբար կատարելագործվել է կենսաբազմազանության պահպանության և կենսատեսությունների օգտագործման օրենսդրական դաշտը, սակայն առաջնային է մնում մի շարք նորմատիվ օրենսդրական ակտերի ընդունումը (կենսատեսությունների օգտագործման նորմավորման և չափաքանակների որոշման, տեղական նշանակության ԲՀՊՏ-ի ստեղծման, էկոցանցի ձևավորման սկզբունքների սահմանման և այլն) և գոյություն ունեցող օրենսդրության լիարժեք կիրարկումը:

Կենսատեսությունների արդյունավետ կառավարման հիմնական անհրաժեշտ տարրը՝ հաշվառումը, գույքագրումը և մոնիտորինգը դեռևս բավարար ծավալով չեն իրականացվում: Կենսաբազմազանության վերաբերյալ լիարժեք տեղեկատվական համակարգի բացակայությունը իր հերթին բացառում է կենսաբազմազանության վրա մարդածին և բնական գործոնների ազդեցության իրական գնահատումը, պատճառած վնասի հուսալի հաշվառումը և հստակ տեղեկատվության վրա հիմնված որոշումների կայացումը:

Բնության հատուկ պահպանվող տարածքներ

Որպես կենսաբազմազանության պահպանության առավել արդյունավետ միջոց՝ հանրապետությունում ստեղծվել և ստեղծվում են բնության հատուկ պահպանվող տարածքներ: Հայաստանի ԲՀՊՏ-ի ներկայիս համակարգը ձևավորվել է սկսած 1958թ.:

2006 թվականին ընդունվել է «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ օրենքը, որն ապահովում է Հայաստանի Հանրապետության բնության հատուկ պահպանվող տարածքների՝ որպես բնապահպանական, սոցիալական, տնտեսական, գիտական, պատմամշակութային և այլ արժեք ներկայացնող էկոհամակարգերի, բնության համալիրների ու առանձին օբյեկտների բնականոն զարգացման, վերականգնման, պահպանության և օգտագործման պետական քաղաքականության իրավական հիմունքները: Համաձայն գործող օրենսդրության՝ հանրապետությունում որպես բնության հատուկ պահպանվող տարածքներ, երաշխավորված են պետական արգելոցները, պետական արգելավայրերը, ազգային պարկերը և բնության հուշարձանները:

ԲՀՊՏ-ում պահպանվում են հանրապետության ֆլորայի և ֆաունայի տեսակային կազմի մոտ 70%-ը: Այս տարածքների 54 %-ը (առանց Սևանա լճի մակերեսի՝ 91%-ը) զբաղեցնում են անտառային էկոհամակարգերը:

ՀՀ բնության հատուկ պահպանվող տարածքների համակարգը ներառում է.

- Երեք պետական արգելոց՝ «Խոսրովի անտառ», «Շիկահող» և «Էրեբունի»,
- 26 պետական արգելավայր,
- Չորս ազգային պարկ՝ «Սևան», «Դիլիջան», «Արփի լիճ» և «Արևիկ»,
- 230 բնության հուշարձան:

Հայաստանի պահպանվող փարածքների ներկայիս համակարգը

Տեսակը	Թիվը	Մակերեսը (հա)	Տոկոսը ՀՀ ընդհանուր տարածքից
Պետական արգելոցներ	3	36104	1.21 %
Ազգային պարկեր	4	240867	8.09%
Պետական արգելավայրեր	26	102216	3.44 %
Բնության հուշարձաններ	230	N/A	-
Ընդամենը		379187	12.74 %

Նոր ԲՀՊՏ-ներ հիմնելու գործընթացը շարունակվում է: Հայաստանի առավել արժեքավոր տարածքների գույքագրման և ուսումնասիրության արդյունքում 2009թ. ընթացքում ՀՀ կառավարության որոշումներով ստեղծվել են «Արփի լիճ», «Արևիկ» ազգային պարկերը և «Զանգեզուր» պետական

արգելավայրը, իսկ 2010թ.՝ «Զիկատար» պետական արգելավայրը: 2009թ. հաստատվել է Հայաստանի բնության հուշարձանների ցանկը, որը ներառում է 230 բնության օբյեկտ: Ցանկը վերջնական չէ և ուսումնասիրությունների արդյունքում լրացվում է նոր հուշարձաններով:

Բազալյուե երգեհոնը

2007թ. ՀՀ կառավարության կողմից հաստատվել են «Սևան» և «Դիլիջան» ազգային պարկերի կառավարման պլանները, իսկ 2009թ.՝ «Խոսրովի անտառ» պետարգելոցի կառավարման պլանը: Մշակվել են նաև «Շիկահող» պետարգելոցի և «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման պլանների նախագծերը:

Բոլոր ՊՏ-ների կառավարման պլանների մշակման ժամանակ իրականացվել է կենսաբանական ռեսուրսների գույքագրում, բացահայտվել են էկոհամակարգերի հավասարակշռությունը խախտող հիմնական գործոնները, որոշվել շրջակա միջավայրի վրա տնտեսական գործունեության տարբեր ձևերի ազդեցության չափանիշները և մշակվել էկոհամակարգերի վիճակի զարգացման միտումների կանխագուշակման մեթոդները: Դիտարկվել են նաև տուրիզմի և ռեկրեացիայի զարգացման ուղիները, գույքագրվել բնական և մշակութային ժառանգության օբյեկտները: Արդիական և անհրաժեշտ է նաև ապահովել արգելավայրերի կառավարման պլանների մշակման գործընթացը՝ դրանց ներկա վիճակի վերլուծությամբ, խնդիրների և կարիքների բացահայտմամբ, սահմանների հստակեցմամբ և կոնկրետ գործողությունների մշակմամբ:

Ներկայումս Հայաստանի ԲՀՊՏ-ների ընդհանուր մակերեսը կազմում է մոտ 379187 հա, որը հանրապետության տարածքի շուրջ 12.7%-ն է (առանց Սևանա լճի մակերեսի՝ այն կազմում է հանրապետության տարածքի մոտ 7%-ը):

«Հայաստանի պահպանվող տարածքների համակարգի զարգացում» ծրագրի (ՄԱԿ-ԻՋԾ-ԳԷՀ), շրջանակներում, որը նպատակաուղղված է հատուկ պահպանվող տարածքների, մասնավորապես՝ արգելավայրերի վիճակի բարելավմանը, կառավարման արդյունավետության բարձրացմանը. նախատեսվում է Հայաստանի հարավում ստեղծել ևս երկու պահպանվող տարածք՝ «Գնիշիկ» և «Խուստուփ» արգելավայրեր, որոնք, այլ պահպանվող տարածքների հետ մեկտեղ, կձևավորեն երկրի էկոլոգիական ցանցը կազմող կարևոր հատվածը:

«Աջակցություն երկրի գործողություններին» ուղղված «Կենսաբազմազանության մասին» կոնվենցիայի շրջանակներում «Պահպանվող տարածքների աշխատանքային ծրագրին» (ԱԶԾ-ԳԷՀ) ծրագրի շրջանակներում 2009թ. կատարվել է կենսաբազմազանության հարստության տեսակետից կարևոր տարածքների որոշում, որոնք հետագայում կարող են ընդգրկվել պահպանվող տարածքների ցանցի մեջ:

Հայաստանի Սյունիքի մարզում ԳՎԲ ֆինանսական աջակցությամբ նախատեսվում է ստեղծել կենսոլորտային արգելոց՝ «Շիկահող» պետական արգելոցի հիման վրա: Ներկայումս ավարտվել են այս ծրագրի իրականացման համար նախնական հետազոտությունները՝ տարածքի բնապահպանական խնդիրների և բնակչության սոցիալական, տնտեսական կարիքների որոշման և գնահատման առումով:

Շարիի ջրվեժը

Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարության նախաձեռնությամբ հիմնադրվել է Կովկասի բնության հիմնադրամը, որն աջակցում է կովկասյան էկոտարածաշրջանում (Հայաստան, Վրաստան, Ադրբեջան) բնության հատուկ պահպանվող տարածքների պահպանությանը և դրանց հզորացմանը: Հայաստանում առաջին փուլում ներդրումը կատարվել է «Խոսրովի անտառ» պետարգելոցում (2010թ): 2011թ. մեկնարկել է նաև ՄԱԿ-ի ԶԾ/ԳԷՀ «Աջակցություն Հայաստանի պահպանվող տարածքների համակարգի ֆինանսական կայունացմանը» ծրագիրը, որով նախատեսված գործողությունները նպատակաուղղված են պահպանվող տարածքների համար պատասխանատու կազմակերպությունների ֆինանսական կայունության ապահովմանը:

Հայաստանում որպես պահպանվող տարածքների կայուն ֆինանսա-

վորմանն ուղղված առաջին օրինակ կարելի է դիտել «Արփի լիճ» ազգային պարկի բիզնես-պլանի նախագիծը, որը ներառում է տարբեր գործողություններ՝ ուղղված ինչպես ազգային պարկի, այնպես էլ հարակից համայնքների ֆինանսական կայունության ապահովմանը: Նշված բիզնես-պլանի կիրառման արդյունավետությունը գնահատելուց հետո հնարավոր կլինի տարածել այդ փորձը այլ ՊՏ-ների վրա:

Պետական միջոցներով և միջազգային կառույցների աջակցությամբ իրականացվում է առկա ՊՏ-ների տեխնիկական հզորությունների ուժեղացում, գոյություն ունեցող և ստեղծվող ՊՏ-ների ենթակառուցվածքների զարգացում, գիտական կադրերի համալրում, այցելուների կենտրոնների ստեղծում, թանգարանների վերականգնում, ուսուցումներ և որակավորման բարձրացման գործողություններ՝

ուղղված ԲՀՊՏ-ների մարդկային ռեսուրսների զարգացմանը:

2009թ. ՀՀ կառավարության կողմից հաստատվել է ԲՀՊՏ-ների կառավարման համակարգի հզորությունների ամրապնդման ծրագիրը, որով նախատեսվում է լրամշակման ենթարկել «Հայաստանի բնության հատուկ պահպանվող տարածքների զարգացման պետական ռազմավարության և գործողությունների ազգային ծրագիրը» ՊՏ-ի ռազմավարական գործողությունները և դրանց իրականացման մեխանիզմները բարելավելու համար:

ՀՀ կառավարության կողմից սկսվել են լայնածավալ աշխատանքներ ԲՀՊՏ-ների համակարգի կառարելագործման և նոր պահպանվող

տարածքների ստեղծման ուղղությամբ: Դրանցից կարևորվում են.

1. բնության հատուկ պահպանվող տարածքների վերանայման, սահմանների ճշգրտման և քարտեզագրման աշխատանքները, որոնք իրականացվել են 2007-2008թթ.,
2. նոր բնության հատուկ պահպանվող տարածքների ստեղծման աշխատանքները՝ «Խուստուփ» և «Գնիշիկ» արգելավայրեր:

Ներկայումս մշակվում է «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ նոր օրենքի նախագիծը:

2.1.2 Ջրային ռեսուրսներ

Գետերը

Հայաստանի տարածքն աչքի է ընկնում զարգացած, բայց անհամասեռ ջրագրական ցանցով, որը բնորոշ է լեռնային երկրներին: Այստեղ հաշվվում են 9480 փոքր և միջին գետեր՝

23000 կմ երկարությամբ, նրանցից 379-ը ունեն 10 կմ և ավելի երկարություն: Գետային ցանցի խտությունը ՀՀ տարածքում փոփոխվում է մեծ միջակայքում 0-ից մինչև 2.5 կմ/կմ², միջինը կազմում է մոտ 0.8 կմ/կմ²:

Արարս

Արփա

Հայաստանի Հանրապետության ջրային ռեսուրսների գնահատականը

Հայաստանի Հանրապետությունում ընդհանուր միջին տարեկան հոսքը կազմում է 7190 մլն մ³, հաշվի առնելով անդրսահմանային Արաքս և Ախուրյան գետերը:

Հայաստանի Հանրապետությունն անդրսահմանային գետերից՝ Արաքսից և Ախուրյանից տարեկան օգտագործում է 940 մլն մ³ ջուր: Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հիդրոլոգիական բաշխվածությունն, ըստ խոշոր գետային ավազանների և հոսքի բնութագրիչների, բերված են հավելված 4-ում:

Սևան

Ջրային ռեսուրսների կառավարումը ջրաէկոհամակարգային մոտեցմամբ իր զգալի և դրական արդյունքն է տվել Սևանա լճի էկոհամակարգի հնարավորինս վերականգնման խնդրում, որի ռեսուրսների տասնամյակներ շարունակ էկոլոգիապես

Լճերը

Հայաստանի տարածքում կան հարյուրից ավելի փոքր լճեր, որոնց մի մասը տարվա չոր սեզոնին պարբերաբար ցամաքում է:

Հանրապետության տարածքում մեծությամբ և ժողովրդատնտեսական օգտագործման տեսակետից առավել մեծ նշանակություն ունեն Սևանա և Արփի լճերը: Սևանա և Արփի լճերից սկիզբ են առնում Հրազդան և Ախուրյան գետերը: Դրանցից բացի, կան նաև անհամեմատ փոքր լճեր, որոնք ունեն միայն տեղական նշանակություն:

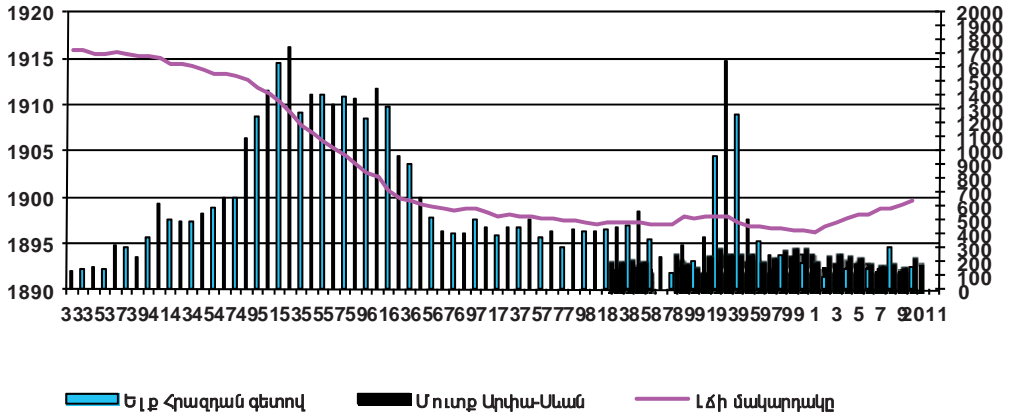
Ակնա

անընդունելի մեծածավալ օգտագործման պատճառով գտնվել է անմխիթար վիճակում:

Սևանա լճի ջրերի օգտագործման և մակարդակի տատանման գրաֆիկն ամբողջովին արտացոլում է ստորև նշվածը:

Գինամիկա

Մասնա լճից ջրի բացթողումների և ջրի մակարդակի 1933-2011թթ.

Ստորերկրյա ջրերը

Ստորերկրյա ջրերն, ըստ տարեկան գնահատման, կազմում են 4017 մլն մ³, որից 1595 մլն մ³ առաջանում են աղբյուրների տեսքով, իսկ 1434 մլն մ³ բեռնաթափվում են գետեր և լճեր: Ստորերկրյա ջրերի ներհոսքը կազմում է 1193 մլն մ³, իսկ արտահոսքը՝ 1068 մ³: Հանքային ջրերի ընդհանուր տարեկան հոսքը կազմում է 22 մլն մ³, որից 8.8 մլն մ³ բարձր որակի է: Տարեկան 15000 մ³ օգտագործվում է շա-

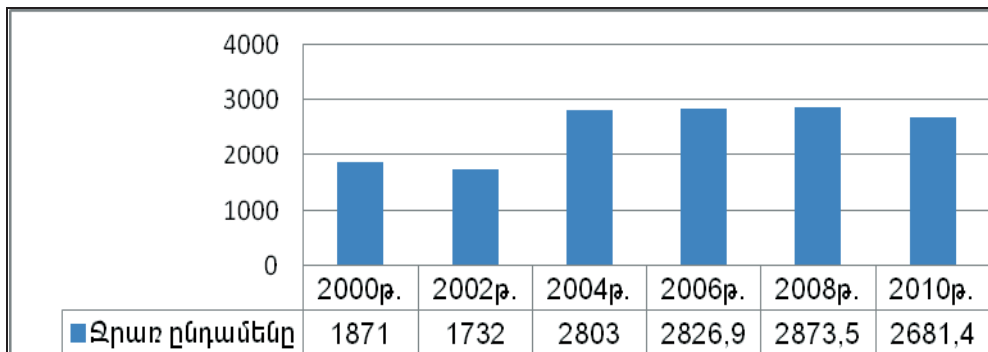
լցման, իսկ 25000 մ³ բուժական նպատակներով:

Ջրամբարները

Գետերի ջրային պաշարների ուղիղնալ օգտագործման և հոսքը կարգավորելու նպատակով կառուցվել են ջրամբարներ: Տարեկան կանոնավորվող գետային հոսքը կազմում է մոտ 1272.5 մլն մ³: Հայաստանում, ընդհանուր առմամբ, կա 74 ջրամբար: Ամենամեծը Ախուրյանի ջրամբարն է, որի ծավալը 525 մլն մ³ է:

Ջրօգտագործում

Հանրապետության ջրօգտագործման համար իրականացված ջրառի տարեկան ծավալը (մլն մ³)

Ինչպես երևում է գրաֆիկից, 2004թ. ջրառի ծավալը 2002թ. համեմատ կտրուկ աճել է, ինչը պայմանավորված է ՀՀ ջրային օրենսգրքի պահանջների համաձայն ջրօգտագործման իրավունքի ձևակերպմամբ, որի գործընթացը սկսվել է 2003-ից: Սկսած 2004թ.՝ ջրառի ծավալները զգալի փոփոխության չեն ենթարկվել, ինչն էլ վկայում է այն մասին, որ այդ ցուցանիշները բնորոշիչ են հանրապետության տնտեսության աճի համար այդ ժամանակահատվածում:

Պայմանավորված հանրապետության գետերի նշանակալից հիդրոպոտենցիալով՝ վերջին տասը տարում ջրառի զգալի աճ է արձանագրվել հիդրոէներգետիկ նպատակով ջրօգտագործման բնագավառում: Ներկայումս այն կազմում է 3.3 մլրդ մ³/տարի, որը կազմում է հանրապետության մակերևութային ջրհոսքի շուրջ 50 %-ը, որն էլ պայմանավորված է հիմնականում այդ ռեսուրսների ջրհոսքերի հաջորդական և բազմակի օգտագործմամբ:

Ջրահեռացում

Հանրապետության բոլոր քաղաքների կենցաղային և արտադրական կեղտաջրերը (միջինում՝ 1.8-2.0 մլրդ մ³/տարի) հավաքվում են (հեռացվում են) կոյուղու կոլեկտորների և ցանցերի միջոցով: Գոյություն ունեցող ջրահեռացման համակարգերով իրականացվում է քաղաքների տարածքի մոտ 70-80% կեղտաջրերի հավաքումը (հեռացումը), իսկ գյուղական բնակավայրերը ջրահեռացման համակարգեր, հիմնականում, չունեն:

Դեռևս 30-40 տարի առաջ հանրապետության բնակավայրերում կառուցվել են կեղտաջրերի մաքրման շուրջ 20 կայան (ԿՄԿ), որոնք ներդրումների և շահագործման համար պահանջվող միջոցների բացակայության պատճառով շարքից դուրս են եկել և գտնվում են քայքայված վիճակում: Մասնակիորեն գործում է միայն Երևանի «Աէրացիա» մաքրման կայանը, որտեղ կատարվում է կեղտաջրերի ոչ լրիվ մեխանիկական մաքրում:

Վերջին 3-4 տարում իրականացված միջոցառումների արդյունքում, Ֆրանսիայի կառավարության կողմից հատկացվել են միջոցներ Երևանի «Աէրացիա» ԿՄԿ-ի վերականգնման և մի շարք կոյուղագծերի վերանորոգման համար: Այդ աշխատանքները նախատեսվում են սկսել 2011թ. և ավարտել 2015թ., իսկ Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկի (ՎՋԵԲ) կողմից ֆինանսավորվող «Սևանա լճի բնապահպանական ծրագրի» շրջանակներում նախատեսվում է Գավառ, Մարտունի և Վարդենիս քաղաքներում կառուցել ԿՄԿ-ներ: Այս աշխատանքները սկսվել են 2010թ. և նախատեսված է ավարտել 2013թ.:

Օրենսդրական բարեփոխումներ

Վերջին տասնամյակում Հայաստանի Հանրապետության ջրային ռեսուրսների կառավարման բնագավառում արձանագրվել են էական նվաճումներ՝ օրենսդրության բարեփոխումների առումով: Բարեփոխումների հիմնական ուղղվածությունը երկրում ջրային ռեսուրսների համապարփակ կառավարման սկզբունքների ներդրումն ու կիրառումն է:

Հայաստանի Հանրապետության ջրային ռեսուրսների կառավարման և պահպանության հարցերը կարգավորող հիմնական փաստաթուղթ է 2002թ. ընդունված Ջրային օրենսգիրքը, որը պարունակում է համապարփակ ավագանային կառավարման գաղափարը, խթանում է առաջարկի, այլ ոչ թե պահանջարկի վրա հիմնված ջրերի բաշխման հետ կապված որոշումները, հիմք է դառնում ջրային պետական կադաստրի ինստիտուտի կայացման համար, պարտադրում տեղեկատվության վրա հիմնված ջրօգտագործման թույլտվությունների տրամադրում, հնարավորություն ընձեռում ջրային ռեսուրսների կառավարման և ծախսածածկման ընթացքում տնտեսական լծակների օգտագործման համար:

Ներկայումս ջրային ոլորտի բարեփոխումները գտնվում են անցումային ամենակարևոր փուլում, ինչը կապված է ջրային ռեսուրսների կառավարման գործառնությունների ապակենտրոնացման հետ (կենտրոնից դեպի ջրավազանային կառավարման բաժիններ):

Այս առումով հարկ է նշել ՀՀ կառավարության մի շարք որոշումներ, այդ թվում՝ «Կախված տեղանքի առանձնահատկություններից յուրաքանչյուր ջրավազանային կառավարման տարածքի ջրի որակի ապահովման նորմերը սահմանելու մասին», «Արդիական տեխնոլոգիաների կիրառման, ջրային ռեսուրսների մոնիտորինգի բարելավման և աղտոտման նվազեցման ու կանխման միջոցառումները սահմանելու մասին», և «ՀՀ ստորերկրյա քաղցրահամ ջրերի հիդրոերկրաբանական հետազոտությունների իրականացման և ջրավազանային կառավարման պլանների մշակ-

ման», «Ըստ Հայաստանի Հանրապետության ջրավազանային տարածքների՝ խմելու-կենցաղային, գյուղատնտեսական նպատակներով ջրի պահանջարկի, ինչպես նաև՝ «Բնապահպանական թողքերի գնահատումները սահմանելու մասին» կարգերը, որոնք կնպաստեն ազգային ջրային պաշարի պահպանությանը. ջրային ռեսուրսների արդյունավետ կառավարման միջոցով քաղաքացիների և տնտեսության ջրի պահանջարկի բավարարմանը, շրջակա միջավայրի բնապահպանական կայունության ապահովմանը, ինչպես նաև՝ կաջակցեն ջրավազանային կառավարման պլանների մշակմանը և կդառնան դրանց անբաժանելի կարևորագույն տարրերից մեկը:

Բարեփոխումների հաջողությունը հիմնականում պայմանավորված է ՀՀ կառավարության կողմից իրականացվող քաղաքականությամբ, որը համահունչ է տարբեր միջազգային և դոնոր կազմակերպությունների՝ ՀԲ, ԱՄՆ ՄԶԳ, ՄԱԿ-ի ԶԾ, ԳԷՀ, ԵՄ ջրային նախաձեռնություն (ԵՄԶՆ), ՄԱԿ-ի ԵՏՀ, ՏՀՀԿ և այլ կազմակերպություններ, առաքելության հետ:

Ուշադրության է արժանի ԱՄՆ ՄԶԳ Հայաստանի ջրային ոլորտի ինստիտուցիոնալ և օրենսդրական հզորացման ծրագրի շրջանակներում 2006-2008թթ. մշակված գետավազանային կառավարման պլանների մոդելային ուղեցույցը՝ Մեդրի գետի գետավազանի օրինակով:

Եվրամիության ջրային նախաձեռնության Արևելյան Եվրոպայի, Կովկասի և Կենտրոնական Ասիայի (ԱԵԿԿԱ) բաղադրիչի շրջանակներում 2008-ից սկսած, Հայաստանի Հանրապետությունում Մարմարիկ պիլոտային գետավազանի օրինակով

ՄԱԿ-ի ԵՏՀ և ՄԱԿ-ի ԶԾ, ՏԶՀԿ աջակցությամբ՝ ՀՀ ջրային օրենսդրության ու ԵՄ Ջրի շրջանակային դիրեկտիվայի համաձայն մշակվել է ջրավազանային կառավարման մոդելային պլան, որը հաստատվել է ՀՀ կառավարության կողմից 2011թ. փետրվարի 3-ին: Մոդելային պլանում ներառված են ջրավազանի հիմնական նկարագիրը, ջրային ռեսուրսների վրա բնածին և մարդածին (այդ թվում՝ կլիմայի փոփոխության) ազդեցությունները և դրանց գնահատականները, ջրօգտագործման ներկա և հեռանկարային ցանկալի սցենարները, դրանց իրականացման ֆինանսական գնահատումները և այլ ասպեկտներ:

Ի լրումն վերը նշված աշխատանքների՝ ջրավազանային կառավարման մոդելային պլանում ներառելու նպատակով, ՀՀ բնապահպանության նախարարության նախաձեռնությամբ՝ Եվրամիության ջրային նախաձեռնության Արևելյան Եվրոպայի, Կովկասի և Կենտրոնական Ասիայի (ԱԵԿԿԱ) բաղադրիչի շրջանակներում 2011-ից սկսած, միջազգային խորհրդատվությամբ, մշակվում է Մարմարիկ գետի օրինակով էկոհամակարգերի ծառայությունների վճարի, ջրային ռեսուրսի բաղադրիչի պիլոտային ուսումնասիրություն/ծրագիր:

ՀՀ բնապահպանության նախարարությունը նախատեսում է ուսումնասիրությունների արդյունքում ստացված եզրահանգումները օգտագործել որպես ի լրումն ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված ջրավազանային կառավարման մոդելային պլանի, որն էլ հետագայում կծառայի որպես ուղեցուցային փաստաթուղթ հանրապետության 6 ջրավազանային

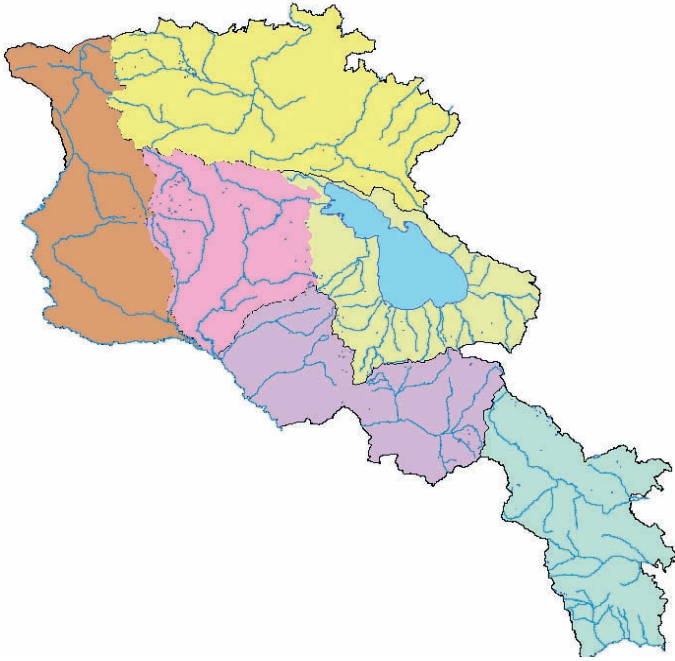
կառավարման պլանների մշակման համար:

Այսօրվա դրությամբ՝ հանրապետության ջրային ոլորտում իրականացված օրենսդրական և այլ առաջադեմ փոփոխությունները ընդունելի են ոչ միայն տարածաշրջանային, այլև միջազգային հեղինակություն վայելող փորձագետների և կազմակերպությունների կողմից:

Ջրավազանային կառավարում

Վերջին տարիներին, հանրապետության ջրային ռեսուրսների կառավարման հետ կապված, օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ բարեփոխումներն ընթանում են ջրային ռեսուրսների համապարփակ կառավարման սկզբունքներին համահունչ: Այդ բարեփոխումների կարևորագույն քայլերից են ջրավազանային տարածքային կառավարման մարմինների ստեղծումն ու հզորացումը և ջրավազանային կառավարման պլանների մշակման ու իրականացման գործընթացը՝ որպես ջրային ռեսուրսների կառավարման ապակենտրոնացման և ողջամիտ կառավարման կարևորագույն քայլ:

Սկսած 2005թ.՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ներդրվել է ջրավազանային կառավարման համակարգը և ջրային ռեսուրսների կառավարումը ներկայումս իրականացվում է 6 ջրավազանային (Հյուսիսային, Ախուրյան, Արարատյան, Սևան, Հրազդան և Հարավային) տարածքի միջոցով, որոնք համընկնում են բնական հիդրոլոգիական գետավազանների հետ:

ՀՀ ջրավազանային կառավարման տարածքներ

ՀՀ ջրի ազգային ծրագիրը, ինչպես նաև՝ ՀՀ ջրային օրենսգրքը ջրավազանային տարածքային կառավարման բաժինները դարձնում են ջրային ռեսուրսների համապարփակ կառավարման առանցքային դերակատարներ: Ըստ այդմ՝ դրանք ունեն լիազորություն «պլանավորելու», «մոնիտորինգ իրականացնելու», «վերլուծելու» և «հսկելու» առումներով, իսկ ՀՀ բնապահպանության նախարարության աշխատակազմի Ջրային ռեսուրսների կառավարման գործակալությունը իրականացնում է համընդհանուր կառավարում:

Ուստի ջրավազանային տարածքային կառավարման բաժինները պատասխանատու են ավազանային մակարդակով ջրային ռեսուրսների պահպանության ապահովման, ջրառի հաշվառման իրականացման և վերահսկ-

ման, ջրառի ռեժիմի և չափաքանակների սահմանման, ջրօգտագործման թույլտվություններով ամրագրված պայմանների իրավակիրարկման համար, ինչպես նաև՝ մշակում են ավազանի ջրային ռեսուրսների կառավարման, օգտագործման և պահպանության հեռանկարային ծրագրերի նախագծերը:

Միաժամանակ Ջրի ազգային ծրագիրը, ինչպես նաև՝ ՀՀ ջրային օրենսգրքը պահանջում են հստակեցնել ջրային ռեսուրսների կառավարման հիմքերը՝ ջրային ռեսուրսների կառավարման գործառույթների ապակենտրոնացման ճանապարհով:

Ջրային ռեսուրսների կառավարման գործառույթների ապակենտրոնացման նախապայմաններից մեկը ջրավազանային կառավարման պլանների մշակումն է, ինչը պետք է դառնա

ջրավազանային տարածքային կառավարման բաժինների հիմնական փաստաթուղթը: Ջրավազանային մակարդակով ջրային ռեսուրսների համապարփակ կառավարումը, ըստ այդմ, պետք է իրականացվի՝ համաձայն մշակվելիք պլանների:

Այս մտեցումը հիմնվում է ջրային ռեսուրսների համապարփակ կառավարման գաղափարների վրա: Մասնավորապես, մտեցումը համակցում է ջրի որակի և քանակի հիմնախնդիրները, մակերևութային և ստորերկրյա ջրերի պլանավորումը, բոլոր ջրօգտագործումները, ներառյալ էկոհամակարգի օգտագործումը, դիտարկվող խնդիրների շրջանակներում իրականացվող միջոցառումների բազմությունը (քաղաքականություն, կրթություն և ենթակառուցվածքներ), ինչպես նաև՝ պլանավորման գործընթացի բոլոր մասնակիցներին:

Չնայած կատարվածին, այնուամենայնիվ, Հայաստանում ջրային ռեսուրսների ապակենտրոնացված կառավարման իրականացման համար դեռևս երկար ճանապարհ կա անցնելու ջրավազաններում ինստիտուցիոնալ հզորացման, ջրօգտագործման թույլտվությունների և իրավակիրարկման ընթացակարգերի բարելավման, մակերևութային և ստորերկրյա ջրային ռեսուրսների մոնիտորինգի ծրագրերի վերափոխման, ջրային ռեսուրսների համընդհանուր կառավարման, ինչպես նաև՝ վստահելի տեղեկատվության վրա հիմնված որոշումների կայացման առումներով:

Ջրային պետական կադաստր

Ջրային պետական կադաստրը մշտապես գործող համակարգ է, որը համապարփակ տվյալներ է գրանցում ջրային ռեսուրսների քանակական ու որակական ցուցանիշների, ջրհավաքավազանների, ջրավազանների հուններից ու ափերից արդյունահանվող նյութերի, կենսատեսուրսների կազմի ու չափաքանակների, ջրօգտագործողների, ջրօգտագործման թույլտվությունների և ջրային համակարգերի օգտագործման թույլտվությունների մասին:

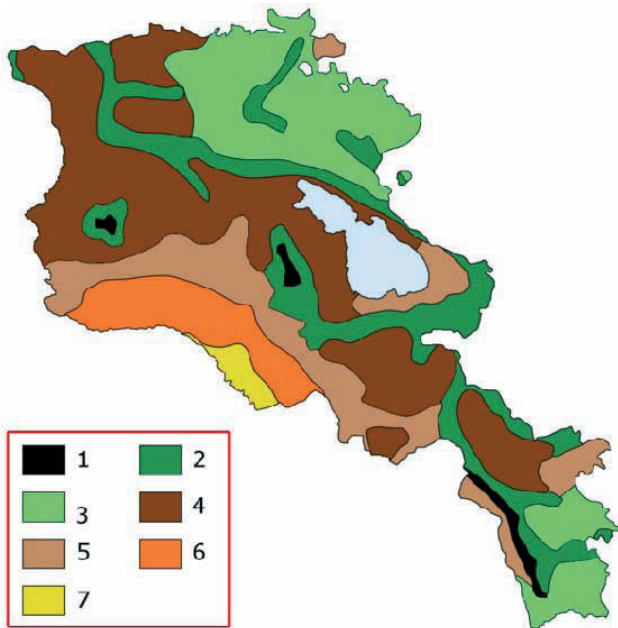
Ջրային պետական կադաստրը այսօր ապահովված է համապատասխան օրենսդրական դաշտով և իրականացնում է.

- ջրային բնագավառին առնչվող տվյալների շտեմարանի ստեղծում,
- կադաստրում փաստաթղթերի գրանցում, տեղեկատվության տրամադրում,
- ջրային ռեսուրսների մոնիտորինգի իրականացման առաջադրանքի ձևավորում,
- ջրային ռեսուրսների մոնիտորինգի իրականացման պլանավորում և կառավարման գործընթացում դրանց արդյունքների ներառում,
- ջրային ռեսուրսներին առնչվող հիդրոտեխնիկական կառույցների հաշվառում՝ ջրօգտագործման արդյունավետության բարձրացման նպատակով,
- ջրային ռեսուրսների հաշվեկշռի կազմում՝ ըստ առանձին ջրավազանների և գումարային:

2.1.3 Հողային ռեսուրսներ

Հայաստանի Հանրապետությունը պատկանում է սակավահող երկրների թվին և բնութագրվում է համեմատաբար երիտասարդ՝ պլիոցենյան հասակի հողային ծածկույթի առկայությամբ: Հանրապետության հողային ֆոնդը կազմում է ընդամենը 2 974 259 հա, որից միայն 0.15 %-ն է առավել նպատակահարմար գյուղատնտեսության համար: Հողային ծածկույթի գրեթե 47 %-ը զբաղեցնում են թեք և գաղիթափ լեռնալանջերը: Լեռնային

հողագոյացման տարաբնույթ պայմանները նպաստել են հողային ծածկույթի բարդ կառուցվածքի և տրոհվածության ուժեղ արտահայտությանը: Հողային ծածկույթը չափազանց խայտաբղետ է. առանձնացվում են 7 ծագումնաբանական տիպ, 27 ենթատիպ, որոնք ընդգրկված են 8 հողային բարձունքային գոտու մեջ (ստորև ներկայացված է հողերի 7 ծագումնաբանական տիպի բաշխման սխեմատիկ քարտեզ):

1. Բարձր լեռնային պարզագույն հողեր
2. Լեռնային-մարգագետնային հողեր
3. Լեռնային-անտառային հողեր
4. Տափասարանային
5. Շագանակագույն հողեր
6. Գորշ հողեր
7. Մոխրագույն հողեր

Հայաստանը, պայմանավորված իր աշխարհակլիմայական պայմաններով, անապատացման տեսանկյունից համարվում է առանձնապես խոցելի երկիր:

Անապատացումը բնորոշվում է հողային ռեսուրսների դեգրադացմամբ, կենսաբազմազանության ու կենսապաշարների աղքատացմամբ և որպես հետևանք՝ բնակչության սոցիալական վիճակի վատթարացմամբ: Ներկայումս ՀՀ հողերի շուրջ 86.5%-ը ենթարկված է տարբեր աստիճանի անապատացման, որի պատճառը և՛ մարդածին գործոնն է, և՛ վերջին տարիներին դիտվող կլիմայի փոփոխությունը:

Կանաչ տնտեսության քաղաքականության խնդիրներին համահունչ Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվում է շրջակա միջավայրի պահպանության դրամագլխին հատկացումների հավաքագրումը, որի հիմնական նպատակն է կանոնակարգել հանքարդյունահանման և/կամ ուսումնասիրության աշխատանքների իրականացման արդյունքում խախտված հողերի վերականգնման համար հատկացումների հաշվարկման ոլորտը: Դրամագլխին հատկացումների կատարման գործընթացի արդյունավետության բարձրացումը և լիազորմարմնի կողմից աշախուրջ վերահսկողության իրականացումը նպաստել է ՀՀ տարածքում օգտակար հանածոների հետախուզմամբ և շահագործմամբ զբաղվող կազմակերպությունների կողմից շրջակա միջավայրի պահպանության դրամագլխին վճարումների

քանակի ավելացմանը: 01.01.2011թ. դրությամբ դրամագլխին կատարված հատկացումները կազմում են շուրջ 338 մլն դրամ:

Էկո-նորարարությունների բնագավառը Հայաստանի Հանրապետությունում զարգացնելու նպատակով ՀՀ բնապահպանության նախարարության կողմից ԳԷՀ-5 շրջանակներում իրականացման համար առաջարկվել է «Հայաստանում հողերի դեգրադացիայի պայմաններում վայրի պտղատու ծառերի և անտառային ռեսուրսների ադապտիվ պահպանման և կայուն օգտագործման բարելավում» ծրագիրը, որը կնպաստի լեռնահանքային արդյունաբերության ազդեցության հետևանքով դեգրադացիայի ենթարկված հողատարածքների ուսումնասիրությանը և կենսաբանական վերակուլտիվացման միջոցառումների հիմնական ուղղությունների պարզաբանմանը: Նախատեսվում է նաև ստեղծել Հայաստանի Հանրապետության տարածքին համապատասխան հողերի ադոտովածության ուսումնասիրության մոնիտորինգային ցանց:

Քննարկվել և հաստատվել է «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում տեխնածին ադոտոված հողերի մոնիտորինգի իրականացման մեթոդաբանությունը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը, որը մեթոդական հիմք է դառնալու մարդածին տարբեր ներգործությունների հետևանքով ադոտոված հողերում մոնիտորինգային դիտարկումների կազմակերպման համար:

2.1.4 Բնական պաշարներ (հանքահումքային հենք)

Հայաստանի Հանրապետության աշխարհագրական տարածքը օժտված է բարդ երկրաբանական կառուցվածքով, որով պայմանավորված է նաև օգտակար հանածոների բազմազանությունը:

Հանքապետության սահմանափակ տարածքում (մոտ 30.0 հազ. կմ²) հայտնաբերված են ավելի քան 100 տեսակ օգտակար հանածոների շուրջ 650 հանքավայրեր և տեղամասեր, որոնցից 28-ը՝ մետաղական:

Օգտակար հանածոների համախառն արժեքը գերազանցում է 120.0 մլրդ \$, իսկ հետախուզված և նախնական գնահատված պաշարների (առանց քաղցրահամ ջրերի) կորզվող արժեքը կազմում է մոտ 90.0 մլրդ \$:

Հանքապետության հանքահումքային բազան ներկայացված է հետևյալ տեսակներով.

- մետաղային օգտակար հանածոների՝ երկաթի, պղնձի, մոլիբդենի, կապարի, ցինկի, ոսկու, արծաթի, ծարիրի, այրումիսի հումքի և նրանցում պարփակված հազվագյուտ ու ցրված մետաղների,
- երեսպատման և շինարարական քարերի,
- բնագույն քարերի,
- լցանյութերի և բալաստային հումքի,
- բազմանպատակային օգտագործման հումքի (ցեմենտ, կոպիտ շինարարական խեցեգործություն, ներկեր մետաղագործության, քիմիական, թեթև, սննդի և արդյունաբերության այլ բնագավառներում),

➤ ստորերկրյա քաղցրահամ և հանքային ջրերի:

Սև մետաղներից առավել մեծ պաշարներով է օժտված երկաթը, մանգանի և քրոմի հանքաերակումները չունեն արդյունաբերական նշանակություն: Լեգիրացնող մետաղներից հանքապետությունում հայտնի է մոլիբդենը, որը ներկայացված է մի շարք միջին չափի և Քաջարանի յուրահատուկ պաշարներով օժտված հանքավայրերով: Հայտնի են նաև տիտանի, վոլֆրամի, նիկելի և կոբալտի հանքաերակումներ: Գունավոր մետաղների հանքավայրերից հայտնի են կոնալեքսային պղինձ-մոլիբդենային, պղինձ-կոլչեդանային, կապարցինկի և բազմամետաղային հանքավայրերը:

Պղնձի, մոլիբդենի, կապարի, ցինկի հետ միասին ոսկին Հայաստանի Հանրապետության մետաղային հանքավայրերում տիպամորֆ տարր է: Դրա վկայությունն է ինչպես բուն ոսկեհանքային, այնպես էլ տարբեր ֆորմացիաներին պատկանող գունավոր մետաղների հանքավայրերի հանքաքարերում ոսկու մշտական առկայությունը:

Ոսկու ինքնուրույն արդյունաբերական նշանակություն ունեցող էնդոգեն հանքավայրերը բաժանվում են երկու խմբի՝ ոսկեհանքային հանքավայրեր, որտեղ ոսկին հիմնական կամ հիմնական օգտակար բաղադրամասերից մեկն է և ոսկի պարունակող կոնալեքսային, որոնց հանքաքարում ոսկին առկա է որպես կորզվող (գործնական հետաքրքրություն ներկայացնող) ուղեկից բաղադրամաս:

Նշված մետաղական օգտակար հանածոները խմբավորված են 3 խոչը մետաղածնական գոտում՝

- Ալավերդի-Կապանի գոտի՝ Cu, Pb, Zn, Fe,
- Փամբակ-Ջանգեզուրի գոտի՝ Cu, Mo, հազվադեպ՝ Pb, Zn, Sb, Au, Ag,
- Սևան-Ամասիայի գոտի՝ Cr, Au, հազվադեպ՝ Hg, As, Ag:

Ոչ մետաղային օգտակար հանածոների առանձին տեսակների հանքավայրերը խմբավորված են՝ հաշվի առնելով հանքային հումքի օգտագործման ուղղությունները:

Առանձնացված են նրանց հետևյալ խմբերը.

1. Երեսպատման քարեր
2. Շինարարական քարեր
3. Բնագույն քարեր
4. Լցանյութեր և բալաստային հումք
5. Բազմանպատակային օգտագործման հումք:

Երեսպատման քարերից հետախուզված պաշարներով գերակշռում են տուֆերը (ընդհանուր պաշարների մոտ 50%), մարմարը և մարմարացված կրաքարերը (25%):

Հայաստանի տարածքում շինարարական քարերն ունեն լայն տարածում: Այդ նպատակով օգտագործվում են՝ գրանոդիորիտը, պորֆիրիտը, անդեզիտը, անդեզիտաբազալտը, անդեզիտադալիտը, բազալտը, տուֆաավազաքարը և կրաքարը:

Հանրապետության տարածքում հայտնաբերված են տարբեր տեսակների բնագույն քարեր, որոնք կարող են օգտագործվել ոսկերչաքարափորգրչական արտադրությունում գեղարվեստական իրերի, հուշանվերների և

ոսկերչական իրերի արտադրության համար:

Բնագույն քարերի հումքի բազմաթիվ օբյեկտներից և տարբեր տեսակներից պետական հաշվեկշռով գրանցված են փիրուզի, ագաթի, ծիածանվող օբսիդիանի, մարմարային օնիքսի և ամեթիստ պարունակող պլագիոպրոֆիրիտի 14 հանքավայր:

Լցանյութեր և բալաստային հումք խմբի մեջ են ընդգրկված ոչ մետաղային այն օգտակար հանածոները, որոնք կիրառվում են որպես.

- թեթև բետոնի լցանյութ (պեմգա, խարամ և հրաբխային ավազներ),
- ծանր բետոնի լցանյութ (ավազակոպճային խառնուրդ),
- ճանապարհաշինարարական նյութեր (բալաստային հումք):

Բազմանպատակային օգտագործման հումք խմբի՝ ոչ մետաղային օգտակար հանածոներն օգտագործվում են արդյունաբերության տարբեր ճյուղերում և գյուղատնտեսությունում: Խումբն ընդգրկում է մոտ երկու տասնյակ տարբեր ծագման երկրաբանական առաջացումներ՝ դունիտ և պերիդոտիտ, անդեզիտ, փոփոխված պորֆիրիտ և տուֆ, հրաբխային խարամ, պերլիտ, պեմգա, քվարցիտ, կրաքար և մերգել, դոլոմիտ, հրակայուն գիպսաքար և բենտոնիտային կավեր, դիատոմիտ, քարածուխ, տորֆ, քարաղ, բարիտ, միներալային ներկեր:

Ստորերկրյա ջրերը կարևոր դեր են խաղում տնտեսության մեջ, էկոլոգիայես առավել մաքուր օգտակար հանածո են և անմիջապես օգտագործվում են ջրամատակարարման համար և սննդի արդյունաբերությունում:

ՀՀ տարածքի բնապայմանները և նրա հիդրոերկրաբանական յուրահատկությունն այնպիսին են, որ

չնայած ջրահագեցվածության որոշակի անհավասարաչափությանը, գրեթե ամբողջ տարածքի ջրասպառումն իրականացվել է բնական աղբյուրների հաշվին: Վերջիններս հիմնականում ներկայացված են բարձրորակ ջրերով, հատկապես՝ միջին և բարձրլեռնային գոտիներում տարածված նեոգեն-չորրորդական հասակի հրաբխածին կոմպլեքսի ապարների (լավաներ և

նրանց հետ շերտադարաված խարամներ, հրաբեկորային նյութեր) հետ կապված աղբյուրները:

ՀՀ լեռնահանքային ձեռնարկություններին հանձնված հողերի ընդհանուր տարածությունը կազմում է 9700 հա, որից խախտված հողեր՝ 8275 հա և պոչամբարների տակ գտնվող հողեր՝ 1400 հա:

2.1.5 Մթնոլորտ

Մթնոլորտի պահպանության կառավարումը Հայաստանի Հանրապետությունում կարգավորվում է «Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով (1994թ.) և օրենքի կիրարկումն ապահովող ենթաօրենսդրական ակտերով:

2007-2010թթ. ընթացքում ընդունվել են կառավարության մի շարք որոշումներ, որոնք հստակեցրել և ավելի թափանցիկ են դարձրել մթնոլորտային օդի պահպանության կառավարումը: Մասնավորապես՝ կանոնակարգվել են աղտոտման անշարժ աղբյուրներ ունեցող կազմակերպությունների ու մթնոլորտային օդի պահպանության բնագավառում լիազոր պետական մարմնի հարաբերությունները՝ տնտեսվարող սուբյեկտներին պետական հաշվառման վերցնելու գործընթացում, մասնավորապես՝ սահմանվել է հաշվառման ենթակա լինելու ստորին շեմը: Հաստատվել է նաև կազմակերպությունների սահմանային թույլատրելի արտանետումների (ՄԹԱ) նորմատիվների նախագծերի քննության և արտանետումներ կատարելու թույլտվություն-

ներ տալու կարգը, որի համաձայն՝ ՄԹԱ նախագծերը տնտեսվարող սուբյեկտները կարող են ներկայացնել նախարարություն էլեկտրոնային տարբերակով՝ նախարարության էլեկտրոնային կայքում տեղադրմամբ: Այդ կարգի ներդրումը հնարավորություն կտա մի կողմից՝ պարզեցնել նախագծերի ներկայացման և արտանետումների թույլտվություններ ստանալու ընթացակարգը, պակասեցնել վարչարարությունը և նվազեցնել կոռուպցիոն ռիսկերը, մյուս կողմից՝ թափանցիկ դարձնել ինչպես տնտեսվարող սուբյեկտների բնապահպանական գործունեությունը, այնպես էլ պետական վերահսկողությունը այդ գործունեության նկատմամբ: Այս նպատակով մշակվել և ներդրվել է «e-Մթնոլորտ» ինտերնետային կայքը, որի շնորհիվ 2008-ից գործում է մթնոլորտի պահպանության, մասնավորապես՝ արտանետումների նորմատիվներ էլեկտրոնային համակարգը: 2009-2010թթ. ընթացքում նախարարություն է ներկայացվել 383 ՄԹԱ նախագիծ, որից 162-ը էլեկտրոնային տարբերակով:

ՀՀ կառավարության որոշմամբ՝ ընդունվել է մթնոլորտի գերնորմատիվային աղտոտվածության, կլիմայի փոփոխության և օզոնային շերտի վիճակի հետ կապված վտանգավոր հիդրոօդերևութաբանական երևույթների կանխատեսման, ազդարարման և արձագանքման կարգը:

Սահմանվել են բնական գազով աշխատող ջերմային էլեկտրակայաններից մթնոլորտ վնասակար նյութերի արտանետումների հաշվարկի մեթոդները:

Ներկայումս արտանետումների պետական հաշվառման և նորմավորման ոլորտում ընդգրկված են 1301 կազմակերպություն՝ մթնոլորտ արտանետման ավելի քան 3850 աղբյուրով: Դրանք ընդգրկում են հանրապետությունում անշարժ աղբյուրներից կատարվող արտանետումների շուրջ 96 %-ը, և դրանց նկատմամբ իրականացվում է պետական վերահսկողություն:

ՄԱԿ-ի ԵՏՀ-ի «Մեծ հեռավորությունների վրա օդի անդրասահմանային աղտոտման մասին» կոնվենցիայի

շրջանակներում պարբերաբար տեղեկատվություն է ներկայացվում կոնվենցիայի քարտուղարություն՝ կոնվենցիայով կարգավորվող վնասակար նյութերի արտանետումների մասին: Այս կոնվենցիայի շրջանակներում Հայաստանում գործում է Եվրոպայում մեծ հեռավորությունների վրա օդի աղտոտիչների տարածման դիտարկման և գնահատման համատեղ ծրագրի (EMEP) առաջին մակարդակի կայանը (Համբերդ), որը ստեղծվել է Նորվեգիայի կառավարության օժանդակությամբ: Կայանում կատարված չափումների արդյունքները ներկայացվում են Կոնվենցիայի Կոորդինացիոն քիմիական կենտրոնին (Նորվեգիա, Օսլո): Ներկայացված 68 կայանի արդյունքներում Հայաստանի կայանը ճանաչվել է լավագույն 6-ից մեկը:

2008 թվականի մայիսի 14-16-ը Երևանում անցկացվել է միջազգային սեմինար՝ նվիրված կոնվենցիայի «Ծանր մետաղների մասին» արձանագրության վավերացման հնարավոր աջակցության հարցերին:

2.2 Վտանգավոր թափոնների ու քիմիական նյութերի կառավարում

Բնապահպանության ոլորտում Հայաստանի Հանրապետության պետական քաղաքականության առանցքային ուղղվածությունը քիմիական նյութերի և թափոնների անվտանգ կառավարման ապահովումն է՝ մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի վրա դրանց վնասակար ազդեցությունը կանխարգելելու նպատակով:

Անհրաժեշտ է փաստել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում

շարունակվում է քիմիական նյութերի և թափոնների կառավարման հարցերի օրենսդրաիրավական հենքի ակտիվ ձևավորումը, սահմանվել են հիմնական ուղղություններն ու ռազմավարական մոտեցումները, ի հայտ են բերվել տվյալ ոլորտում ազգային գերակայությունները:

Առաջնահերթ կատարման ենթակա նշված ուղղությունները բացահայտվել են ՀՀ բնապահպանության

նախարարության կողմից՝ քիմիական նյութերի և թափոնների կառավարման համալիր, համապարփակ մոտեցման ձևավորմանն ուղղված մի շարք ծրագրերի իրականացման արդյունքում: Ստացված արդյունքների հիման վրա որոշվել են «թեժ կետերը, քիմիական նյութերին և թափոններին վերաբերող ինստիտուցիոնալ, օրենսդրական, կադրային, տեխնիկական և այլ հարցերի թույլ կողմերն ու առկա բացթողումները, որոնք հետագայում պետք է լրացվեն և լրամշակվեն:

Թափոնների կառավարման հարցերի կարգավորման նպատակով ստեղծվել է նորմատիվաօրենսդրական հենք, ներառյալ՝ «Թափոնների մասին» ՀՀ օրենքը և նրանից բխող մի շարք ենթաօրենսդրական ակտեր (ՀՀ կառավարության որոշումներ, գերատեսչական հրամաններ): Այդ իրավական ակտերի պահանջների կատարման և թափոնների էկոլոգիապես անվտանգ կառավարումն ապահովելու նպատակով Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվում են.

- թափոնների պետական հաշվառում,
- վտանգավոր թափոնների անձնագրավորում,
- թափոնների գոյացման, վերամշակման ու օգտահանման օբյեկտների և թափոնների հեռացման վայրերի գրանցում՝ դրանց ռեեստրների ստեղծման և վարման նպատակով,
- իրավաբանական անձանց և անհատ ձեռնարկատերերի կողմից մշակված թափոնների գոյացման նորմատիվների և դրանց տեղադրման սահմանաքանակների նախագծերի հաստատման գործընթաց,

- թափոնների պետական կադաստրի ստեղծման աշխատանքներ:

Միևնույն ժամանակ Հայաստանի Հանրապետության համար շարունակում են արդիական մնալ վտանգավոր թափոնների, այդ թվում՝ ժամկետանց և օգտագործման համար ոչ պիտանի թունաքիմիկատների էկոլոգիապես անվտանգ գործածության հիմնախնդիրները, քանի որ դեռևս լուծված չեն այդ թափոնների էկոլոգիապես անվտանգ եղանակով հեռացման, վնասագերծման և ոչնչացման հարցերը:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում առկա և գոյացող ոչ պիտանի պետիցիդների գործածության (հավաքման, պահման, փոխադրման և վնասագերծման) դեպքում դրանց հաշվառմանը, գույքագրմանը, նույնականացմանը, վերափաթեթավորմանը և պիտակավորմանն անհրաժեշտ պայմաններն ամրագրելու նպատակով հաստատվել են «Ոչ պիտանի պետիցիդների գործածության կանոնները»:

Հանրապետությունում բացակայում են թափոնների վերամշակման ձեռնարկությունները, ինչպես նաև՝ դրանց վնասագերծման և թաղման մասնագիտացված պոլիգոնները: Մեր հանրապետության համար հույժ կարևոր հիմնախնդիր է նաև մեծ քանակությամբ առկա կայուն օրգանական աղտոտիչներ պարունակող թափոնների, այդ թվում՝ պոլիքլորացված բիֆենիլներով աղտոտված յուղերի և սարքավորումների էկոլոգիապես անվտանգ հեռացման հիմնախնդիրը:

Քիմիական նյութերի և թափոնների արդյունավետ կառավարման համար անհրաժեշտ իրավական հենքը կատարելագործելու, ինչպես նաև՝

ուրտում առկա հիմնախնդիրներին լուծում տալու համար վերջին տարիների ընթացքում վերանայվել և նորացվել է «Քիմիական նյութերի և թափոնների կառավարման ազգային ակնարկը (պրոֆիլ)», որում կատարվել է քիմիական նյութերի և թափոնների կառավարման ոլորտին վերաբերող օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ մեխանիզմների, ինչպես նաև՝ այդ հարցերին առնչվող տարբեր պետական կառույցների գործառնությունների վերլուծություն, որոշվել են ոլորտի գերակա հիմնախնդիրները ու դրանց վերացմանն ուղղված հետագա աշխատանքների ուղղվածությունը:

Ներկայումս շինարարական նյութերի արտադրության աճը և շինարարության ծավալների մեծացումը Հայաստանի Հանրապետության համար նոր հիմնախնդիրներ է առաջացրել՝ կապված շինարարության և շինությունների քանդման թափոնների գոյացման ծավալների հետ: Այս հիմնախնդիրն լուծում տալու նպատակով մշակվել և ՀՀ կառավարության հավանությանն է արժանացել «Շինարարության և քանդման թափոնների անվտանգ գործածության պայմանները», որը նպատակ է շինարարական թափոնների՝ որպես արժեքավոր երկրորդային հումքի օգտագործմանը, դրանց քանակների նվազեցմանը, ինչպես նաև մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի վրա դրանց հնարավոր վնասակար ազդեցության նվազեցմանը:

Թափոնների համալիր կառավարման և դրանց գոյացման հետ կապված հսկողության իրականացման համար ուղեցույց են դառնում «Արտադրության և սպառման թափոնների հիմնական տեսակների

գոյացման տեսակարար ցուցանիշները» և «Տարբեր տեխնոլոգիական գործընթացներում առաջացող թափոնների ցանկը»:

Ներկայիս քիմիական նյութերի արտադրության անընդհատ աճի և մարդու առողջության ու շրջակա միջավայրի վրա դրանց հնարավոր բացասական ազդեցության առկայության պայմաններում առաջ է եկել քիմիական նյութերի գործածության արդյունավետ կառավարման ապահովման հիմնահարցի լուծման անհրաժեշտությունը: Այս նպատակով մշակվել է «Մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի վրա քիմիական նյութերի ներգործության ռիսկի նվազեցման ազգային ռազմավարությունը», որը ներառում է մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի վրա քիմիական նյութերի ներգործության ռիսկի նվազեցմանն ուղղված միջոցառումներն ու դրանց իրականացման ուղիները:

Պոչամբարների կառավարմանն ու ռիսկի գնահատման, վնասակար նյութերի ազդեցության կանխարգելմանն ու հսկողության, պոչամբարների անվտանգ կառուցմանն ու վթարների կանխարգելման հարցերի կարևորությունից ելնելով՝ «Արդյունաբերական վթարների անդրսահմանային ներգործության մասին» կոնվենցիայի շրջանակներում 2007թ. նոյեմբերի 12-14-ը Երևանում կազմակերպվել և անցկացվել է պոչամբարների նախագծման, կառուցման և շահագործման լավագույն փորձի փոխանակմանը և անվտանգության պահանջների քննարկմանը նվիրված միջազգային խորհրդակցություն, որին մասնակցել են ՄԱԿ-ի ԵՏՀ-ի 17 երկրի ներկայացուցիչ:

Խորհրդակցության ընթացքում քննարկվել է նաև Կոնվենցիայի քարտուղարության կողմից մշակված, պոչամբարների անվտանգ կառավարման գործընթացում որպես ուղեցույց առաջարկվող «Պոչամբարների կառավարման ձեռնարկը»:

«Միջազգային առևտրում առանձին վտանգավոր քիմիական նյութերի և պետիցիդների վերաբերյալ նախնական հիմնավորված համաձայնության ընթացակարգի մասին» կոնվենցիայով Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած պարտավորությունները կատարելու նպատակով՝ Կոնվենցիայի քարտուղարության հետ համատեղ կազմակերպվել է.

- 2008թ. հունիսի 2-6-ը Երևանում Հայաստանի և Մոլդովայի համար անցկացվել է Ռոտերդամի կոնվենցիայի իրականացման գործողությունների ազգային ծրագրերի կամ ռազմավարությունների բաղադրիչների բացահայտմանը նվիրված ենթատարածաշրջանային խորհրդակցություն՝ հաշվի առնելով քիմիական նյութերի էկոլոգիապես հիմնավորված արդյունավետ օգտագործման կարևոր նշանակությունը երկրի կայուն զարգացման գործում և մարդու առողջության ու շրջակա միջավայրի պահպանության ապահովման համար,

- 2009թ. նոյեմբերի 23-27-ը Երևանում անցկացվել է Ռոտերդամի կոնվենցիայի ազգային նշանակված իրավասու անձանց համար և շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում բազմակողմանի համաձայնագրերի՝ Ստոկհոլմի և Բազելի կոնվենցիաների վերաբերյալ իրազեկության բարձրացմանը նվիրված տարածաշրջանային ուսուցողական սեմինար, որին մասնակցել են Հայաստանի, Բոսնիայի և Հերցեգովինայի, Հորվաթիայի, Վրաստանի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Մոնղոլիայի, Մոլդովայի և Ռուսաստանի Դաշնության ներկայացուցիչները:

«Կայուն օրգանական աղտոտիչների մասին» Ստոկհոլմի կոնվենցիայով Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած պարտավորությունները կատարելու նպատակով Ստոկհոլմի կոնվենցիայի քարտուղարության և ՄԱԿ-ի ՇՄԾ հետ համատեղ 2011թ. մայիսի 26-27-ը Երևանում կազմակերպվել է «Հայաստանում Ստոկհոլմի կոնվենցիայի իրականացման և 9 նոր, կայուն օրգանական աղտոտիչների (ԿՕԱ) վերաբերյալ իրազեկության բարձրացում» թեմայով ազգային սեմինար՝ միջազգային փորձագետների և շահագրգիռ կողմերի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ:

3. ԳԼՈՒԱԿ ԽՆԴԻՐՆԵՐՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

3.1 Կլիմայի փոփոխություն

Երկրի ռազմավարությունը, նպատակները և առկա մարտահրավերները ազգային մակարդակում

Կլիմայի փոփոխության հիմնախնդիրներին արձագանքելու Հայաստանի Հանրապետության դիրքորոշումը բխում է «Կլիմայի փոփոխության» կոնվենցիայի Հավելված I ցանկում չընդգրկված զարգացող երկրի կարգավիճակից: 2010թ. Հայաստանի Հանրապետությունը Կոնվենցիայի քարտուղարությանն է ներկայացրել Երկրորդ ազգային զեկույցը:

Ըստ այդ կարգավիճակի՝ Հայաստանի Հանրապետությունը կոնվենցիայով և Կիոտոյի արձանագրությամբ չունի ջերմոցային գազերի արտանետումների կրճատման քանակական պարտավորություններ: Միաժամանակ երկիրը, հավատարիմ մնալով Կոնվենցիայի նպատակին հասնելու միջազգային ջանքերին, պաշտոնապես հայտարարել է պատրաստակամություն՝ իր ավանդը բերելու կլիմայի փոփոխությանը դիմակայելու միջազգային գործընթացներին: Նկատի ունենալով, որ կլիմայի փոփոխության կոնվենցիայի միակ նպատակն է կայունացնել ջերմոցային գազերի կոնցենտրացիան մթնոլորտում որոշակի մակարդակում, ապա այդ նպատակին հասնելու համար միջոցառումները հանգում են ջերմոցային գազերի արտանետումների սահմանափակմանը: Երկրի դիրքորոշումը ջերմոցային գազերի արտանետումների կրճատման ասպարեզում ամփոփված է

«Կոպենհագենյան համաձայնագրին» ստացացվելու իր հայտարարագրում, որն ընդգրկում է հետևյալ ուղղությունները.

- էներգախնայողության և վերականգնվող էներգետիկայի ազգային ծրագրի (2007թ.) իրականացում,
- վերականգնվող էներգատեսուրսներով էներգիայի արտադրության ավելացում,
- ջերմաէլեկտրակայանների արդիականացում,
- էներգախնայողության բարձրացում տնտեսության բոլոր ոլորտներում,
- շենքերում և շինություններում էներգախնայողության բարձրացում,
- գազատրանսպորտային և գազամատակարարման համակարգերում մեթանի հոսակորուստների նվազեցում,
- տրանսպորտի ոլորտում էլեկտրատրանսպորտի զարգացում և բնական գազի մասնաբաժնի ավելացում ավտոտրանսպորտի շարժիչային վառելիքում,
- կոշտ կենցաղային թափոններից և կեղտաջրերից մեթանի արտանետումների նվազեցում,
- դեգրադացված անտառների վերականգնում, անտառապատում և անտառահատումների ծավալների կրճատում, հողերում ածխածնի պարունակության պահպանում և աճի ապահովում:

Լինելով Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամի ֆոնդերից օգտվելու իրավասու (eligible) երկիր՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ներկայումս իրականացնում է ԳԷՀ-ի նախագծեր հետևյալ ոլորտներում.

- ջերմամատակարարման մեջ, այդ թվում՝ բնակելի շենքերում և հանրային շենքերում էներգաարդյունավետության բարձրացման,
- գեոթերմալ էներգիայի օգտագործման,
- վերականգնող էներգետիկայի զարգացման:

Հիմք ընդունելով Կանկունում «Կլիմայի փոփոխության» Կոնվենցիայի կողմ երկրների 16-րդ համաժողովում ձեռք բերված բազմակողմանի միջազգային համաձայնությունները, ինչպես նաև՝ երկրի վերը նշված դիրքորոշումը, Հայաստանի Հանրապետությունը նախատեսում է մշակել կլիմայի փոփոխության մեղմման ազգային գործողությունների ծրագիր (Nationally Appropriate Mitigation Actions-NAMA) և իրականացնել այն:

Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով երկրի կարգավիճակը՝ ըստ կոնվենցիայի, ինչպես նաև այն, որ Հայաստանը՝ որպես դեպի ծով ելք չունեցող լեռնային երկիր, առավել խոցելի է կանխատեսվող կլիմայի փոփոխության նկատմամբ, Հայաստանի Հանրապետության համար նախապատվություն է կլիմայի փոփոխության հետևանքներին հարմարվելը (ադապտացիան): Այս ասպարեզում Հայաստանի Հանրապետությունը որդեգրել է էկոհամա-

կարգային մոտեցումը, որը շահեկան է ընդհանուր բնապահպանական տեսակետից և համահունչ է (սիներգիկ է) «Կենսաբազմազանության մասին» ու «Անապատացման դեմ պայքարի» համամոլորակային կոնվենցիաների դրույթներին:

ԳԷՀ-ի ֆինանսավորմամբ՝ ներկայումս իրականացվում է «Հայաստանի լեռնանտառային էկոհամակարգերի հարմարվողականության բարձրացման» ծրագիրը:

Ադապտացիայի բնագավառում Հայաստանի Հանրապետությունում նախատեսվում է մշակել և իրականացնել հարմարվողականությանը նպատակաուղղված Ազգային գործողությունների ծրագիրը (National Adaptation Programme of Actions-NAPA):

Նշված ռազմավարությունը կյանքի կոչելու համար՝ որպես անհրաժեշտ նախադրյալներ ու նախապայմաններ, պետք է նշել կարողությունների ամրապնդման անհրաժեշտությունը հետևյալ ուղղություններով.

– «Էկոհամակարգային ծառայությունների» սկզբունքի կիրառմամբ՝ կայուն ֆինանսական մեխանիզմի ձևավորում,

– քաղաքացիական հասարակության, մասնավոր հատվածի, համայնքների ու գիտական համայնքի ներգրավում և միմյանց միջև համագործակցության մթնոլորտի ձևավորում,

– տեխնոլոգիաների մշակման, ներդրման ու փոխանցման գործուն մեխանիզմի հիմնում:

3.2 Օգոնային շերտի պահպանության

Հայաստանը վավերացրել է «Օգոնային շերտի պահպանության մասին» Վիեննայի կոնվենցիան և «Օգոնային շերտը քայքայող նյութերի մասին» Մոնրեալի արձանագրությունը, արձանագրության բոլոր ուղղումները և պատշաճ ձևով կատարում է ստանձնած պարտավորությունները:

2007-ից երկրում գործում է օգոնային շերտը քայքայող նյութերին վերաբերող օրենսդրությունը, որը հնարավորություն է տալիս կատարել պայմանագրերով նշված հիմնական պարտավորությունը, աստիճանաբար կրճատել օգոնային շերտը քայքայող նյութերի գործածումը Հայաստանում:

Ներկայումս մշակվել և հաստատվել է օգոնային շերտը քայքայող «երկրորդ սերնդի» նյութերի փոխարինման ռազմավարությունը: Ծրագրով նախատեսված է նոր՝ օգոնաանվտանգ տեխնոլոգիա ներդնել «ՄԱԳԱ» ստոնարանային գործարանում, ինչպես նաև՝ համապատասխան փոփոխություններ իրականացնել օրենսդրական դաշտում և ուսուցում անցկացնել ստոնարանային վարպետների հետ՝ օգոնային շերտը քայքայող «երկրորդ սերնդի» նյութերի հետ համապատասխան ձևով աշխատելու համար: Այս ամենը թույլ կտա լիովին կատարել արձանագրությամբ սահմանված պարտավորությունները նաև ապագայում:

Շարունակվում են «Օգոնային շերտը քայքայող նյութերի փոխարինում» ծրագրի իրականացման աշխատանքները: Մասնավորապես՝ կազմակերպվում և անցկացվում են մաքսային ծառայողների և ստոնարանային վարպետների ուսուցում (2007-

2008թթ. ընթացքում ուսուցանվել են 78 ծառայող և շուրջ 450 ստոնարանային տեխնիկայի մասնագետ), գյուղատնտեսության բնագավառում՝ համապատասխան փոխարինող նյութերի վերաբերյալ տեղեկատվության տրամադրում: Ավագ դպրոցներում օգոնային շերտի պահպանման և ուլտրամանուշակագույն ճառագայթման թեմաները դասավանդելու համար մշակվել են համապատասխան մեթոդներ (մոդուլներ), որոնք հետագայում կիրատարակվեն և կտրամադրվեն դպրոցներին: Համապատասխան առարկաներ դասավանդող ուսուցիչները կանցնեն ուսուցում: Ծրագրի շրջանակներում 35 ձեռնարկության տրամադրվել է դրամական խրախուսանք՝ օգոնաանվտանգ տեխնոլոգիաների անցնելու համար:

Կազմակերպվել և 2009թ. մայիսին Երևանում անցկացվել է «Օգոնային շերտը քայքայող նյութերի մասին» Մոնրեալի արձանագրության շրջանակներում գործող Արևելյան Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի 5-րդ հողվածի երկրների ռեգիոնալ ցանցի միջազգային սեմինարը:

Մեծ ուշադրություն է դարձվում իրազեկման աշխատանքներին: Պարբերաբար նորացվում է Օգոնի ազգային կենտրոնի կայքը: Թարգմանվում են հայերեն և հրատարակվում են խնդրի վերաբերյալ ՄԱԿ-ի շրջակա միջավայրի կողմից մշակված գրականություն, ֆիլմեր, խաղեր և այլ նյութեր, որոնք այնուհետև տրամադրվում են պարբերաբար անցկացվող իրազեկման սեմինարների մասնակիցներին:

Ամեն տարի սեպտեմբերի 16-ին նշվում է Օգոնային շերտի պահպանության միջազգային օրը և անցկացվում

են այդ թեմային նվիրված միջոցառումներ:

*Նախարարական դաս. Օգոնային շերտի պահպանության միջազգային օրը
Ջերմուկի դպրոցականների հետ*

3.3 Պայքար անապատացման դեմ

Ոլորտի զարգացման ծրագրերը

Միջազգային հանրությունը վաղուց ընդունել է այն փաստը, որ անապատացումը հանդիսանում է գլոբալ հիմնախնդիր ամբողջ աշխարհում և պարունակում է ինչպես էկոլոգիական, այնպես էլ տնտեսական և սոցիալական բնույթի հիմնահարցեր:

Հայաստանը, պայմանավորված բնակլիմայական պայմաններով և դրան գումարած տնտեսության անցումային փուլում գտնվելու անապատաց-

ման տեսանկյունը, համարվում է առանձնապես խոցելի երկիր: Այդ մասին է վկայում նաև այն փաստը, որ Անդրկովկասը հիշատակված է Կոնվենցիայում՝ որպես անապատացման երևույթներով վնասված տարածք: Այն բնորոշվում է հողային ռեսուրսների դեգրադացմամբ, կենսաբազմազանության ու կենսապաշարների աղքատացմամբ և որպես հետևանք՝ բնակչության սոցիալական վիճակի վատթարացմամբ: Հանրապետության համար անապատացման դեմ պայքարը

դարձել է ռազմավարական նշանակության հիմնախնդիր, որի մեղմացումը և կանխարգելումը երկրի կայուն զարգացման երաշխիքներից մեկն է:

Այն ընդգրկված է Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության, աղքատության հաղթահարման ռազմավարական և ՀՀ կառավարության գործունեության ծրագրերում: 2006թ. ՀՀ բնապահպանության նախարարության կողմից մշակվել է «ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի» կոնվենցիայի իրականացումը Հայաստանում» Երրորդ ազգային զեկույցը և ներկայացվել է կոնվենցիայի քարտուղարություն: Ազգային զեկույցը տպագրվել է հայերեն և ռուսերեն լեզուներով:

Հաշվետու ժամանակահատվածում պետական բյուջեի, միջազգային դոնոր կազմակերպությունների և դոնոր երկրների կողմից տրամադրված միջոցների հաշվին հանրապետությունում իրականացվել և իրականացվում են մի շարք ծրագրեր՝ ուղղված անապատացման երևույթների հարցերին: Նշված ծրագրերն ուղղված են մոնիտորինգի (շրջակա միջավայրի, անտառների, բնության հատուկ պահպանվող տարածքների, գյուղատնտեսական նշանակության հողերի և այլն), իրիզացիոն համակարգերի և կոլեկտորադրենաժային համակարգի վերականգնման ու զարգացման, բնության հատուկ պահպանվող տարածքների ստեղծման, սահմանների ճշգրտման և քարտեզագրման աշխատանքների, անտառների վերականգնման, չքավորության նվազեցման, բնական ռեսուրսների կայուն օգտագործման, արտավայրերի վերականգնման, ջրածածկման և հեղեղումների կանխարգելման, գյուղատնտեսական նշա-

նակության հողերի բարելավման, հողային ռեսուրսների կայուն կառավարման, բնակչության իրազեկության բարձրացման և այլ հարցերին:

2005-2007թթ. ՀՀ պետական բյուջեի նախատեսվող ծախսերը նպատակաուղղվել են գերակա նշանակություն ունեցող հողերի մելիորատիվ վիճակի բարելավում, բնական կերհանդակների բարելավում և ջրարբիացում ներդրումային ծրագրերին:

2006-2010թթ. ընթացքում հանրապետությունում իրականացվել է «Բնական պաշարների կառավարման և չքավորության նվազեցման» ծրագիրը, որի շրջանակներում 2006-2009թթ. ընթացքում իրականացվել են նաև անապատացման դեմ պայքարի երևույթների մեղմացմանն ուղղված միջոցառումներ:

«Հազարամյակի մարտահրավերներ» ծրագրի շրջանակներում իրականացվել են ռոռզելի տարածքների ընդլայնման, ինչպես նաև՝ դրենաժային համակարգերի վերականգնման աշխատանքներ: Ռոռզելի հողատարածքները՝ 2007թ. համեմատ, ավելացել են շուրջ 1300 հա: Իրականացվել են բնական կերհանդակների բարելավման և ջրարբիացման աշխատանքներ, որի շրջանակներում վերականգնվել են շուրջ 12 կմ ջրարբիացման համակարգեր, ինչի շնորհիվ օգտագործելի են դարձել ավելի քան 18 000 հա հեռագնա բնական արոտներ:

«Իրիզացիոն համակարգի վերականգնում» ծրագրի շրջանակներում վերականգնվել է 260 կմ ջրագիծ և մի շարք պոնպակայաններ, ջրավազաններ, վերականգնվել և կառուցվել են 238 խորքային հոր, մաքրվել և անցկացվել է գործող 310 կմ դրենաժային ցանց:

ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի» կոնվենցիայի քարտուղարության հետ շարունակվում են բանակցություններ՝ Հայաստանի «Զիկատար» անտառային ուսումնական կենտրոնը օգտագործել Եվրոպայի Կենտրոնական և Արևելյան երկրների համար որպես «Անապատացման դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիայի ուսումնական տարածաշրջանային կենտրոն:

2010թ. ընթացքի մեջ է «Հողային ռեսուրսների կայուն կառավարում՝ ի նպաստ Հարավային Կովկասի տարածաշրջանում հողերի դեգրադացիայի նվազեցում և աղքատության դեմ պայ-

քարի» ծրագիրը, որտեղ ներառված են նաև անապատացման երևույթների կանխարգելմանն ուղղված մի շարք հարցեր:

ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի» 10-ամյա ռազմավարության ծրագրով նախատեսվում է նախկինում մշակված գործողությունների ազգային ծրագրերը վերանայել և համապատասխանեցնել 10-ամյա ռազմավարության պահանջներին: Այդ առումով նախատեսվում է Հայաստանում անապատացման դեմ պայքարի գործողությունների ազգային ծրագիրը վերանայել և մինչև 2013թ. ներկայացնել ՀՀ կառավարության հաստատմանը:

4. ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԵՐԱԿԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

4.1 Սևանա լճի հիմնախնդիրը

Հանրապետության համար ջրային էկոհամակարգերի շարքում հատկապես կարևորվում է Սևանա լիճը՝ իր ջրհավաք ավազանով, նրա պահպանությունը, կայուն օգտագործումն ու կառավարումը:

Սևանա լիճը Հարավային Կովկասի ամենախոշոր բարձրադիր քաղցրահամ լիճն է: Մինչև լճի մակարդակի իջեցումը (1933թ.) լիճը գտնվում էր ծովի մակարդակից 1915.57 մ բարձրության վրա, ծավալը կազմում էր 58.5 կմ³, հայելու մակերեսը՝ 1416 կմ²: Սևանա լիճ են թափվում 28 գետ և գետակ: Գետերի ավազանների մակերեսների գումարը կազմում է 2780 կմ (լճի ողջ ջրհավաք ավազանի մակերեսի 76.2 %-ը), լճից դուրս է գալիս մեկ գետ՝ Հրազդանը:

Սևանա լիճը ՀՀ առավել վտանգված էկոհամակարգերից է, որն աչքի է ընկնում ինքնատիպ ձկնաշխարհով: Մոտ անցյալում այստեղ հանդիպում էին 3 էդեմիկ ձկնատեսակ՝ Սևանի իշխանը՝ իր 4 ենթատեսակով, կողակը և բեղյուն: Հայաստանի տնտեսության և էներգետիկայի զարգացման նպատակներով լճի մեծաքանակ ջրբացթողումների, ջրային ռեսուրսների անարդյունավետ օգտագործման արդյունքում Սևանա լճի մակարդակի իջեցման (մոտ 20.2 մ), արդյունագործական ձկնատեսակների գերօգտագործման, ինչպես նաև՝ լճի ջրհավաք ավազանում տնտեսության տարբեր ճյուղերի ինտենսիվացման արդյունքում լիճ թափվող կենսածին տարրերով, ծանր մետաղներով և թունաքիմիկատներով

հարուստ հոսքային ջրերի քանակի ավելացման հետևանքով՝ Սևանա լճում տեղի ունեցան մեծամասշտաբ փոփոխություններ, որոնք հանգեցրին լճային էկոհամակարգի և դրա կենսաբազմազանության խորը վերակառուցմանը, մանրէների, անողնաշար կենդանիների, ձկների տարբեր տեսակների կամ դրանց համակեցությունների խորը փոխկապակցված դրակական և քանակական փոփոխությունների: Լճի մակարդակի իջեցման պատճառով ամբողջությամբ խախտվել է լճային էկոհամակարգի հավասարակշռությունը, ձվադրավայրերի չորացման հետևանքով անհետացել են էնդեմիկ ձկնատեսակների լճային բիոտիպերը՝ Սևանի իշխանի երկու ենթատեսակը: Ներկայումս Սևանա լճի ծավալը կազմում է 33.2 կմ³, մակերեսը՝ 1238 կմ²: Լճի առավելագույն խորությունը 79.4 մ է (Փոքր Սևան), միջին խորությունը՝ 26.2 մ, ակի շրջագիծը՝ մոտ 230 կմ:

Հաշվի առնելով Սևանա լճի կարևորությունը երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման տեսանկյունից՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից իրականացվել և իրականացվում են Սևանա լճի և ջրհավաք ավազանի էկոհամակարգերի պահպանության, լճի էկոլոգիական հավասարակշռության վերականգնման և կենսաբազմազանության բնականոն ներդաշնակ զարգացմանն ու բնական պաշարների կայուն օգտագործմանն ուղղված մի շարք միջոցառումներ: 2003-2010թթ. ընթացքում մի

շարք կիրառված միջոցառումների արդյունքում լճի մակարդակը բարձրացել է 247 սմ, ինչը նախադրյալներ է ստեղծում ջրաէկոհամակարգի և կենսաբազմազանության վերականգնման համար: 2011թ. դրությամբ՝ Սևանա լճի բացարձակ նիշը կազմում է 1900.28 մ: Սևանա լճի մակարդակը բարձրացնելու նպատակով նորմավորվում է նաև ռոռզման և էներգետիկ նպատակներով Հրազդան ռոռզման ջրատարով բաց թողնվող ռոռզման ջրի տարեկան քանակությունները (միայն ռոռզման սեզոնին՝ մոտ 80-150 մլն մ³):

Հայաստանի Հանրապետության Համաշխարհային բանկի Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամի «Բնական պաշարների կառավարման և չքավորության նվազեցման ծրագրի» շրջանակներում մշակվել և կառավարության կողմից հաստատվել է «Սևան» ազգային պարկի 2007-2011 թթ. կառավարման պլանը:

Ջրային էկոհամակարգի համար անչափ կարևոր է ջրային կենսաբազմազանության պահպանման, օգտագործման և վերականգնման հարցը: Այս տեսանկյունից հատկապես կարևորվում է Սևանա լճի էնդեմիկ ձկնային (Սևանի իշխանը, բեղյուն և կողակը) բազմազանության պահպանման և վերականգնման խնդիրը:

Սևանա լճի էնդեմիկ ձկնատեսակների վերարտադրությունը բնական պայմաններում վտանգված է դրանց ձվադրավայրերը կորցնելու, ջրի օգտագործման սխալ քաղաքականության, ջրի որակի վատթարացման կամ ուղղակի ֆիզիկական ռիսկային պատճառով: Այս առումով հատկապես կարևորվել է Սևանա լճի ձկան պաշարների համալրումն արհեստական բուծման միջոցով՝ բնական պայման-

ներում ձկների գոյատևելը երաշխավորելու համար:

2007-2011թթ. պետական պատվերի շրջանակներում իրականացվել է Սևանա լճի ձկնային պաշարների համալրում, որի արդյունքում 2007 թվականին լիճ են բաց թողնվել Սևանի կողակի, ամառային իշխանի, գեղարքունի ձկնատեսակների ընդհանուր թվով 2 440 680 թրթուր և մանրածուկ, 2008 թվականին՝ ամառային իշխանի և գեղարքունի ձկնատեսակների 244 680 մանրածուկ, 2009 թվականին՝ ամառային իշխանի և գեղարքունի ձկնատեսակների 287 000 մանրածուկ, իսկ 2010 թվականին՝ ամառային իշխանի 192 000 մանրածուկ:

Մեծ ընդմիջումից հետո 2010թ. արձանագրվել է լճում այդ էնդեմիկ տեսակների վիճակի որոշակի բարելավում:

Սևանա լճի արդյունագործական ձկնատեսակների պահպանությունը և կայուն օգտագործումն ապահովելու համար ՀՀ ԳԱԱ կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոնի կողմից «Սևանա լճում ձկան և խեցգետնի հաշվառման աշխատանքներ» ծրագրի շրջանակներում ամեն տարի իրականացվում են ձկնաբանական ուսումնասիրություններ, որոնց հիման վրա որոշվում են օգտագործման ենթակա ձկնատեսակների ծավալները: Օրինակ՝ 2010թ. թույլատրելի որսաչափ է հաստատվել խեցգետնի 210 տ և կարաս ձկնատեսակի 80 տ չափաքանակը: Համաձայն ՀՀ կառավարության 2010թ. հաստատված «Սևանի արդյունագործական և էնդեմիկ ձկնատեսակների վերականգնման համալիր ծրագրի»՝ իրականացվում է Սևանա լճում ձկների և խեցգետնի արդյունագործական պաշար-

ների որոշում, Սևանա լճում և ջրհավաք ավազանի գետերում էնդեմիկ ձկնատեսակների կենսաբանական հատկանիշների ուսումնասիրություն, բնական ձվադրավայրերի վիճակի հետազոտում:

Սևանա լճի ավազանի համայնքների զգալի մասում լուծվել է ռոտզման և ընտանի կենդանիներին ջրի մատակարարման խնդիրները, սակայն դրանք դեռևս գոյություն ունեն բազմաթիվ համայնքներում: Ընտանի կենդանիների ջրումը բնապահպանական լուրջ խնդիրներ է առաջացնում նաև լճի ափամերձ երկայնքով: Բացի այդ, ռոտզման նպատակով հիմնականում օգտագործվում են Սևանա լիճ թափվող գետերի ջրերը: Անկանոն և չվերահսկվող ռոտզման հետևանքով գետերի մեծ մասն ամառային ամիսներին ցամաքում են, որով զգալի վնաս է հասցվում մայիս-հուլիս ամիսներին Սևանի կողակի, ամառային իշխանի և բեղլուի ձվադրմանը:

Լճի և ջրհավաք ավազանի էկոհամակարգերի պահպանության, վերականգնման և կայուն օգտագործման նպատակով՝ 2010թ. հաստատվել է «Հայաստանի Հանրապետության Նախագահին առընթեր Սևանա լճի հիմնահարցերի հանձնաժողովի 2009 թվականի աշխատանքային ծրագրին համապատասխան մշակված և Հայաստանի Հանրապետության Նախագահին առընթեր Սևանա լճի հիմնահարցերի հանձնաժողովի գրություններով ներկայացված միջոցառումների ժամանակացույցը հաստա-

տելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշումը, որով նախատեսվել են 43 միջոցառում, այդ թվում՝ վերոնշյալ ոլորտը կանոնակարգող մի շարք իրավական ակտերի մշակում, ինչպես նաև՝ Սևանի ավազանի խոշոր բնակավայրերի ջրամատակարարման, կոյուղացման և կեղտաջրերի մաքրման համալիր ծրագրերի իրականացում և այլն:

2007-2010 թվականների ընթացքում ՀՀ կառավարության կողմից, հաշվի առնելով Սևանա լճի ջրի մակարդակի բարձրացման հետևանքով ափամերձ անտառտնկարկների ջրի տակ հայտնվելու բացասական ազդեցությունը, լճի ջրի որակի և մաքրության վրա ՄԺԾ-ների շրջանակներում ֆինանսավորվել և իրականացվել են ջրածածկ անտառտնկարկների մաքրման աշխատանքներ՝ 2007 թվականին՝ 95 հա, 2008 թվականին՝ 95 հա, 2009 թվականին՝ 600 հա և 2010 թվականին՝ 91 հա:

Մշակման փուլում է նաև «Սևանա լճի շրջակայքում նոր անտառաշերտի հիմնման ծրագիրը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը: Ծրագրով նախատեսում է «Սևան» ազգային պարկի և հարակից համայնքների տարածքներում անտառապատման առումով հեռանկարային տարածքների ընտրության, քարտեզագրման, անհրաժեշտ տնկանյութի տեսականու և քանակների, ինչպես նաև՝ ֆինանսական, մարդկային և տեխնիկական ռեսուրսների որոշման աշխատանքներ:

4.2 Անտառների պահպանություն

Հայաստանի Հանրապետության անտառային հողերը կազմում են 459.9 հազ. հա, որից 334.1 հազ. հա անտառածածկ տարածքներ են (հանրապետության տարածքի 11.2%-ը), այդ թվում՝ 283.6 հազ. հեկտարը բնական անտառներն են, իսկ 50.5 հազ. հեկտարը՝ արհեստական:

Հայաստանի անտառներն, ըստ նշանակության, դասակարգվում են՝ պաշտպանական նշանակության, հատուկ նշանակության և արտադրական նշանակության անտառների:

Հանրապետության տարածքում անտառները տեղաբաշխված են անհամաչափ՝ գերակշռող մասը՝ ավելի քան 62 %-ը, տարածված է հյուսիսարևելքում, 36 %-ը՝ հարավ-արևելքում,

իսկ ընդարձակ կենտրոնական մասում, այդ թվում՝ Սևանի ավազանում, Շիրակի սարահարթում, անտառներն զբաղեցնում են տարածքի մոտ 2 %-ը:

ՀՀ կառավարության 2004թ. հունվարի 15-ի N 7-Ն որոշման համաձայն՝ անտառների պահպանության, պաշտպանության, վերարտադրության և օգտագործման բնագավառի պետական կառավարման իրավասությունները վերապահվել են ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությանը, իսկ անտառների պահպանության, պաշտպանության, վերարտադրության և օգտագործման նկատմամբ պետական վերահսկողության իրավասությունները՝ ՀՀ բնապահպանության նախարարությանը:

ՀՀ բնապահպանության նախարար Ա. Հարությունյանը ծառայրնկման դաս է անցկացնում Տավուշի մարզի դպրոցականների հետ

ՀՀ բնապահպանության նախարարությանն է վերապահված բնության հատուկ պահպանվող տարածքների, ներառյալ՝ բնության հատուկ պահպանվող տարածքներում (մոտ 192 հազ. հա) ընդգրկված անտառային հողերի (մոտ 72 հազ. հա) կառավարումը:

Հայաստանում անտառների անկանոն շահագործման, էներգետիկ ճգնաժամի, գերհատումների, չկանոնակարգված արածեցման, խտտհնձի և այլ պատճառներով անտառներում տեղի են ունեցել խորը կառուցվածքային փոփոխություններ. ծառուտները կորցրել են իրենց բնական վերականգնման ունակությունը, իջել է արտադրողականությունը, խախտվել է անտառի հիդրոլոգիական ռեժիմը:

Զանգվածային հատումների հետևանքով տեղի է ունենում անցանկալի տեսակափոխություն. բարձրարժեք հաճարենու և կաղնու ծառուտները փոխարինվում են բոխուտներով և դաժուտներով: Հատումների պատճառով նվազել են անտառների պաշտպանական կարողությունները, ակտիվացել էրոզիան և այլ բացասական պրոցեսները, խախտվել շրջակա միջավայրի էկոլոգիական հավասարակշռությունը:

Ներկայումս քայքայված, կազմալուծված տարածքներում իրականացվում են անտառվերականգնման աշխատանքներ: Մասնավորապես՝ ներկայումս Սևանա լճի շրջակայքում իրականացվում են նոր անտառաշերտի հիմնման աշխատանքներ, որոնք կավարտվեն 2011թ. սեպտեմբերին:

2007-ից Հայաստանում գործում է «Զիկատար» անտառային ուսուցման տարածաշրջանային կենտրոնը, որտեղ իրականացվել և իրականացվում

է անտառի բնագավառի կադրերի ուսուցում:

Հայաստանում հիմնականում կանոնակարգված է անտառների պահպանությանը, պաշտպանությանն ու կայուն օգտագործմանն ուղղված օրենսդրությունը:

ՀՀ կառավարության կողմից ընդունվել են մի շարք իրավական ակտեր, որոնք կանոնակարգում են անտառների կադաստրի վարման, անտառի գույքագրման և հաշվառման կազմակերպման և իրականացման հարցերը:

2008-ից հանրապետությունում իրականացվում է անտառների պետական մոնիտորինգ՝ «Անտառների պետական մոնիտորինգի իրականացման կարգը հաստատելու մասին» և «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մոնիտորինգի կազմակերպման և իրականացման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշումների հիման վրա:

Հայաստանում անտառի, փայտանյութի օգտագործումը և անտառային բնապահպանական իրավախախտումների հետևանքով պատճառած վնասի հատուցումը կանոնակարգվում են «Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների մասին» և «Բնապահպանական իրավախախտումների հետևանքով կենդանական և բուսական աշխարհին պատճառված վնասի հատուցման սակագների մասին» ՀՀ օրենքներով:

Համաձայն «Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների մասին» ՀՀ օրենքի՝ հանրապետությունում փայտանյութի օգտագործումը վճարվի է և դրանց օգտագործման համար սահմանված են դրույքաչափեր:

2005թ. ՀՀ կառավարության կողմից ընդունվել է «Բնապահպանական իրավախախտումների հետևանքով կենդանական և բուսական աշխարհի պատճառով վնասի հատուցման սակագների մասին» ՀՀ օրենքը, որով սահմանվում են անտառներում ծառերի, թփերի, արժեքավոր և հազվագյուտ տեսակների, անտառային կուտուրաներին պատճառված վնասի

հատուցման սակագները: Քննարկման փուլում է գտնվում «Բնապահպանական իրավախախտումների հետևանքով կենդանական և բուսական աշխարհին պատճառված վնասի հատուցման սակագների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը:

4.3 Հանքարդյունաբերության հետ կապված բնապահպանական խնդիրներ

Արդյունաբերության լեռնահանքային ճյուղի բացասական ազդեցությունը լանդշաֆտային և կենսաբանական բազմազանության վրա դրսևորվում է հիմնականում երեք ձևով.

- արդյունահանվող հանքատեսակի դատարկ ապարի ու թափոնների շրջակայքում կուտակումով ու տարածումով (օրինակ՝ պոչամբարներում կուտակված են շուրջ 220 մլն մ³ պոչանքներ), որը հանգեցնում է լանդշաֆտի ու կենսաբազմազանության դեգրադացմանը,
- բացահանքերը հիմնովին խախտում են բնական լանդշաֆտն ու էկոհամակարգերը և դարձյալ հանգեցնում լանդշաֆտի դեգրադացմանը,
- ստորգետնյա ջրերի ջրաբանական ռեժիմի և ֆիզիկական ու քիմիական բաղադրությունների փոփոխությանը:

Բացասական ազդեցությունը կենսաբազմազանության վրա դրսևորվում է նաև օդային և ջրային ավազանների աղտոտման միջոցով: Կան

ջրավազաններ (օրինակ՝ Դեբեդ գետի ստորին հոսանք, Ողջի գետի ավազան), որոնց ֆլորան և ֆաունան խիստ աղքատացել են կամ նկատելի փոփոխվել գետը թափվող արդյունաբերական ջրերի, ինչպես նաև՝ արդյունաբերական թափոններով աղտոտված տիղմի ներթափանցման պատճառով: Տեղի է ունենում ջրային ավազանի թե՛ մեխանիկական, թե՛ քիմիական և թե՛ ջերմային աղտոտում: Դա մի կողմից բացասական ազդեցություն է ունենում ջրային ֆլորայի և ֆաունայի ներկայացուցիչների վրա՝ խախտելով նրանց աճի, զարգացման ու վերարտադրության բնական պայմանները, մյուս կողմից՝ աղտոտված ջուրն օգտագործելով ռոզգման նպատակներով՝ վատացնում է ագրոքիոցենոզների զարգացման պայմանները:

Բնորոշ է նաև այն, որ լեռնահանքային ձեռնարկությունների մի մասը, գտնվելով հիպսոմետրիկ բարձր նիշերում (օրինակ՝ Քաջարանի կոմբինատը ավելի քան 2000 մ ծովի մակարդակից բարձր է), իրենց պոչամբարների և տեղումների ազդեցությամբ լցակույտերում ձևավորվող արտա-

հոսքերով մեծ վնաս են հասցնում նաև ավելի ցած գտնվող լանդշաֆտներին:

Լեռնահանքային արդյունաբերության անմիջական ազդեցությունը դրսևորվում է հողային ծածկույթի վրա: Հողը բնական պաշարների հիմնական բաղկացուցիչ մասերից մեկն է և յուրօրինակ բնական կլանիչ պատնեշ է, որը պահպանում է աղտոտումից մթնոլորտն ու ջրային ռեսուրսները: Միաժամանակ դա մարդու կենսագործունեության ապահովման հիմնական ռեսուրսն է, որի վրա տեղադրվում են տարատեսակ գյուղատնտեսական, արդյունաբերական, արտադրական և այլ տեսակի օբյեկտներ:

Մարդու ինտենսիվ տեխնածին ազդեցությունը (գյուղատնտեսություն, լեռնամետալուրգիական ու լեռնաարդյունահանող, քիմիական արդյունաբերություն, էներգետիկա և տրանսպորտ, կոմունալ տնտեսություն և այլն) հողային ծածկույթի վրա հանգեցնում է էկոհամակարգերի վերականգնման բնական մեխանիզմների խախտմանը:

Ընդ որում «հողային ծածկույթը» ոչ միայն հողային շերտն է, այլ մի ամբողջական կենսածին համակարգ, որն իր մեջ ներառում է հողը, ջրային

պաշարները, բուսականությունը և այլ կենսազանգվածներ:

Համաձայն «Անապատացման դեմ պայքարի ազգային ծրագրի»՝ ներկայումս ՀՀ հողերի շուրջ 86.5%-ը ենթարկված է տարբեր աստիճանի անապատացման: Անապատացման պատճառները և դրանց հետևանքները բազմաթիվ են ու բազմաբնույթ: Դրանցից կարելի է նշել հատկապես հողերի գերշահագործումը, գերարածեցումը, մարդու կողմից առաջացրած էկոլոգիական աղետները, շրջակա միջավայրի անբավարար պահպանությունը, ինչպես նաև՝ կլիմայի փոփոխությունը:

ՀՀ տարածքում հողերի պահպանության խնդիրները լուծելու նպատակով «Ընդերքն օգտակար հանածոների շահագործման նպատակով ուսումնասիրության և արդյունահանման համար տրամադրելու (կոնցեսիայի) մասին» ՀՀ օրենքի 65-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան՝ ստեղծվել է շրջակա միջավայրի պահպանության դրամագլուխը, որտեղ կուտակվում են գումարներ հանքարդյունահանման աշխատանքների ավարտից հետո շրջակա միջավայրին հասցված վնասների վերականգնման նպատակով:

4.4 Դեպի կանաչ էկոնոմիկա

Կանաչ էկոնոմիկայի (տնտեսության) զարգացմանը նպատակաուղղված քաղաքականության հիմնադրույթային նպատակների որոշակի մասը ներառված են ՀՀ կառավարության կողմից 2008 թվականին հավանության արժանացած Կայուն զարգացման ծրագրում (ԿԶԾ) (գործողության ժամկետը՝ մինչև 2020թ.), որտեղ

որպես գերակա նպատակներ են սահմանվել.

- կանխարգելել կամ սահմանափակել մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի վրա վնասակար ներգործությունը,
- վերացնել մթնոլորտի գերնորմատիվային աղտոտվածությունը,

- մեղմացնել կլիմայի գլոբալ փոփոխության բացասական հետևանքները,
- պահպանել կենսաբազմազանությունը,
- ապահովել վերականգնվող բնական ռեսուրսների վերարտադրության անհրաժեշտ ծավալները և բնական հավասարակշռվածությունն ապահովող պայմանները,
- ապահովել չվերականգնվող բնական ռեսուրսների բանական և արդյունավետ օգտագործումը:

1) Խնդրո առարկա զարգացման նպատակին են համապատասխանում նաև ԿԶԾ-ում ամրագրված երկրի զարգացման ներկա փուլի բնապահպանական խնդիրների հիմնական ուղղությունների հիմնական մասը, այդ թվում՝ բնապահպանական քաղաքականության իրականացման գործիքների կատարելագործում:

- Տնտեսական աճին զուգընթաց, անհրաժեշտ է բնապահպանական տնտեսական գործիքների կիրառման միջոցով խթանել լավագույն՝ բնապահպանական տեսակետից անվտանգ և ռեսուրսախնայող տեխնոլոգիաների ներդրումը՝ հեռանկարում ապահովելով վնասակար արտանետումներ ունեցող հին տեխնոլոգիաների դուրսմղումը:
- Վարչարարության կատարելագործմանը զուգընթաց, զարգացնել բնապահպանական գործունեության խրախուսման մեխանիզմները՝ ներդնելով հանրային մասնավոր գործըն-

կերության սկզբունքները՝ ձեռնարկությունների բնապահպանական վարկանշման մեխանիզմներ, այդ թվում՝ միջազգային ISO ստանդարտների մշակույթը:

2) Տնտեսության զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ ներկա բնօգտագործման և բնապահպանական վճարները սահմանվել են բավականին ցածր, չեն համապատասխանում ռեսուրսի/վնասի իրական տնտեսական արժեքին և այդ պատճառով բավարար չափով չեն ազդում տնտեսվարող սուբյեկտների բնապահպանական և բնօգտագործման վարքագծի վրա: Զարգացման ներկա փուլում կիրականացվեն լուրջ տնտեսագիտական վերլուծություններ՝ բնապահպանական վնասի հաշվարկման համակարգի կատարելագործման և փուլային իրականացման ծրագրի մշակման համար:

3) Կարևորվում է ձեռնարկությունների բնապահպանական կառավարման պլանների մշակման և ինքնամոնիտորինգի/ինքնահսկման համակարգի ներդրումը: Արտադրանքի բնապահպանական ստանդարտներին համապատասխանությունը կարևորվում է նաև արտահանմանը կողմնորոշված տնտեսական մոդելի կիրառման պարագայում:

Ցավոք, 2009-2010թթ. ժամանակահատվածում ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պատճառով՝ խնդրո առարկա նպատակներին հասնելու գծով նախօրոք ծրագրավորված ոչ բոլոր գործողություններն են իրականացվել կամ իրականացվում:

4.4.1 Կանաչ տեխնոլոգիաների ներդրում

1) Էներգիայի վերականգնվող (այլընտրանքային) տեսակների օգտագործում

Վերականգնվող էներգետիկայի զարգացմանն ուղղված պետության կողմից որդեգրված քաղաքականության շտրհիվ վերջին տարիներին վերականգնվող էներգետիկայի բնագավառում Հայաստանում զգալի առաջընթաց է արձանագրվել: Մասնավորապես՝ միջազգային կառույցների և պետական ֆինանսավորմամբ Հայաստանում իրականացվել են հետևյալ աշխատանքները.

- ՄՎտ դրվածքային հզորությամբ Լոռի-1 հողմաէլեկտրակայանի կառուցում,
- մոտ 250 մլն կՎտժ էլեկտրաէներգիայի տարեկան արտադրությամբ 56 փոքր (մինչև 10 ՄՎտ հզորության) հիդրոէլեկտրակայանների կառուցում,
- 25 ՄՎտ հզորությամբ «Ջերմադրյուր» երկրաջերմային էլեկտրակայանի կառուցման տեխնիկա-

տնտեսական հիմնավորման մշակում,

- մոտ 3000 մ² ընդհանուր մակերեսով արևային ջրատաքացուցիչ կայանքների տեղադրում,
- էլեկտրական բաշխիչ ցանցի հետ զուգահեռ աշխատող 10 կՎտ հզորությամբ ֆոտովոլտաիկ կայանքի տեղադրում Հայ-ամերիկյան առողջության կենտրոնի տանիքում:

ԳԷՀ-ի ֆինանսավորմամբ իրականացվող «Քաղաքային ջեռուցման և տաք ջրամատակարարման» ծրագրի շրջանակներում տեղադրվել են 292 մ² մակերեսով արևային ջրատաքացուցիչների հիբրիդային համակարգեր, այդ թվում՝ Սևանի Վազգենյան դպրանոցում՝ 60 մ² մակերեսով և 42 կՎտ հզորությամբ:

Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամի «Փոքր դրամաշնորհների ծրագրի» շրջանակներում Արթիկ քաղաքի բնակելի շենքերից մեկում տեղադրվել է արևային ջրատաքացուցիչ 8 մ² մակերեսով և 5,6 կՎտ հզորությամբ:

Համաձայն 2010թ. վիճակագրական տվյալների՝ Հայաստանում արտադրված էլեկտրաէներգիայի մոտ 40.0 %-ը բաժին է ընկնում վերականգնվող էներգետիկ ռեսուրսներին:

2) Էներգասարդյունավետություն

2010թ. ՀՀ կառավարության N43 արձանագրային որոշմամբ հաստատվել է ՀՀ էներգախնայողության և վերականգնվող էներգետիկայի ազգային ծրագրի կատարմանն ուղղված ՀՀ կառավարության գործողությունների ծրագիրը:

ԳԷՀ-ի կողմից ֆինանսավորվող և ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագրի կողմից իրականացվող «Հայաստան. քաղաքային ջեռուցման և տաք ջրամատակարարման էներգասարդյունավետության բարձրացում» ծրագրի շրջանակներում աջակցություն է ցուցաբերվել Ավան համայնքի 218 բազմաբնակարան շենքում կենտրոնացված ջերմամատակարարման համակարգի վերականգնման համար: 2009թ. դեկտեմբերի 15-ին տեղի է ունեցել առաջնեկային համակարգի բացումը (76 շենք): Այն ցուցադրական օրինակ է նորարարական տեխնոլոգիայի (փոքր կոգեներացիա) կիրառմամբ բնապահպանական և սոցիալական նշանակության օբյեկտների վերականգնման համար: Այն նաև լավ օրինակ է հանրային և մասնավոր համագործակցության մոտեցման արդյունավետության ցուցադրման և այդ փորձի տարածման համար:

Ծրագրի հաջողությունը պայմանավորված է նրանով, որ համակցված արտադրությամբ ջերմային և էլեկտրական էներգիայի սակագների ձևավորման համար կիրառվել է նորարարական մոտեցում (մատչելի սակագին ջերմային էներգիայի համար և էլեկտրական էներգիայի համար՝ Հրազդանի ՋԷԿ-ում արտադրված էլեկտրական էներգիայի սակագնից ոչ բարձր սակագին): Դա ստեղծել է գրավիչ ներդրումային միջավայր, որի հետևանքով մասնավոր ձեռնարկությունը («Եվրոսիբէներգո ինջինի-րինգ» ՍՊԸ) հետաքրքրություն է ցուցաբերել ներդրումներ կատարելու համար:

Հանրային հատվածը՝ ի դեմս Երևանի քաղաքապետարանի, «Հայուսկոգէներացիա» մասնավոր ձեռնարկությանն անհատույց օգտագործման է տրամադրել փլուզված ջերմամատակարարման նախկին համակարգը, իսկ Ավան համայնքը՝ գրասենյակի համար տարածք, և կատարել է ջերմամատակարարման ցանցի անցկացման համար հողհատկացում: Նախագիծը հեռանկարային է՝ որպես հանրային-մասնավոր համագործակցության օրինակ, և որոշ մասնավոր և համակարգային խոչընդոտների հաղթահարմամբ՝ կարող է լայն կիրառում ունենալ Հայաստանի քաղաքներում ջերմամատակարարման համակարգերը քաղաքակիրթ և էներգասարդյունավետ եղանակով վերականգնելու համար:

Կոգեներացիայի տեխնոլոգիայի հիման վրա ջերմամատակարարման վերականգնման մոտեցումը, իր էներգասարդյունավետության շնորհիվ, գրավիչ է դարձրել այս ոլորտը ներդրողների համար, այն արդիական է հատկապես էներգակիրների գնի թանկացման պարագայում:

Կոգեներացիայի տեխնոլոգիայի հիման վրա ջերմամատակարարման վերականգնման մոտեցումը, իր էներգասարդյունավետության շնորհիվ, գրավիչ է դարձրել այս ոլորտը ներդրողների համար, այն արդիական է հատկապես էներգակիրների գնի թանկացման պարագայում:

3) Անվտանգ և ռեսուրսախնայող տեխնոլոգիաներ

ա. Ճապոնիայի կառավարության կողմից Հայաստանին տրամադրված ցածր տոկոսադրույքով (0.75 տոկոսով) երկարաժամկետ (40 տարի՝ շուրջ 250 մլն ԱՄՆ դոլար արժողությամբ) «կանաչ» վարկով կառուցվել է Երևանի ՋԷԿ-ի համակցված շոգեգազային ցիկլով էներգաբլոկը:

Նախագծի բնապահպանական էֆեկտը.

- համակարգի բարձր էֆեկտիվության հաշվին ածխածնի երկօքսիդի (CO_2) արտանետումների նվազում՝ տարեկան 618 686 տոննայով,
- ածխածնի օքսիդի (CO) արտանետումների նվազում տարեկան 5 196 տոննայով՝ էֆեկտիվ ուլրիվ այրման հաշվին,
- ազոտի օքսիդների (NOX) արտանետումների մոտ եռակի նվազում տարեկան 2790 տոննայով՝ աստիճանական այրման տեխնոլոգիայի կիրառման հաշվին:

բ. Ճապոնական «Շիմիզու» կորպորացիայի հետ քննարկումների արդյունքում ձեռք է բերվել համաձայնություն ՄԶՄ նախագծի նոր նախաձեռնության վերաբերյալ կատարել ուսումնասիրություն՝ ջերմային պոմպերի միջոցով ջերմամատակարարման տեխնոլոգիայի ներդրման ուղղությամբ: Ուսումնասիրության դրական արդյունքների դեպքում կրացվի ՄԶՄ-ով նախագծերի իրականացման նոր ուղղություն, որը միանգամայն համապատասխանում է «կանաչ էկոնոմիկայի» գաղափարախոսությանը, քանի որ

կիանգեցնի հանքային վառելիքի (բնական գազի) օգտագործման կրճատմանը, ինչն իր հերթին կնվազեցնի ջերմոցային գազերի և վնասակար նյութերի արտանետումները:

գ. Բնապահպանական տեսակետից լավագույն տեխնոլոգիաների ներդրման (տեխնոլոգիական նորմավորման) ուղղությամբ միջոցառումների իրականացման շրջանակներում մշակվել է «Մինչև 5.8 ՄՎտ դրվածքային հզորությամբ պինդ, հեղուկ և գազային վառելիքով աշխատող կաթսայատների վնասակար նյութերի արտանետումների հաշվարկի մեթոդական ցուցումների» նախագիծ:

4) Կիրառելի արձանագրության մարտնչարկային մեխանիզմով (ՄԶՄ) իրականացվող նախագծեր

Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունն ունի միջազգային ՄԶՄ գործադիր խորհրդի կողմից գրանցված և իրականացման կամ շահագործման մեջ գտնվող 5 նախագիծ.

1. «Նուբարաշենի կոշտ կենցաղային թափոններ» աղբավայրից կենսագազի օգտահանման և էլեկտրաէներգիայի ստացման նախագիծ,
2. Լուսակերտի կենսագազի գործարան, թոչնաղբի մշակումից ստացվող մեթանի որսում և այրում,
3. Եղեգիս փոքր ՀԷԿ,
4. Արգիչի փոքր ՀԷԿ-կառուցման ընթացքում,
5. Ջրածոր փոքր ՀԷԿ:

«Նուբարաշենի կոշտ կենցաղային թափոնների աղբավայրից կենսագազի օգտահանման» նախագիծ

առաջին փուլը մեկնարկել է 2009թ. հոկտեմբերի 13-ին: Նախագիծն իրականացվում է հանրային-մասնավոր համագործակցության սխեմայով, որտեղ որպես հանրային սեկտոր, հանդես է գալիս Երևանի քաղաքապետարանը, իսկ որպես մասնավոր՝ ճապոնական «Շիմիզու» կորպորացիան: Ներկայումս իրականացվում է որսված մեթանի միայն այրում, որի արդյունքում այն վերածվում է ածխաթթու գազի: Դրա արդյունքում, բացի բնապահպանական այլ օգուտներից, ջերմոցային գազերի արտանետումն ռադիակային նախագծում ընդգրկող հատվածից (միայն ≈ 7 հա) նվազում է շուրջ 10 անգամ: Նախագծով նախատեսվում է որսված կենսագազի օգտագործմամբ արտադրել էլեկտրաէներգիա՝ 1-1,5 ՄՎտ դրվածքային հզորությամբ գեներատորի միջոցով: Ներկայումս իրականացվում է նախագծի մոնիտորինգը, որի արդյունքում պետք է պարբերաբար թողարկվեն «Արտանետումների սերտիֆիկացված կրճատումներ» (ԱՄԿ): Այդ նախագծով առաջին անգամ 2010թ. ապրիլին, թողարկվել են 12 022 տոննա CO₂ համարժեք ԱՄԿ-եր: Նշված նախագծի օրինակով կարելի է նման նախագծեր իրականացնել նաև Գյումրի և Վանաձոր քաղաքների աղբավայրերում:

ՀՀ բնապահպանության նախարարությունը՝ որպես ՄՋՄ լիազորված ազգային մարմին, հաստատել է նաև ներկայացված 6 փոքր ՀԷԿ-ի նախագծեր և «Հայաստանի Հանրապետության գազաբաշխիչ ցանցերում մեթա-

նի արտանետումների նվազեցում» ՄՋՄ ծրագրային փաստաթղթերը: 2010-2011թթ. կողմից ուսումնասիրվել և հաստատվել է «Հրագդանի ՋԷԿ-ի 5-րդ էներգաբլոկի արդիականացման համակցված ցիկլով շոգեառարքինային ժամանակակից էլեկտրակայանի» նախագծային գաղափարի նկարագրությունը (PIN), աջակցություն է ցուցաբերվել «Արաքս թոչնաֆաբրիկա» ԲԲԸ-ում թոչնաղբից կենսագազի օգտահանման և ջերմային (էլեկտրական) էներգիայի արտադրության ՄՋՄ նախագծային գաղափարի նկարագրության (PIN) հետագա զարգացմանն ուղղված բանակցություններին ՄՋՄ ոլորտում հայտնի խոշոր ընկերությունների հետ՝ ներառյալ «Camco International» և UNDP MDG Carbon Fund:

Մեքսիկայի Կանկուն քաղաքում կայացած «Կլիմայի փոփոխության մասին» ՄԱԿ-ի շրջանակային կոնվենցիայի Կողմ երկրների 16-րդ համաժողովում կազմակերպված ՄՋՄ լիազորված ազգային մարմինների (ԼԱՄ) տասներորդ ֆորումի ժամանակ Հայաստանին Կոնվենցիայի քարտուղարության կողմից շնորհվել է «Տարվա լավագույն լիազորված ազգային մարմին» տիտղոսը՝ ի ճանաչում երկրի ԼԱՄ-ի կողմից իրականացված աշխատանքների՝ իրազեկության բարձրացման և մաքուր զարգացման մեխանիզմում արդյունավետ մասնակցության համար:

4.4.2 Օրգանական գյուղատնտեսություն (արդյունավետ և ցածր արտանետումներով հողի կառավարման ապահովում)

Ժամանակակից աշխարհում գյուղատնտեսության բնագավառում վնասատուների դեմ պայքարում, լայնորեն կիրառվող թունաքիմիկատների՝ պեստիցիդների օգտագործումը տնտեսապես շահեկան է, բայց մեծ է դրանց էկոլոգիական վնասը: Վնասատուների հետ միասին դրանք ոչնչացնում են օգտակար օրգանիզմները, քայքայում կենսահամակենցությունները, աղտոտում ջրերն ու հողը:

Հատուկապես է գյուղատնտեսական արտադրությունը կենսատերկրացնող գային հիմքի վրա փոխադրելու պահանջը, օրգանական գյուղատնտեսություն վարելու անհրաժեշտությունը: Օրգանական գյուղատնտեսությունը մի համակարգ է, որի նպատակն է գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության տնտեսական շահավետությանը զուգընթաց ուշադրություն դարձնել բնապահպանական հիմնախնդիրներին: Օրգանական գյուղատնտեսությունը չի կիրառում սինթետիկ քիմիական միացություններ, հանքային պարարտանյութեր, թունաքիմիկատներ, արհեստական խթանիչներ և շեշտադրումը կատարում է օրգանական ծագման պարարտանյութերի՝ գոմաղբի, կենսահումուսի, տորֆի՝ բուսական մոխրի, կոմպոստների վրա, որոնք պարունակում են բույսերին անհրաժեշտ բոլոր սննդատարրերը և միաժամանակ հարստացնում են հողը օրգանական նյութերով, նպաստում հողի բերրիության բարձրացմանը և ստրուկտուրայի բարելավմանը, իսկ բույսերի հիվանդությունների՝ վնասատուների և մոլախոտերի դեմ պայքարում ոչ թե թունաքիմիկատներով՝ բուժանյութերի և պեստիցիդների, այլ կենսաբանական պայքարի մեթոդների՝ բուսական թուրմերի կիրառման օգնությամբ:

Օրգանական գյուղատնտեսության ստեղծման գործընթացը Հայաստանում գտնվում է դեռևս նախնական փուլում:

Հաշվետու ժամանակահատվածում Հայաստանը ձևավորել է օրգանական գյուղատնտեսության ստեղծման իրավական հիմքերը:

ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2008 թվականի ապրիլի 8-ին ընդունվել է «Օրգանական գյուղատնտեսության մասին» ՀՀ օրենքը, որը կարգավորում է օրգանական գյուղատնտեսական մթերքի և հումքի արտադրության, պահպանման, վերամշակման, փոխադրման, իրացման, ինչպես նաև՝ վայրի բույսերի մթերման հետ կապված հարաբերությունները, սահմանում օրգանական գյուղատնտեսության վարման իրավական հիմքերը, սկզբունքները, արտադրանքի շրջանառությանը ներկայացվող հիմնական պահանջները, պետական աջակցության ուղղությունները և լիազոր մարմնի պարտավորությունները:

ՀՀ կառավարության 2010 թվականի նոյեմբերի 4-ի N 1476-Ն որոշմամբ՝ հաստատվել են Հայաստանի Հանրապետության գյուղի և գյուղատնտեսության 2010-2020թթ. կայուն զարգացման ռազմավարությունը և այդ ռազմավարության կատարումն ապահովող միջոցառումների ցանկը:

Ռազմավարությամբ ամրագրված հիմնական նպատակներից բխող ենթանպատակների շարքում է նշված

«Շրջակա միջավայրի և բնական լանդշաֆտների պահպանություն, ագրոտորիզմի և օրգանական գյուղատնտեսության զարգացում» ենթանպատակը, իսկ ռազմավարության հիմնական խնդիրների շարքում՝ «Օրգանական գյուղատնտեսության զարգացումը»:

Տեղական արտադրության արտադրանքների մրցունակության բարձրացման և արտադրության ծավալների ավելացման նպատակով նախատեսվում է գյուղական կազմակերպությունների (ձեռնարկությունների) և փոքրածավալ առևտրային գյուղատնտեսության զարգացման ծրագրի շարունակականության ապահովման միջոցով տարեկան 110-120 տեխնոլոգիայի գնահատման ծրագրերի իրականացում կարևորագույն բնագավառներում, մասնավորապես՝ նաև աջակցության տարբեր մեխանիզմներով (նպատակային վարկեր, գրավի երաշխիքներ, տոկոսադրույքի սուբսիդավորում, դրամաշնորհներ և այլն), արտահանման ուղղվածություն ունեցող արտադրատեսակների արտադրության և արտահանման խթանում: Վերջինս վերաբերում է նաև օրգանական արտադրանքին:

Հայաստանը, գյուղատնտեսական մթերքների արտահանման փոքր ծավալների, ցածրարժեք արտադրանքի, սննդամթերքի անվտանգության և որակի բացասական համբավի պատճառով, միջազգային շուկաներում ստիպված է լինել «գին ընդունող» և ոչ թե «գին թելադրող»: Ավելի բարձր արժեք ունեցող ապրանքների շուկաներ մուտք գործելու հնարավորությունները Հայաստանում արտադրված գյուղմթերքների համար սահմանափակ են: Արտահանման իրավիճակի բարելավման տարբերակներից

մեկը առանձնահատուկ շուկաների համար, ինչպիսիք են՝ օրգանական սննդամթերքի շուկաները, ապրանքներ արտահանելը: Միջազգային շուկայում, հատկապես՝ Եվրամիության երկրներում, տարեցտարի աճում է պահանջարկը ինչպես թարմ, այնպես էլ վերամշակված օրգանական պարենամթերքների նկատմամբ: Հայաստանում առկա են որոշակի պայմաններ առավել բարձր ավելացված արժեք ապահովող օրգանական սննդամթերքի արտադրության զարգացման համար:

Անասնաբուծական ծագման մթերքների և դրանց վերամշակումից ստացվող օրգանական սննդամթերքի արտադրության համար կարևոր նախադրյալ է Հայաստանում ալպիական և ենթալպյան գոտու արոտավայրերի առկայությունը:

Հանրապետությունում օրգանական գյուղատնտեսության ձևավորման ու զարգացման համար ռազմավարությամբ նախանշված են հետևյալ ուղղությունները.

- ա. մշակել և ընդունել «Օրգանական գյուղատնտեսության մասին» ՀՀ օրենքի կիրարկումն ապահովող իրավական ակտերը, որոնք կամբողջականացնեն օրգանական գյուղատնտեսության հարաբերությունները կարգավորողի օրենսդրությունը և համապատասխանության գնահատման կարգը, օրգանական արտադրության մակնշման և պիտակավորման մոտեցումները, տնտեսվարողների պարտականությունները, ինչպես նաև՝ բնագավառի պետական աջակցության ուղղությունները,

- բ. մասնավոր հատվածում համապատասխանությունը հավաստող (գնահատող) մարմինների ձևավորման աջակցությունը: Այդ մարմինները պետք է ունենան վերահսկողության (տեսչական գործունեության) համապատասխան փորձ, ռեսուրսներ, որակավորված աշխատակազմ, աշխատանքներն իրականացնեն թափանցիկ և համապատասխանության գնահատման գործառույթների իրականացման ընթացքում ապահովեն տնտեսվարողների առևտրային գաղտնիությունը: Համապատասխանությունը գնահատող մարմինները պետք է հավատարմագրվեն պետական կառավարման լիազոր մարմնի կողմից,
- գ. օրգանական արտադրության ազգային ստանդարտների (տեխնիկական կանոնակարգե-

րի) մշակում և դրանց ներդաշնակեցում միջազգային չափորոշիչներին,

- դ. օրգանական արտադրության խթանման նպատակով ոլորտի սուբսիդավորման մեխանիզմների մշակում և ներդրում,
- ե. օրգանական արտադրության և օրգանական արտադրանքի վերաբերյալ սպառողների իրազեկության բարձրացման միջոցառումների մշակում,
- զ. օրգանական գյուղատնտեսական արտադրության ուղղությամբ մասնագիտացված փորձացուցադրական-ուսումնական կենտրոնի ստեղծմանն աջակցություն:

Օրգանական գյուղատնտեսության խթանման նպատակով 2010-2020թթ. նախատեսվում է համապատասխան ծրագրի իրականացում 350.0 մլն դրամ գնահատված ներդրումային ծավալով:

Օրինակներ

«Շեն» ՀԿ-ն օրգանական գյուղատնտեսության զարգացման առաջամարտիկն է Հայաստանում, որը Զարգացման և համագործակցության շվեյցարական գործակալության և EPER-ի կողմից ֆինանսավորվող տարածաշրջանային ծրագրի շրջանակներում 2002-ից տարածում է օրգանական գյուղատնտեսության վարման եղանակները ֆերմերային խմբերի և անհատ ֆերմերների շրջանում՝ զարգացնելով անվճար խորհրդատվական ծառայություն և սպառողների շրջանում բարձրացնելով օրգանական մթերքի մասին իրազեկության մակարդակը:

Օրգանական գյուղատնտեսության զարգացման գործում «Շեն»-ին աջակցել են Իլ-դը-Ֆրանսի մարզային խորհուրդը և «Շեն-Ֆրանսիա» կազմակերպությունը՝ 2007-2008թթ. ֆինանսավորելով «Շենի» ամբողջական ծրագրի մի մասը:

Կան բոլոր նախադրյալները. բարենպաստ բնակլիմայական պայմաններ մի շարք մրգերի և բանջարեղենի մշակության համար, չաղտոտված հող և ջուր, ջանասեր ֆերմերներ: Հայաստանում արտադրված օրգանական մթերքն ունի բոլոր հնարավորություն-

ները Եվրոպական շուկա մուտք գործելու համար:

2002թ. ի վեր «Շենր» ակտիվորեն աջակցում է Հայաստանում օրգանական գյուղատնտեսության զարգացմանն ու օրգանական մթերքի մասին հանրության իրազեկմանը, որը բարդ և մեծածավալ աշխատանք է: Տեղական շուկայում արդեն իսկ կարող եք գտնել ներկրված և տեղական արտադրության օրգանական սննդամթերք, անձնական խնամքի պարագաներ և կոսմետիկա: Հայաստանից վերամշակված օրգանական մթերք է արտահանվում Եվրամիության երկրներ՝ Ֆրանսիա, Գերմանիա, Շվեյցարիա:

«Շեն»-ը ջանում է նպաստավոր պայմաններ ստեղծել ստորև բերված բաղադրիչների հավասարաչափ և շրթայական զարգացման համար.

- «Ֆերմերների ուսուցում և մասնագիտական խորհրդատվություն»,
- «օրգանական արտադրության և վերամշակման խթանում»,
- «շուկայի ուսումնասիրություն և օրգանական արտադրանքի վաճառքի խթանում»,
- «սերտիֆիկացում»,
- «ինֆորմացիայի տարածում և ներգրավված կողմերի համագործակցություն»:

Ծրագրի հիմնական նպատակներից մեկը նոր շուկաների ստեղծումն է ֆերմերների համար, ինչը շահագրգռող փաստ է, որպեսզի վերջիններս նախապատվություն տան գյուղա-

տնտեսության վարման օրգանական եղանակին: «Շենը» համոզված է, որ Հայաստանում օրգանական արտադրանքի իրական ան հնարավոր է արտահանման, ինչպես նաև՝ տեղական շուկայում վաճառքի դեպքում: Քանի որ օրգանական գյուղատնտեսությունն ունի նաև սոցիալական ուղղվածություն, արտահանումների մեծ մասը կարող է կազմակերպվել Արդար առևտրի համաշխարհային ցանցի միջոցով: Շուրջ երեք տարի մեր շահառու ֆերմերներն օրգանական եղանակով ստացված չոր ծիրան և կանաչեղեն են վաճառել Շվեյցարիայում՝ Արդար առևտրով զբաղվող «Կլարո» ընկերության միջոցով:

Ֆերմերների ուսուցում և մասնագիտական խորհրդատվություն

Այս տարիների ընթացքում «Շենի» խորհրդատվական խումբն ուսուցանել է ավելի քան 300 ֆերմերի: «Շենի» օրգանական խորհրդատվական խումբը այցելում է մարզեր և փոքր ու միջին գյուղացիական տնտեսություններին ծանոթացնում օրգանական գյուղատնտեսության հետ, խորհրդատվություն մատուցում հիմնական հարցերի ու պայմանների վերաբերյալ, օգնում սերտիֆիկացման դիմելու գործընթացում: Խորհրդատուների օգնությամբ՝ ֆերմերը կամ արտադրողը մշտապես հնարավորություն ունի իրեն հետաքրքրող հարցերով դիմել և ստանալ անհրաժեշտ ինֆորմացիա:

4.4.3 Բիզնեսում բնապահպանական կառավարման համապատասխան սխեմաների (ենթակառուցվածքների) ներդրում

ա. մշակվել է «Բնապահպանական օրենսդրության պահանջների կատարման նկատմամբ ինքնահսկում իրականացնելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը, որը ներկայումս գտնվում է ՀՀ Ազգային ժողովում՝ 3-րդ ընթերցման՝ ավարտական փուլում,

բ. բնապահպանական տեսակետից լավագույն տեխնոլոգիաների ներդրման (տեխնոլոգիական նորմավորման) ուղղությամբ միջոցառումների իրականացման շրջանակներում.

- մշակվել է «Էներգասպառող սարքերի և սարքավորումների էներգախնայողության պիտակավորման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը և ներկայացվել ՀՀ էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարություն համաձայնեցման,
- տեղայնացվել և հարմունիզացվել են Եվրոպական տեխնիկական հանձնաժողովի կողմից սահմանված բնակելի և հասարակական շենքերի էներգատարության և էներգաարդյունավետության թվով 7 ստանդարտ: Ստանդարտներն անցել են մասնագիտական փորձաքննություն և գտնվում են համաձայնեցման փուլում:

Առկա հիմնախնդիրները

- Հայաստանում «Կանաչ տնտեսության» ներդրման գործընթացին խանգարում է համապատասխան օրենսդրական և

մեթոդաբանական հիմքերի բացակայությունը:

- Հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշներում շրջակա միջավայրի աղտոտման և բնական ռեսուրսների գերշահագործման բաղադրիչի մասով համապատասխան ուսումնասիրությունների և գնահատումների չկատարումը:
- «Կանաչ տնտեսության» ներդրման գործընթացում առկա են բազմաթիվ չլուծված խնդիրներ, որոնք աստիճանական լուծում և զարգացած երկրների կողմից զարգացող երկրներին ցուցաբերվող պարտադիր օժանդակություն են պահանջում՝ բոլոր հնարավոր կամ հասանելի ձևերով և մեխանիզմներով:
- Վերականգնվող էներգետիկայի գծով նոր տեխնոլոգիաների և տեխնիկական միջոցների (հողմային ԷԿ, արևային կայանքներ) ներդրմանը խոչընդոտում են դրանց արտադրության կամ ձեռքբերման բարձր գները:
- Հանրային անվտանգության տեսանկյունից ՀԱԷԿ-ի հետագա շահագործումը և նորի կառուցումը նպատակահարմար չի գնահատվում:
- Բնօգտագործման վճարների դրույքաչափերի ցածր մակարդակի պայմաններում ռեսուրսների (սյութերի) ցիկլային օգտագործումը դեռևս տնտեսապես շահավետ չի գնահատվում: Այդ պայմաններում ՀՆԱ-ի մեկ միավոր աճի ապահովման

համար օգտագործվող բնական ռեսուրսների ծավալի ցուցանիշով Հայաստանը զգալի զիջում է զարգացած երկրների կողմից ձեռքբերված ցուցանիշներին:

- «Կանաչ» (բնապահպանական տեսակետից նախընտրելի տեխնոլոգիաների) ներդրումների համար պետության կողմից նպաստավոր միջավայրի ստեղծման համապատասխան քաղաքականության, խրախուսման համապատասխան մեխանիզմների բացակայության պայմաններում դրանց ներդրումը մասնավոր հատվածի համար պահանջվող գրավչություն չի ներկայացնում, իսկ առանց մասնավոր հատվածի մասնակցության, այդ գործընթացում առաջընթացն անհնար է:
- Այդ գործընթացում դեռևս բավարար կերպով չեն օգտագործվում քաղաքացիական հասարակության աջակցության, ինչպես նաև՝ հանրային և մասնավոր հատվածների համագործակցության առկա բոլոր հնարավորությունները:
- Խնդրո առարկա գործընթացին խանգարում են բնապահպանական խնդիրների թույլ ինտեգրումը տնտեսության այնպիսի ճյուղերում, ինչպիսիք են՝ տրանսպորտը, էներգետիկան, բնակարանային տնտեսությունը և գյուղատնտեսությունը:
- Բավարար չափով չի ձևավորված «Կանաչ տնտեսության» անցմանը նպատակաուղղված քաղաքական կամքը (ավելի ճիշտ՝ դեռևս բավարար չեն գնահատվում «Կանաչ տնտե-

սության» անցման տնտեսական և սոցիալական առավելությունները՝ էկոլոգիական արդյունավետության և սոցիալական արդարության ապահովման պայմաններում):

- Հարկային և թույլտվությունների (սահմանափակումների) գործող համակարգերը ձեռնարկությունների (հատկապես՝ բնօգտագործող կազմակերպությունների) մոտ դեռևս բավարար խթաններ չեն ստեղծում «Կանաչ տնտեսության» անցմանը նպատակաուղղված վարքագծի փոփոխության համար, դրանց կարգավորիչ դերակատարումը զգալի կերպով զիջում է ֆիսկալ դերակատարմանը:
- Գործող ստանդարտները և տեխնիկական կանոնակարգերը բավարար պահանջներ չեն սահմանում միաժամանակ բարձր արտադրողական և կանաչ (էներգաարդյունավետ, ռեսուրսախնայող և այլ) տեխնոլոգիաների ներդրման, էկոլոգիապես մաքուր և բարձր որակ ունեցող արտադրանքի արտադրության և/կամ գնումների համար:
- Տրանսպորտային ոլորտում նույնպես գործող տնտեսական գործիքները բավարար խթաններ չեն ստեղծում արտանետումների նվազման, չվերականգնվող էներգետիկ ռեսուրսների բանական օգտագործման համար: Տրանսպորտային հարկերից ստացվող ֆինանսական միջոցները չեն նպատակաուղղվում ավելի էներգաարդյունավետ և սակավ արտանետումներով («կանաչ») տրանսպոր-

տային փոխադրումներ ապահովող հասարակական (հատկապես՝ վերգետնյա և ստորգետնյա) էլեկտրատրանսպորտի զարգացմանը:

- Էկոլոգիական կրթության գործող համակարգը դեռևս չի օգտագործում մարդկային մտածելակերպի փոփոխման ներուժը, որպես «կանաչ» տնտեսության անցման կարևոր գործոն՝ որոշումների ընդունման, վարքագծի փոփոխման, պահանջների (սահմանափակումների) սահմանման, կանաչ տեխնոլոգիաների, էկոլոգիապես մաքուր և բարձր որակ ունեցող արտադրանքի նկատմամբ պահանջարկի (հատկապես՝ էկոապրանքների պիտակավորման և հավաստագրման համակարգերի ներդրման ժամանակահատվածում) ձևավորման համար:
- «Կանաչ» տեխնոլոգիաների և նորամուծությունների մասով գիտական ուսումնասիրությունների սահմանափակ ծավալները, դրանց գծով առաջարկների սակավ թվաքանակը:
- Դեռևս բավարար արդյունավետ չեն օգտագործվում «կանաչ» նորամուծությունների խթանման գծով պետության միջամտության հիմնական՝ գիտական ուսումնասիրությունների ֆինանսավորման ապահովմանը և նորամուծությունների ներդրման նախնական փուլում խոչըն-

դրոնների վերացմանը նպատակաուղղված մեխանիզմները:

- Դեռևս չեն ստեղծված, հատկապես միջազգային բնապահպանական համաձայնագրերի (պայմանագրերի) շրջանակներում, բավարար մեխանիզմներ զարգացած երկրների կողմից զարգացող երկրներին «Կանաչ» տեխնոլոգիաների և նորամուծությունների փոխանցման համար:
- «Կանաչ» տեխնոլոգիաների և նորամուծությունների շրջակա միջավայրի վիճակի բարելավման և բնապահպանական ծառայությունների ֆինանսավորման գործընթացում ֆինանսական/բանկային կապիտալի մասնակցության համար դեռևս չեն ստեղծված նպաստավոր պայմաններ:
- «Շրջակա միջավայրը Եվրոպայի համար» գործընթացի շրջանակներում 2011 թվականի սեպտեմբերի 21-23-ը Աստանայում կայանալիք Համաեվրոպական նախարարական գագաթաժողովում ընդունվելիք հիմնադրույթային և ռազմավարական նշանակություն ունեցող որոշումները կարևորագույն խթան կդառնան Հայաստանում «Կանաչ տնտեսության» ներդրման գործընթացի արագացման, տնտեսության զարգացման գործընթացում շրջակա միջավայրի գործոնի (դերի) բարձրացման համար:

5. 2007-2011թթ. ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՁԵՌՔԵՐՈՒՄՆԵՐԸ

2007-2011թթ. բնապահպանության ոլորտում իրականացված գործունեության, կիրառված միջոցառումների ու ծրագրերի շնորհիվ.

- 2011թ. դրությամբ՝ Սևանա լճի բացարձակ նիշը կազմում է 1900.28 մ: 2003թ. նկատմամբ մակարդակը բարձրացել է մոտ 2.47 մ: Մշակվել և կառավարության կողմից հաստատվել է «Սևան» ազգային պարկի 2007-2011 թվականների կառավարման պլանը:
- Ակտիվացել է Կայուն զարգացման ազգային խորհրդի գործունեությունը:
- Շարունակվել է բնապահպանության ոլորտը կանոնակարգող օրենսդրության կատարելագործումը:
- Մշակվել և իրականացվում է ՀՀ «Շրջակա միջավայրի գործողությունների ազգային 2-րդ ծրագիրը» 2008-2012 թթ. համար:
- Հայաստան-Եվրամիություն համագործակցության ընդլայնման շրջանակում ՀՀ-ԵՄ ստացման համաձայնագրի բնապահպանության ոլորտի հարցերի

շուրջ 2010-2011թթ. տեղի են ունեցել բանակցություններ և ձեռք է բերվել համաձայնություն՝ ԵՄ համապատասխան դիրեկտիվների դրույթների իրագործման վերաբերյալ:

- Հրատարակվել են բույսերի ու կենդանիների Կարմիր գրքեր:
- Ստեղծվել են 2 ազգային պարկ, 3 արգելավայր:
- Հաստատվել է բնության հուշարձանների ցանկը (230 օբյեկտ):
- Ակտիվացել է համագործակցությունը հասարակական սեկտորի հետ, ընդլայնվել բնապահպանական տեղեկատվական կենտրոնների ցանկը:
- Ջարգանում է հասարակական լուսմների հնարավորությունը:
- Ներդրվել է բնապահպանական թույլտվությունների տրման էլեկտրոնային համակարգը:
- Ամբերդում ստեղծվել և 2008 թվականից գործում է մթնոլորտային օդի անդրսահմանային աղտոտման մոնիտորինգի առաջին մակարդակի միջազգային կայան:

Հապավումներ

ԱԵԿԿԱ՝ Արևելյան Եվրոպա, Կովկաս, Կենտրոնական Ասիա

ԱՄՆ ՄԶԳ՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների միջազգային զարգացման գործակալություն
ԲՀՊՏ՝ բնության հատուկ պահպանվող տարածքներ

ԵՄ՝ Եվրամիություն

ԵԽ՝ Եվրոպայի խորհուրդ

ԵՄԶՆ՝ ԵՄ ջրային նախաձեռնություն

ԿՏԲԿ՝ Կովկասի տարածաշրջանի բնապահպանական կենտրոն

ՀԲ՝ Համաշխարհային բանկ

ՄԱԿ՝ Միավորված ազգերի կազմակերպություն

ՄԱԿ-ի ԵՏՀ՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության Եվրոպայի տնտեսական հանձնաժողով

ՄԱԿ-ի ԶԾ՝ ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր

ՄԱԿ-ի ՇՄԾ՝ Միավորված ազգերի շրջակա միջավայրի ծրագիր

ՄԾՏՀԿ՝ Սևծովյան տնտեսական համագործակցության կազմակերպություն

ՏՀԶԿ՝ Տնտեսական համագործակցության ու զարգացման կազմակերպություն

ԳԷՀ՝ Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ

ՄԱԿ-ի ԶԾ՝ Միավորված ազգերի զարգացման ծրագիր

ԵԱՀԿ՝ Եվրոպայում անվտանգության ու համագործակցության կազմակերպություն

ԵՀ՝ Եվրոպական հանձնաժողով

BMZ՝ ԳԴՀ տնտեսական զարգացման ու համագործակցության նախարարություն

GIZ՝ Գերմանական միջազգային համագործակցության ընկերություն

IUCN՝ Բնության պահպանության միջազգային միություն

KfW՝ Գերմանական վերակառուցման բանկ

WWF՝ Վայրի բնության պահպանության հիմնադրամ

UNIDO՝ ՄԱԿ-ի արդյունաբերական զարգացման կազմակերպություն

UNCBD՝ ՄԱԿ-ի «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա

UNCCD՝ ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի» կոնվենցիա

UNFCCC՝ ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա

Բնապահպանության ոլորտի օրենքներ

h/h	Օրենքների անվանումը	Ընդունման տարեթիվը
1.	Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգիրք (համանուն օրենսգիրքն 1-ին անգամ ընդունվել է 1992թ.)	02.05.2001թ.
2.	Հայաստանի Հանրապետության ջրային օրենսգիրք (համանուն օրենսգիրքը 1-ին անգամ ընդունվել է 1992թ.)	04.06.2002թ.
3.	«Ընդերքի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենսգիրք (համանուն օրենսգիրքն 1-ին անգամ ընդունվել է 1992թ.)	06.11.2002թ.
4.	Հայաստանի Հանրապետության անտառային օրենսգիրք (համանուն օրենսգիրքն 1-ին անգամ ընդունվել է 1994թ.)	24.10.2005թ.
5.	«Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին» ՀՀ օրենք	01.11.1994թ.
6.	«Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենք	12.12.1995թ.
7.	«Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների մասին» ՀՀ օրենք	30.12.1998թ.
8.	«Բուսական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենք	22.12.1999թ.
9.	«Կենդանական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենք	03.05.2000թ.
10.	«Հիդրոօդերևութաբանական գործունեության մասին» ՀՀ օրենք	09.03.2001թ.
11.	«Ընկերությունների կողմից վճարվող բնապահպանական վճարների նպատակային օգտագործման մասին» ՀՀ օրենք	11.06.2001թ.
12.	«Սևանա լճի մասին» ՀՀ օրենք	14.06.2001թ.
13.	«Սևանա լճի էկոհամակարգերի վերականգնման, պահպանման, վերարտադրման և օգտագործման տարեկան ծրագիր» ՀՀ օրենք	27.12.2001թ.
14.	«Սևանա լճի էկոհամակարգերի վերականգնման, պահպանման, վերարտադրման և օգտագործման համալիր ծրագիր» ՀՀ օրենք	27.12.2001թ.
15.	«Ազգաբնակչության էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության մասին» ՀՀ օրենք	17.12.2001թ.
16.	«Սելյամիկ պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք	06.07.2002թ.
17.	«Ընդերքն օգտակար հանածոների շահագործման նպատակով ուսումնասիրության և արդյունահանման համար տրամադրելու (կոնցեսիայի) մասին» ՀՀ օրենք	05.11.2002թ.

18.	«Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ՀՀ օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք (բնապահպանության և բնօգտագործման մասով)	11.12.2002թ.
19.	«Թափոնների մասին» ՀՀ օրենք	24.11.2004թ.
20.	«Բնապահպանական վերահսկողության մասին» ՀՀ օրենք	11.04.2005թ.
21.	«Բնապահպանական իրավախախտումների հետևանքով կենդանական ու բուսական աշխարհին պատճառված վնասի հատուցման սակագների մասին» ՀՀ օրենք	03.05.2005թ.
22.	«Ջրի ազգային քաղաքականության հիմնադրույթների մասին» ՀՀ օրենք	03.05.2005թ.
23.	«Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ օրենք (համանուն օրենքն 1-ին անգամ ընդունվել է 1991թ.)	27.11.2006թ.
24.	«Օգոնային շերտը քայքայող նյութերի մասին» ՀՀ օրենք	27.11.2006թ.
25.	«Հայաստանի Հանրապետության ջրի ազգային ծրագրի մասին» ՀՀ օրենք	27.11.2006թ.
26.	«Բնապահպանական վճարների դրույքաչափերի մասին» ՀՀ օրենք (համանուն օրենքն 1-ին անգամ ընդունվել է 2000թ.)	20.12.2006թ.
27.	«Որսի և որսորդական տնտեսության վարման մասին» ՀՀ օրենք	09.04.2007թ.

ՏԵՂԵԿԱՆՔ

Գլոբալ և տարածաշրջանային բնապահպանական կոնվենցիաներին Հայաստանի Հանրապետության մասնակցության մասին

h/h	Անվանում, ընդունման վայր և տարեթիվ	Ուժի մեջ է ՀՀ համար
1.	«Միջազգային կարևորության խոնավ տարածքների մասին, հատկապես որպես ջրաթռչունների բնակավայր» կոնվենցիա (Ռամսարի կոնվենցիա)	1993թ.
2.	ՄԱԿ-ի «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա	14.05.1993թ.
	Կարտագենյան արձանագրություն	29.07.1993թ.
3.	ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա	21.03.1994թ.
	Կիոտոյի արձանագրություն (Կիոտո, 10.12.1997թ.)	16.02.2005թ.
4.	ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Մեծ հեռավորությունների վրա օդի անդրսահմանային աղտոտվածության մասին» կոնվենցիա	21.02.1997թ.
	«Եվրոպայում մեծ հեռավորությունների վրա օդի աղտոտիչների տարածման դիտարկան և գնահատման համատեղ ծրագրի (EMEP) երկարաժամկետ ֆինանսավորման մասին» արձանագրություն	Վավերացման փուլում է
5.	ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Անդրսահմանային ենթատեքստում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման մասին» կոնվենցիա (Էսայոյի կոնվենցիա)	10.09.1997թ.
	«Ռազմավարական էկոլոգիական գնահատման մասին» արձանագրություն	24.04.2011թ.
6.	ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Արդյունաբերական վթարների անդրսահմանային ազդեցության մասին» կոնվենցիա	21.02.1997թ.
7.	ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի» կոնվենցիա	30.09.1997թ.
8.	ՄԱԿ-ի «Վտանգավոր թափոնների անդրսահմանային փոխադրման և դրանց հեռացման նկատմամբ հսկողություն սահմանելու մասին» կոնվենցիա (Բազելի կոնվենցիա)	01.10.1999թ.
9.	«Օզոնային շերտի պահպանության մասին» կոնվենցիա (Վիեննա, 22.03.1985թ.)	01.10.1999թ.
	«Օզոնային շերտը քայքայող նյութերի մասին» արձանագրություն (Մոնրեալի արձանագրություն)	01.10.1999թ.
	Մոնրեալի արձանագրության Լոնդոնյան ուղղում	26.11.2003թ.

	Մոնրեալի արձանագրության Կոպենհագենի ուղղում	26.11.2003թ.
	Մոնրեալի արձանագրության Պեկինյան ուղղում	18.03.2009թ.
	Մոնրեալի արձանագրության Մոնրեալի ուղղում	18.03.2009թ.
10.	ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Շրջակա միջավայրի հարցերի առնչությամբ տեղեկատվության հասանելիության, որոշումներ ընդունելու գործընթացին հասարակայնության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին» կոնվենցիա (Օրհուսի կոնվենցիա)	01.08.2001թ.
11.	«Միջազգային առևտրում առանձին վտանգավոր քիմիական նյութերի և պեստիցիդների վերաբերյալ նախնական հիմնավորված համաձայնության ընթացակարգի կիրառման մասին» կոնվենցիա (Ռոտերդամի կոնվենցիա)	26.11.2003թ.
12.	«Կայուն օրգանական աղտոտիչների մասին» կոնվենցիա (Ստոկհոլմի կոնվենցիա)	17.05.2004թ.
13.	ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Միջազգային լճերի և անդրսահմանային ջրհոսքերի պահպանության և օգտագործման մասին» կոնվենցիա (Հելսինկի, 17.03.1992թ.)	
	«Ջրի և առողջության մասին» արձանագրություն (Լոնդոն, 17.06.1999թ.)	Վավերացման փուլում է
14.	«Շրջակա միջավայրի փոխակերպման տեխնիկական միջոցների ռազմական կամ այլ կարգի թշնամական օգտագործումը արգելելու մասին» կոնվենցիա (Ժնև, 10.12.1976թ.)	15.05.2002թ.
15.	Լանդշաֆտների եվրոպական կոնվենցիա (Ֆլորենցիա, 2003)	01.07.2004թ.
16.	«Եվրոպայի վայրի բնության և բնական միջավայրի պահպանության մասին» կոնվենցիա (Բեռնի կոնվենցիա)	01.08.2008թ.
17.	«Անհետացման եզրին գտնվող վայրի կենդանական ու բուսական աշխարհի տեսակների միջազգային առևտրի մասին» կոնվենցիա (CITES)	21.01.2009թ.
18.	«Համաշխարհային մշակութային և բնական ժառանգության պահպանության մասին» կոնվենցիա (Փարիզ, 16.11.1972)	1993թ.
19.	«Միգրացվող վայրի կենդանիների տեսակների պահպանության մասին» կոնվենցիա	01.03.2011թ.

ՀՀ բնապահպանության նախարարության ներքո օտարերկրյա պետությունների և միջազգային դոնոր կազմակերպությունների ֆինանսական աջակցությամբ 2007-2011թթ. ընթացքում իրականացված, ընթացքի մեջ գտնվող և նախատեսվող տարածաշրջանային ծրագրերի ցանկ

(հուլիս, 2011թ.)

	Ծրագրի անվանում	Ծրագրի ընդհանուր գումար	Ծրագրի ժամկետ. սկիզբ-վերջ	Դոնոր կազմակերպություն
	Իրականացված / իրականացվող ծրագրեր			
1.	«Մշակաբույսերի վայրի ցեղակիցների in-situ պահպանությունը՝ տեղեկատվության կառավարման ուժեղացման և ժամանակակից մեթոդների կիրառման միջոցով» լրիվ ծրագիր (Հայաստան, Բոլիվիա, Մադագասկար, Շրի Լանկա, Ուզբեկստան)	1 130 000 (Հայաստանի համար) Ծրագրի ընդհանուր գումարը կազմում է 12 003 994 ԱՄՆ դոլար (5 երկրների համար)	2005-2009թթ.	ԳԷՀ /ՄԱԿ-ի ՇՄԾ IPGRI ԳԴՀ տնտեսական զարգացման ու համագործակցության նախարարություն IUCN Մասնակից պետությունների կառավարություններ
2.	«Անդրսահմանային գետերի կառավարման Քուո գետի կառավարման ծրագրի 2-րդ փուլ» (Հայաստան, Վրաստան և Ադրբեջան)	3 000 000 եվրո (3 երկրների համար)	6.06.2008-06.12.2010թթ.	ԵՄ/ՏԱՄԻՍ
3.	«Կովկասի լեռնային շրջանների կայուն զարգացում՝ Տեղական օրակարգ XXI դար» ծրագիր	418 000 եվրո	2007-2010թթ.	ԵՄ/ ԿՏԲԿ

4.	«Հարավային Կովկասում հողերի դեգրադացիայի մեղմացման և աղքատության դեմ պայքարի համար հողային ռեսուրսների կայուն կառավարում»	1 782 860 եվրո	2009-2012թթ.	ԵՄ/ ԿՏԲԿ
5.	«Աջակցություն Կովկասի լեռնային տարածաշրջաններում համայնքային անտառների քաղաքականությանը»	2 284 660 եվրո (4 երկրների համար)	2009-2012թթ.	ԵՄ/ ԿՏԲԿ
6.	«Հայաստանի Զավալսքի սարահարթում պահպանվող տարածքի ստեղծում»	2 200 000 եվրո	2007-2011թթ.	KfW գերմանական բանկ / Բնության համաշխարհային հիմնադրամ (WWF)
7.	«Աջակցություն Հարավային Կովկասում բնական ռեսուրսների կայուն կառավարման ոլորտում»	6 500 000 եվրո	2008-2011թթ.	Գերմանական միջազգային համագործակցության ընկերություն (GIZ)
8.	«Քուռ-Արաքս անդրսահմանային գետավազանի ջրային ռեսուրսների համապարփակ կառավարման համար բարվոք պայմանների ստեղծում»	350 000 եվրո	2008-2010թթ.	ԵՄ/ ԿՏԲԿ
9.	«Շրջակա միջավայրի պահպանության տեղական գործողությունների ծրագրի մշակում Կապան քաղաքի համար»	16 000 եվրո	2010-2011թթ.	ԵԱՀԿ/ ԿՏԲԿ
10.	«Արևմտյան ԱԵԿԿԱ երկրներում ջրերի կառավարման» ծրագիր	5 000 000 եվրո	2008-2010թթ.	ԵՄ/ՏԱՄԻՍ
11.	«Շիկահող» կենսոլորտային պահպանավայրի ստեղծման ծրագիր»	180 000 եվրո	2010թ.	Գերմանական վերակառուցման և զարգացման

				բանկ (KfW) / Ավստրիական E.C.O
12.	«Օդի որակի կառավարում – Եվրոպական հարևանության և համագործակցության արևելյան երկրներ» ծրագիր	6 935 000 եվրո	2011-2014թթ.	ԵՄ, ԵՀԳԳ ներքո
13.	«Թափոնների կառավարում – ԵՀԳԳ Արևելքի տարածաշրջան» ծրագիր	(7 երկրների համար)	2009-2013թթ.	Եվրոպական հանձնաժողով
14.	«Կովկասի պահպանվող տարածքների աջակցության ծրագիր – Հայաստան» (3-րդ փուլ)	4 000 000 եվրո	2011-2015թթ.	Գերմանական վերակառուցման և զարգացման բանկ (KfW), Կառավարություններ
15.	«Կլիմայի փոփոխության հարմարվողականության արձագանքման բացահայտում և իրականացում Հարավային Կովկասի արիդ և սեմիարիդ էկոհամակարգերում ագրոկենսաբազմազանության պահպանման և կայուն օգտագործման նպատակով»	1 787 500 եվրո	2011-2014թթ.	ԵՄ/ ԿՏԲԿ
Նախատեսվող ծրագրեր				
16.	«Ընդարձակ Սևծովյան տարածաշրջանում քաղցրահամ ջրերի և ծովային միջավայրի պահպանություն»	---	2011թ.	ԵՄ, ԵՀԳԳ ներքո
17.	«Միջազգային գետերի ավազանների շրջակա միջավայրի պահպանություն»	---	2011թ.	ԵՄ, ԵՀԳԳ ներքո

Հավելված N 4

ՀՀ բնապահպանության նախարարության ներքո օտարերկրյա պետությունների և միջազգային դոնոր կազմակերպությունների ֆինանսական աջակցությամբ 2008-2011թթ. ընթացքում իրականացված, ընթացքի մեջ գտնվող և նախատեսվող ազգային ծրագրերի ցանկ

(հուլիս, 2011թ.)

N	Ծրագրի անվանում	Ծրագրի ընդհանուր գումար	Ծրագրի ժամկետ. սկիզբ-վերջ	Գոնոր կազմակերպություն
1.	«ՀՀ-ում օգոնային շերտը քայքայող նյութերի փոխարինման և սառնարանային տեխնիկայի կառավարման ծրագիր»	1 927 772 ԱՄՆ դոլար (միայն միջազգային ֆինանսավորումը)	2005-2009թթ.	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ / ՄԱԿ-ի գարգացման ծրագիր, ՄԱԿ-ի շրջակա միջավայրի ծրագիր
2.	«Հզորությունների ստեղծման ծրագիր կենսանվտանգության տեղեկատվության համակարգում արդյունավետ մասնակցության համար»	39 954 ԱՄՆ դոլար	2007-2008թթ.	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ / ՄԱԿ-ի շրջակա միջավայրի ծրագիր
3.	«Հայաստանում բնապահպանական հատուկ հետաքրքրություն ներկայացնող գոտիների Էմերալդ ցանցի (Emerald Network) ներդրման փորձնական ծրագիր»	9 000 եվրո	2007-2008թթ.	Եվրոպայի խորհուրդ
4.	«2010թ. կենսաբազմազանության նպատակների ուղղությամբ	19 800 եվրո	2008-2009թթ.	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ /

	առաջնթացի ազգային գնահատում, ներառյալ կենսաբազմազանության 4-րդ ազգային զեկույցի նախապատրաստում»			ՄԱԿ-ի գարգացման ծրագիր
5	«Կլիմայի փոփոխության սոցիալ-տնտեսական ազդեցությունների գնահատում»	77 500 ԱՄՆ դոլար	2008-2009թթ.	ՄԱԿ-ի գարգացման ծրագիր
6.	«Աջակցություն արդյունաբերական վթարների ազդեցության գոտում գտնվող բնակչության իրազեկության և պատրաստվածության բարձրացմանը»	35 000 եվրո	2008-2009թթ.	Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության շրջակա միջավայրի, բնության և միջուկային ռեակտորների անվտանգության նախարարություն («Զինջ» ՄՊԸ)
7.	«Կլիմայի փոփոխության Հայաստանի երկրորդ ազգային զեկույցի պատրաստման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծում»	405 000 ԱՄՆ դոլար	2007-2011թթ.	Գլոբալ Էկոլոգիական հիմնադրամ / ՄԱԿ-ի Զարգացման Ծրագիր
8.	«Հայաստանում խոնավ տարածքների ազգային քաղաքականության և իրականացման ռազմավարության մշակում, ձևակերպում և մեկնարկ»	40 000 շվեդ. ֆրանկ և մոտ 1 020 000 ՀՀ դրամ / 14 554 շվեդ. ֆրանկ	2007-2011թթ.	Ռանսարի կոնվենցիայի քարտուղարություն
9.	«Ինստիտուցիոնալ համակարգի ուժեղացում և կարողությունների ստեղծում» (2-րդ փուլ)	120 000 ԱՄՆ դոլար	2009-2010թթ.	Մոնրեալի արձանագրության շրջանակներում գործող Բազմակողմանի հիմնադրամ

10.	«Հիդրոքորֆտորածխածինների փուլային փոխանակման ծրագրի մշակում»	85 000 ԱՄՆ դոլար	2009-2010թթ.	Մոնրեալի արձանագրության շրջանակներում գործող Բազմակողմանի հիմնադրամ
11.	«Հայաստան. քաղաքային ջեռուցման և տաք ջրամատակարարման էներգաարդյունավետության բարձրացում»	2 950 000 ԱՄՆ դոլար	2005-2012թթ.	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ / ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր
12.	«Տեղեկատվության և մոնիտորինգի համակարգի օպտիմալացման նպատակով ինստիտուցիոնալ և իրավական ներուժի զարգացում Հայաստանում՝ գլոբալ բնապահպանական կառավարման համար»	475 000 ԱՄՆ դոլար 130 000 ԱՄՆ դոլար (համաֆինանսավորում)	2009-2011թթ.	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ / - ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր
13.	«Կլիմայի փոփոխության հետևանքների նկատմամբ Հայաստանի լեռնատատային էկոհամակարգերի հարմարվողականության բարձրացում»	900 000 ԱՄՆ դոլար (1 900 000 ԱՄՆ դոլար համաֆինանսավորում)	2009-2012թթ.	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ / ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր / ՀՀ կառավարություն
14.	«Շենքերի էներգետիկ արդյունավետության բարձրացում»	1 045 000 (ԳԷՀ) 150 000 (ՄԱԿԶԾ) 2 200 000 (ՀՀ կառավ.)	2010-2015թթ.	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ / - ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր
15.	«ՀՀ-ում ժամկետանց թունաքիմիկատների հաշվառում, մոնիտորինգ և վերլուծություն՝ դրանց էկոլոգիապես անվտանգ հեռացման նպատակով»	213 000 եվրո	2008-2011թթ.	ՆԱՍՕ-ի «Գիտության հանուն խաղաղության և անվտանգության» նախաձեռնության

				շրջանակներում
16.	«ՀՀ և ՄԱԿ-ի ՇՄԾ միջև գործընկերության նախաձեռնում՝ Հայաստանում քիմիական նյութերի միջազգային կառավարման ռազմավարական մոտեցումներ»	185 680 ԱՄՆ դոլար	2008-2010թթ.	Քիմիական նյութերի միջազգային կառավարման ռազմավարական մոտեցումների (SAICM) «Արագ մեկնարկային ծրագրերի» (QSP) տրաստային հիմնադրամ
17.	«Տեխնիկական աջակցություն ՊԲԲ և այլ ԿՕԱ պարունակող թափոնների էկոլոգիապես անվտանգ կառավարում, օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ հենքի ամրապնդում ԿՕԱ նյութերի համար»	830 000 ԱՄՆ դոլար	2009-2012թթ.	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ / ՄԱԿ-ի Արդյունաբերական զարգացման կազմակերպություն
18.	«Հայաստանում բնապահպանական հատուկ հետաքրքրություն ներկայացնող պոտենցիալ տարածքների՝ Էմերալդ ցանցի (Emerald Network) նույնականացում»	34 000 եվրո	2009-2011թթ.	Եվրախորհուրդ (ԵԽ), Եվրոպական հանձնաժողով (ԵՀ)
19.	«Հայաստանի պահպանվող տարածքների համակարգի զարգացում»	950 000 ԱՄՆ դոլար	2010-2013թթ.	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ / ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր
20.	«Հայաստանի պահպանվող տարածքների ֆինանսական կայունության խթանում»	990 000 ԱՄՆ դոլար	2010-2013թթ.	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ / ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր

21.	«Զիկատար» պետական արգելավայրի Դրամաշնորհի պայմանագիր	18 750 եվրո (այդ թվում 2000 եվրո ատոլիտի համար)	2010թ.	Կովկասի բնության հիմնադրամ (CNF)
22.	«Արևիկ» ազգային պարկի Դրամաշնորհի պայմանագիր	16 750 եվրո (այդ թվում 2000 եվրո ատոլիտի համար)	2010թ.	Կովկասի բնության հիմնադրամ (CNF)
23.	«Խոսրովի անտառ» պետական արգելոցի Դրամաշնորհի պայմանագիր	285 045 եվրո 3 տարվա համար (այդ թվում 30 000 եվրո ատոլիտի համար)	2010-2012թթ.	Կովկասի բնության հիմնադրամ (CNF)
24.	«Արևիկ» ազգային պարկի Դրամաշնորհի պայմանագիր	150 000 եվրո 3 տարվա համար (այդ թվում 30 000 եվրո ատոլիտի համար)	2011-2013թթ.	Կովկասի բնության հիմնադրամ (CNF)
25.	«Շիկահող» պետական արգելոցի Դրամաշնորհի պայմանագիր	180 000 եվրո 3 տարվա համար (այդ թվում 30 000 եվրո ատոլիտի համար)	2011-2013թթ.	Կովկասի բնության հիմնադրամ (CNF)
26.	«Արգելոցապարկային համալիրի» Դրամաշնորհի պայմանագիր	15 000 եվրո (այդ թվում 2000 եվրո ատոլիտի համար)	2011թ.	Կովկասի բնության հիմնադրամ (CNF)
27.	«Դիլիջան» ազգային պարկի Դրամաշնորհի պայմանագիր	45 000 եվրո	2011-2012թթ.	Կովկասի բնության հիմնադրամ (CNF)
Նախատեսվող ծրագրեր				
28	Հայաստանում ջերմոցային գազերի արդյունավետ գույքագրման, ջերմոցային գազերի արտանետումների մոնիտորինգի, հաշվետվության և հավաստիացման, ածխածնի շուկայում երկրի մասնակցության հզորությունների բարելավում»	400 000 ԱՄՆ դոլար	1 տարի	ԱՄՆ ՄԶԳ (USAID)

Ռեսուրսների թափանցիկ բաշխման համակարգի տակ ԳԷՀ-5-ի ֆինանսավորմանը ներկայացված ծրագրերի ցանկ

N	Առաջարկվող ծրագրերի անվանումներ	Հատկացվելիք գումար, մլն USD	Կոնվենցիաների հոդվածներ	ԳԷՀ-ի իրականացման գրասենյակների ցանկ
ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի» կոնվենցիա (UNCCD FA)				
1	Ընդերքի շահագործման ընագավառում հողերի կայուն կառավարման և պահպանության հիմնահարցեր	0.9	UNCCD հոդվածներ 4,5,8	Ենթակա է որոշակիացման
2	Համայնքների գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման և մրցունակության ծրագիր	1.5	UNCCD հոդվածներ 2, 4, 5	ՀԲ / WB
3	Հայաստանում բարելավել իրավական և կառուցվածքային կարողությունները հողերի և անտառների կայուն կառավարման նպատակով և ընդլայնել ածխածնային պաշարները	2.02	UNCCD, UNFCCC հոդվածներ 2, 4, 8, 18	ՄԱԶԾ / UNDP

Կլիմայի փոփոխության մասին ՄԱԿ-ի շրջանակային կոնվենցիա (UNFCCC FA)				
4	Լուսավորության համակարգերի էներգաարդյունավետության բարձրացումը Հայաստանում	1.65	UNFCCC հոդված 4	ՄԱԶԾ/UNDP

ՄԱԿ-ի կենսաբազմազանության մասին կոնվենցիա (UNCBD FA)				
5	Հայաստանի գյուղական համայնքներում ագրոկենսաբազմազանության պահպանության և օգտագործման միջոցով կենսապայմանների բարելավում	1.0	UNCBD հոդված 15	ՄԱԶԾ/UNEP
6	Պահպանվող տարածքների ազգային էկոլոգիական ցանցի ստեղծում	0.5	UNCBD հոդված 8	Ենթակա է որոշակիացման
Փոքր դրամաշնորհների ծրագիր (SGP (բազմանպատակ)				
7	Փոքր դրամաշնորհների ծրագիր	400 000	UNFCCC, UNCCD, UNCBD,	ՄԱԿ-ի ծրագրային ծառայությունների գրասենյակ / UNOPS

Հավելված 6

Ռիոի կոնվենցիաների պահանջներին համապատասխան հզորությունների ստեղծման ու հաշվետվությունների

N	Առաջարկվող ծրագրերի անվանումներ	Ծրագրի ոլորտ	Բյուջե ԱՄՆ դոլար	Կոնվենցիաների հոդվածներ	ԳԵՀ-ի հետ համագործակցող գործակալություններ
1	Թափոնների բաց այրման և այլ աղբյուրներից առաջացող դիօքսինի/ ֆուրանի արտանետումների բնապահպանական կարգավորում	Աջակցող գործողություններ	մինչև 1 մլն	Կայուն օրգանական աղտոտիչների մասին Ստոկհոլմի կոնվենցիա. հոդված 5	ՄԱԿ-ի արդյունաբերական զարգացման կազմակերպություն
2	Ստոկհոլմի կոնվենցիայի իրականացման ազգային ծրագրի թարմացում ըստ նոր ԿՕՍ-ների պահանջների	Աջակցող գործողություններ	250 000	Կայուն օրգանական աղտոտիչների մասին Ստոկհոլմի կոնվենցիա. հոդված 7	Ազգային գործակալություն
3	ԿՕՍ-ների վնասազերծում և հեռացում		5 մլն	Կայուն օրգանական աղտոտիչների մասին Ստոկհոլմի կոնվենցիա. հոդված կետ d (ii)	ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագիր

4	Էկոլոգիական կրթություն և Rio կոնվենցիաների շուրջ իրազեկման բարձրացում	խաչվող	500 000	<p>ՄԱԿ-ի «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա Հոդվածներ 12,13 ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա.</p> <p>հոդված 6</p> <p>հոդված 19 (UNC CD)</p> <p>հոդված 10 Ստոկհոլմ</p>	ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագիր
5	ՄԱԿ-ի Կլիմայի փոփոխության մասին շրջանակային կոնվենցիայի Երրորդ ազգային հաղորդակցման պատրաստում	Աջակցող գործողություններ	500 000	<p>ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա.</p> <p>հոդվածներ 4.1, 12</p>	Ազգային գործակալություն
6	Կլիմայի փոփոխության տեխնոլոգիաների կարիքների գնահատում առաջնային տարածքներում	Աջակցող գործողություններ	100 000	<p>ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա.</p> <p>հոդված 4, կետ 5</p>	ՄԱԿ-ի շրջակա միջավայրի ծրագիր

7	<p>Կենսաբազմազանության կոնվենցիայի կենսաբազմազանության ռազմավարության և կենսանվտանգության ազգային գործողությունների ծրագրի և զեկույցի մշակում և ազգային ծրագրի վերանայում, համապատասխանեցում Կենսաբազմազանության կոնվենցիայի 10-ամյա ռազմավարության հետ</p>	<p>Աջակցող գործողություններ</p>	<p>500 000</p>	<p>ՄԱԿ-ի «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա. հոդված 26</p>	<p>Ազգային գործակալություն</p>
8	<p>Հայաստանում անապատացման դեմ պայքարի գործողությունների ազգային ծրագրի վերանայում՝ համապատասխանեցում ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի» կոնվենցիայի 10-ամյա ռազմավարության հետ և ազգային զեկույցի մշակում</p>	<p>Աջակցող գործողություններ</p>	<p>150 000</p>	<p>ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի» կոնվենցիա. հոդվածներ 4, 5, 10, 9, 19, 26</p>	<p>Ազգային գործակալություն</p>

Հավելված 7

**Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հիդրոլոգիական
բաշխվածությունն՝ ըստ խոշոր գետային ավազանների և հոսքի
բնութագրիչների**

N	Գետային ավազան	Մակերես, կմ ²	Հոսքը, մլն մ ³	Հոսքի ծավալային մո- դուլը, մլն մ ³ /կմ ²
1	Սևանա լճի ավազան	4750	847	0.056
2	Դեբեդ	3895	1203	0.309
3	Ախուրյան	2784	391	0.140
4	Հրազդան	2565	733	0.286
5	Աղստև	2480	445	0.205
6	Որոտան	2476	725	0.293
7	Արփա	2306	764	0.331
8	Մեծամոր	2240	711	0.317
9	Քասախ	1480	329	0.222
10	Ողջի	1341	502	0.374
11	Վեդի	998	110	0.111
12	Ազատ	952	232	0.244
13	Քոռո գետի վտակներ	810	199	0.106
14	Մեղրի	664	166	0.250

«Անտարես» հրատարակչատուն
Երևան 0009, Մաշտոցի 50ա/1
Հեռ.՝ +(374 10) 58 10 59, 56 15 26
Հեռ./ֆաքս՝ +(374 10) 58 76 69
antares@antares.am
www.antares.am